

PANNON LAKÓK

Kulturális folyóirat



1996

2.

MÁRCIUS
ÁPRILIS



PANNON LŰKÖK

Kulturális folyóirat

1. évfolyam, 2. szám.

1996. március-április

SZERKESZTI:

PÉK PÁL
főszerkesztő

LACKNER LÁSZLÓ
szépróza, dokumentum

TAR FERENC
honismeret, tájismeret

BŐSZE KATALIN
testvérműzsák

Z. FERENCZ GYŐZŐ
olvasószerkesztő

*

PÉNTEK IMRE
főmunkatárs

TÁNCZOS KATALIN
szerkesztőségi titkár

Folyóiratunkat Melega István grafikáival és fotóival illusztráltuk.
A borító 1. 2. 3. : Pezetta Umberto felvételei

ISSN 1219-6886



Megjelenik kéthavonta, minden páros hónap 15-én

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Felelős kiadó: Orsós Jakab elnök

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál Nagykanizsa, Ady Endre u. 1 2/B. Telefon: 93/314-460

Előfizethető csekkel a Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg, 755-00258-10809415 sz. számláján

A lap megrendelhető a ZALATOURL címen: 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér 1. Tel./fax: 92/311 -469

Előfizetési díj egy évre: 420,-Ft. Az egyes számok ára 95,-Ft

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg

Nyomdai munkák:



TARTALOM

SZÉPIRODALOM

Kiss Dénes versei	4
Kemenes Géfin László verse	6
Tar Ferenc beszélget Kemenes Géfin Lászlóval.	8
Méhes Károly versei.	12
Szeles József verse	12
Galambosi László verse.	13
Oláh János kisprózája.	15
Mócsi Ferenc versei.	19
Csernák Árpád elbeszélése.	21
Jánosy István verse.	26
Baán Tibor beszélget Jánosy Istvánnal	27
Keresztury Dezső verse.	29
Czegő Zoltán verse.	30
Lőrinczy Huba Márai Sándorról.	31

DOKUMENTUM

Berentés Tamás naplója - 1. rész.	36
---	----

TESTVÉRMŰZSÁK

Csapó Ida beszélget Melega Istvánnal.	41
Lendvai Béla színikritikája.	44
Vendég Északról: Sülé László zongoraművész	46

HONISMERET, TÁJISMERET

Kerecsényi Edit az oromfalas házakról.	48
Müller Imre fogyatkozó falvainkról.	55
„ Hernyéki lány voltam” - Tornyos Lajosné vallomása	59
Kósa Annus balladája.	60
Lackner László a ballada születéséről	61

SZEMLE

Mócsi Ferenc: Versvisszafojtva (Büky László).	64
Ficsku Pál: A videodisznók esete és más történetek (Gimes Katalin)	67
Térey János: A valóságos Varsó (Ács József).	69
Czegő Zoltán: Lelkek világhuzatban (Csiki László).	71



NAGYKANIZSA



Nagykanizsa

Csengeri-út

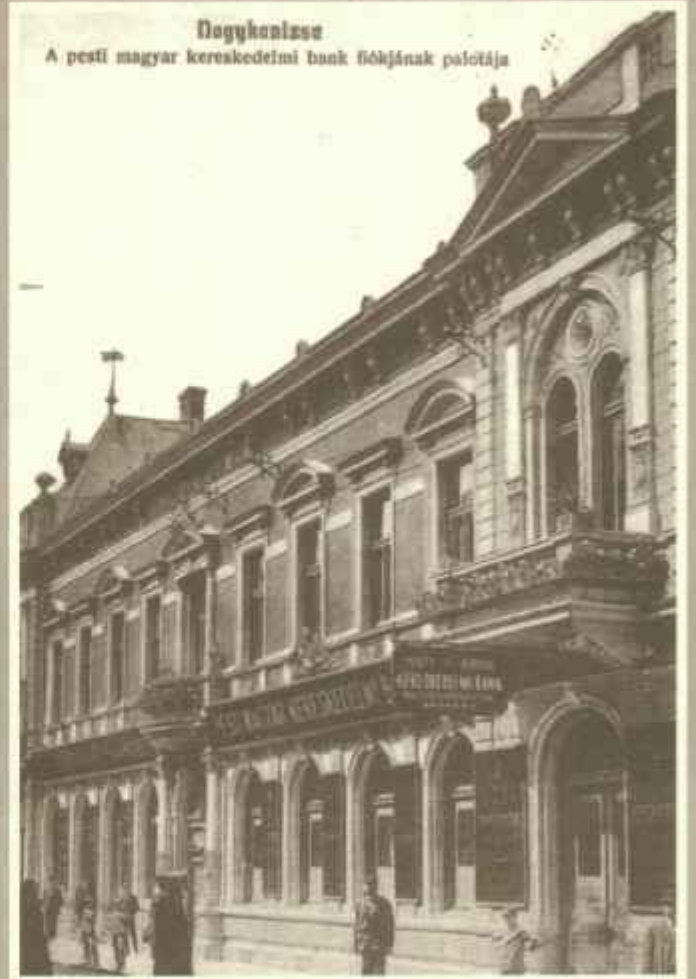
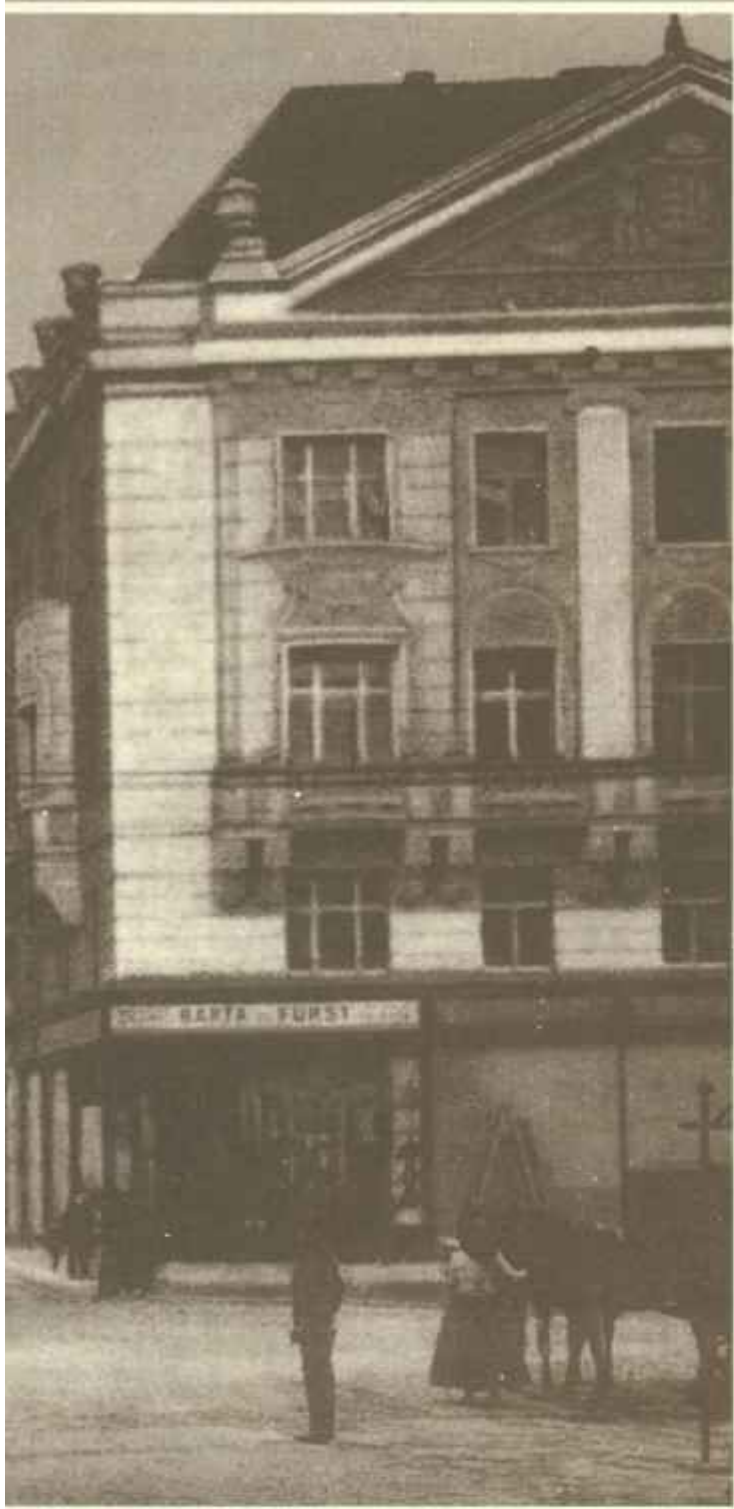


A régi vasút állomása



Nagykanizsa

Vásár







KISS DÉNES*

VERSVÁRÓ

A vers nem mozdul
Bár bennem fekete s tömör
anyaga csöndben növekszik
Késik a fájdalmas gyönyör
hiába lesem napestig
hogy gyötrelme föltündököl

A vers nem mozdul
Komoran kussad odabenn
Nehezült lélek hordja ki
Vérzúgás vág át a szíven
s kezdi az agymezőt bontani
S arctörésekkel küzen

EMLÉK AZ ÓCEÁNBÓL

Lecsukott szempillám fáradt
tengeralattjárójával merülök
Víz tömbje szorít testként
Lélekvesztőmben sötét lüktetés
Parancsnoki hídján kapitánya:
a bölcsőtől a bölcsességig
ringató édesded félelem -
Nem vagyok por még se hamu
mégsem kérek öncélú Örömből!
Fölpáncélozott lelken
Isten pillantása dörömböl

VIRRASZTÓ

A vakokban belül virrad
és nem tudom és nem tudom
fekete-e a hajnaluk
Evilági-e az a fény
evilági-e az a nap
ami lelkükben fölragyog?
Vagy nincs is nap
és nincsen hold
csak agyfehér-feketén
álmodnak róla mintha én
a vakságomról álmodok?
S a hallomás lesz látomás?
Magzatvíz-derengés az ég
úgy úsznak benne szabadon
mint bennem elképzelt igék?
Jaj mindenség te anyaúr
méhedben petesejt a Nap
s magányosan egyedül
világok így fogamzanak?
És nem tudom és nem tudom
boldogabb-e aki lát
vasolvasztó alkonyon
fölgyulladó dombot fát
Már azt gondolom: vak vagyok
De látva gyöngébb mint azok
akikben mint a boldogság
virradnak föl a hajnalok!

KEMENES GÉFIN LÁSZLÓ

FEHÉRLÓFIA

- részlet a második könyvből -

XVIII.

Talán a sérelem volt elviselhetetlen
a tétova petty a jéghideg párdúcon
a tölgyfalevélen a soha-másmilyenek-el-nem-képzelt
erezet
az óceán-feletti felhő szörnyűséges alakzata

a reggel olyan volt mint egy finnországi tó alján a moszat
a fokhagymás pirítósbán Mars-porszem-kvarcok roszogtak
a káposztakőnek nem volt többé öszvérpofája
a páfrány nem egészítette ki többé az erdő halálfélelmét
mert az erdő nem félt a haláltól

az Én bent lapult a nagy madár belében
a nagy madár keringett a forgó fa lombzatában
a forgó fa gyökere megkapaszkodott a labirintusban
a labirintus szétágazott visszahangzó madársóhajában
a madársóhaj cseppkővé szilárdult az Én hideg barlangfalán

azért vagyok mert magam által nem vagyok magam-nem-írása
kísértetkézzel törölöm le magam magam a tábla legaljáról
krétamaszat marad utánam hóvirágszirom a váza mellett
kriptában szuvasodó szegycsontban eme vígeposz molekulája
földöntúli régész nagyítója alatt úszkáló abarakadabra
egyszer volt hol nem volt hol nem volt

mert nem kérdeztek meg bennünket
mert a sikátorokban visítva döglök a patkány és a csecsemő
mert a szopósmalac szinonimája ártány és vadkan
mert a lavina nem nőnemű bor fehér egri leányka
mert az utolsó tégely igazi festéket Mantegna elpocsékolta
mert Pompeiit eltemette a hamueső

a mi sivatagunknál kietlenebb a mi oázisunk
a datolyát megettük a pálmafákat eltüzeltük
a csermely medre napról-napra keskenyedik
az öreg király tetemét nem faltuk fel hanem kivetettük
a sakáloknak

senki sem próféta saját hazáján kívül
 csak barmok meleg lehelete árad a jászol lakatlan
 az úr most házon kívül de azért majd csak sorra kerülünk
 mi jónások jóbok jézusok jeremiások
 sumérból jött oguroknak szlávszagú unokái

egyediségünkben találkoztunk
 élembe úsztál mint Melville fehér bálnája
 ha tudnék szólni igazi szóló hangon akkor azt mondanám
 IGAZI-HÚSVÉR-MOST-AHAB MOST-ISMÁEL VAGYOK
 de szavam nincs csak nézem belülről a Cetet
 kinek bordázatán át Ninive idelátszik
 Most azt hihetni itt valami metafizika indul madárjóslat
 pedig csupán titkos szerelmem tett nálam látogatást
 ezüstoshajú szépséges agg dámám a *Countess of Salisbury*
 ki éppen olyan volt mint húsz évvel ezelőtt a vasúti átjárónál
 és ott sétáltunk a lenge őszben a platánok alatt
 hosszan szótlánul majd mindketten egyszerre kezdtünk beszélni
 és egyszerre megálltunk és összenéztünk
 álarca mögött kék szeme nem szem volt de az ég kékje
 csillogó hajzatára hullt egy pontosan erezett falevél
 egészen közel léptem hozzá kivettem hajából a levelet
 és ajkammal megérintvén langyos maszkját azt mondtam

HÖLGYEM

ne légy hozzám kegyetlenebb
 mint többi grófnők voltak
 s ha nem vagy is egyetlenem
 valódi vagy s nem vágy-alak

nem dús képzetem rak rád
 magamból hús-vér képeket
 lószőr-hajad papír-maszkád
 a valóság mi kell nekem

porból lettem porrá leszek
 gáz mint a kozmosz-ősanyag
 légneműségem tudatában
 volt-mátkámmá választalak

megvolt az eljegyzés pézsmapocok beleiből jósolt a sámán
 aztán elváltak útjaink jósolt a sámán pézsmapocok beleiből
 beleiből jósolt a sámán pézsmapocok megöregedtél
 kidoboltatlak közhírré tétetlek harangszó leszel
 repedezett ládáidból szétszórom ringy-rongyaidat
 hangullám leszel keringhetsz fönn a magosban
 hódíthatsz hazudhatsz incselkedhetsz hazajáró lélek
 leveszem rólad a kezem te mítosznak sovány versnek bővérű
 te ösztövért látomás pompázó foglalata

Akiben nincs pokolgép

KEMENES GÉFIN LÁSZLÓ

(Beszélgetőtárs Tar Ferenc)

Mint sokan mások, 1956-ban hagyta el Magyarországot. Milyen volt az élete a forradalom előtt?

1956 november 12-én a soproni vottal hagytam el Celldömölköt, ahol nevelkedtem. Igazság szerint ott is kellett volna születnem, csak anyámat bevitték a szombathelyi kórházba, hogy ott szüljön meg. 1937. október 16-án történt. Nevelkedésem, iskoláim mind Celldömölkhöz kötnek. '56-ban érettségiztem, meglehetősen jól, még abban az évben felvételiztem az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen magyarból és német nyelvből. Azt hittem, elég jól sikerültek - de aztán mégsem sikerült mind a két vizsga. Kiderült, hogy helyhiány, vagy egy kellemtelen káderlap következtében mégsem vettek fel. Ehhez hozzájárulhatott az, hogy az én anyám a celli járásbírósgon volt igazgató és rendkívül erős egyéniségű, vallásos, megvesztegethetetlen és megfélemlíthetetlen asszony volt. Ha egy kicsit parirozott volna a Rákosi-rendszerben, akkor valószínűleg felvettek volna, de egy pillanatig sem hibáztatom anyámat, hogy erős morális, politikai példát szolgáltatott nekem.

A másik ágon a Géfin-családból származom, ősem állítólag a töröktől felszabadító idegen hadak egyik résztvevője volt, tehát valamiféle zsoldos. Úgy látszik, megtetszett neki egy szép magyar lány, és letelepedett. Őseim között voltak: bírók, orvosok, pékek. A nagyapám pékmester volt.

Apám Komáromban nevelkedett, de megszökött az iskolából. Az I. világháborút végigharcolta, Isonzót is. Ő a celli járásbírósgon lett telekkönyvvezető. Anyámmal egy helyen dolgoztak, így ismerkedtek meg. Én ennek a frigynek eredményeképpen születtem. Van egy hugom is, aki Budapesten él.

A másik dolog, ami miatt ferde szemmel nézhetett rám a rendszer, hogy volt nekem egy meglehetősen híres nagybátyám Dr. Géfin Gyula, aki kanonok, később pápai prelátus, a forradalom alatt püspöki helynök lett; a forradalom után börtönbe is csukták. Mikor Mindszenty József zalai plébános volt, Kun Béla börtönéből ő szabadította ki, Kelemen Géfin Lajossal és Gyóni Gézával egyetemben. Ez azt hiszem Mindszenty életrajzában is benne van. Géfin Gyula egyébként a szombathelyi római kori ásatások egyik

kezdeményezője volt, megírta a szombathelyi egyházmegye történetét. Ország-szerte elismert pap és szaktekintély. Ő sem volt éppen a rendszer kegyeltje, így hozzájárulhatott ahhoz, hogy egyetemi felvételim sikertelen maradt.

Azt kell mondanom, hogy minden vizontagság és egyéb szörnyűség ellenére meglehetősen boldog gyerekkorom volt. A Ság-hegy környéke számomra paradicsomi világ volt. Egyik nagy álmom volt gyerekkoromban, hogy cserkész lehessenek, de mielőtt felvettek volna farkaskölyöknek, megszüntették a cserkészetet. Ez egy örök szívfájdalom. Az a fantáziám, ha én cserkész lehettem volna, sokkal jobb ember vált volna belőlem. Ezt nem tudom bizonyítani, de lehetséges, hogy ebben van valami. Tudniillik a valóság és a fantázia között mindig van egy állandó oszcilláció, oda-vissza mozgás. Azt hiszem, hogy amit elképzelsz, a valóságra ráerőszakolod, akkor abba a valóságba belépve, te is különb leszel.

A másik dolog, hogy a szépem iránt is erős vonzalmam volt, mesélni szoktam, hogy hároméves korom óta szerelmes vagyok helyel-közzel majdnem mindig. Persze ez sem teljesen igaz. Az igaz, hogy 55-ben nagy szerelmi viszony alakult ki köztem és osztálytársam, Vágvölgyi Éva között, akivel együtt hagytuk el Magyarországot, és együtt alapítottunk családot.

Mivel nem vettek fel az egyetemre, Cellben próbáltam munkát találni 56 őszén. Nem volt semmi szakma a kezemen - a gimnáziumi érettségim kívül - amit használhattam volna. Éppen valami munkát sikerült találnom Ajkán, amikor a forradalom kitört. Mire a pesti forradalom hatása érződött, eltelt két nap. Kezdetben úgy vettem részt az eseményekben, hogy egy-két barátommal terjesztettem a Műszaki Egyetem 16 pontját. Én másoltam le a saját kézírásommal, és dobáltam be a közönségi tanácsra, a gimnázium abalában, stb.

Amikor egy nagyobb tömeg összeeserődött a hősök szobránál - azt hiszem október 26-án vagy 25-én - egy fiatal vasutas, Németh Jenő felállt az ő kezében is az én kis szerencsétlen rőpcédulám volt, s mivel akkor sem tudtam kiválóan írni, sem átvitt értelemben, sem egyéb módon, hát nem tudta elolvasni.



Kemes Géfin László (1937-)

Kanadában élő magyar költő: 1956-ban hagyta el az országot. A montreali Loyola Egyetemen angoltanári oklevelet szerzett, 1979-ben a McGill Egyetemen doktorált. Volt fizikai munkás, irodai alkalmazott és kereskedelmi szakember. 1977 óta angol és amerikai irodalmat oktat a Concordia Egyetemen és a Marianopolis Főiskolán. Tagja az Arkánium című washingtoni folyóirat szerkesztőségének.

Erre, mit tesz Isten, felugrottam mellé, kivettem a kezéből, és én olvastam fel a pontokat, a forradalom követeléseit. Ez lett a vesztem. Utána a tömegből olyan kiáltások is hangzottak, hogy mondja el a „Talpra magyar!” Mit tehettem, elmondtam a „Talpra magyar!”. Ha jól emlékszem, egy versszakot fel is cseréltem. Ekkor szavaltam el először közönség előtt. A refrént - „A magyarok Istenére esküszünk...” - a tömeg mondta velem. Este alakult meg a községházán a Nemzeti Bizottság, amit közfelkiáltással választott a nép. Volt mozdonyvezető, volt munkás, volt paraszt, volt ügyvéd - szóval teljes spektruma ott volt a celli kis közösségnek. Egyszer megszólal valaki: Hát a diák, az hol van? Így beválasztottak, mint az ifjúság képviselőjét. Ez hallatlan nagy dolog volt. Ezt sokszor elmeséltem nyugaton is, hogy talán soha az ifjúságnak olyan tisztessége, becsülete nem volt - legalábbis az újkori történelemben -, mint 56-ban. Nyilván minden-

kitudja, hogy az Andrássy utat, az akkori Sztálin utat a Magyar Ifjúság útfőnökének neveztek el. Az én működésem nem volt túlságosan sok. Nyilván voltak nélkülem is komolyabb ülések, de a dunántúli nemzeti bizottságok október 30-i összehívott gyűlésére én is elmentem, Halász százados a katonaság küldöttje és Németh János a nemzeti bizottság elnöke társaságában. Ez egy rettentő siralmas esemény volt. Szigethy Attila mentette meg a helyzetet, mert ott arról volt szó, hogy a Dunántúl elszakad Magyarországtól, mert a megjelentek elmentek annyira nem bízták a kormányban. Szigethy Attila kijött a pódiumra: Mit akarnak maguk, második Koreát? Lehiggasztotta a kedélyeket. De rendkívül leverten távoztunk onnan, mert tulajdonképpen semmi nem történt. Pár nap múlva jött november 4-e. Emlékszem, amikor jöttünk ki a miséről, akkor hallottuk a szombathelyi rádióból, hogy munkás-paraszt kormány és dicsőséges felszabadító csapatok és természetesen - ellenforradalmi fasizmus. Jöttünk hazafelé, s édesanyám aki igen kemény asszony volt, akkor úgy zokogott, hogy talán egész életében nem láttam így. Talán csak apám temetésén, 1943-ban. Én mondtam, édesanyám, nem olyan rossz ez, majd csak történni fog valamit. Azt mondja, kislány, minden elveszett. Attól fogva bújkáltam egy darabig a Ság-hegyen. Majd Évával elhatároztuk, hogy eltűnünk. Különbösen sem tekintették a miénket ideális kapcsolatoknak. Úgyhogy felültünk a vonatra és eltűnünk.

Az utad végül Montreálba vezetett. 1956-tól 95-ig hosszú az idő, hogyan teltek éveid?

Egyetemre akartam menni, de valahogy nem sikerült. Villámgyorsan megszületett első gyermekünk. Kint mint plakátfestő, plakátrajzoló kezdtem, majd elmentem egy textilgyárba; bálányitogató voltam. Ez Kanadában volt. Amerikába hamarabb mehettünk volna, de akkor még Amerikában volt hadkötelezettség, és én soha nem akartam katona lenni. Ezt a színtem bénító és egész életre kiható örökségét a férfi életének elkerülhettem. Ennek öröklök.

Meglehetősen viszontagságos körülmények között élünk. Állati szegénységben. De mikor az ember fiatal, és ott van az új világ, pláne, hogy mi teljesen ideglenes dolognak tartottuk, hogy mi ott vagyunk, másképp alakulnak a dolgok. Elég hamar megtanultam angolul és egy kicsit franciául is.

Amikor még plakátfestő voltam, 57 elején, emlékszem, az egyik kollegámnak tört angolsággal mondtam, hogy itt nem jó, nem szeretek itt élni, azt válaszolta, hogy ó, László, öt év múlva már meg fogod szokni, és akkor minden jó lesz. Sose felejttem el, megyek hazra, és mondom a feleségemnek, képzeld, ez az örült mit mondott, öt évig itt kell lennünk. És akkor mind a ketten neveltünk. Előbb-utóbb csak tesznek valamit a ma-

gyar szituációban, az ENSZ, vagy Amerika, vagy valaki. És, előbb-utóbb hazamegyünk. Mert nem emigrálni akartunk. Nem egy jobb életet akartunk keresni, ahol szebb víkendházunk lesz, vastagabb lesz a betétkönyvünk. Minket a történelem lökött ki abból az országból, ahol otthon éreztem magam, ahonnan én soha el nem akartam menni. És íme, még itt vagyok még mindig, ennyi év után is odakint.

Érdekes módon, körülbelül két évről, hogy kimentünk Kanadába, kitört rajtam a költészet. Jóllehet odahaza is írtam, 11 éves korom óta regényeket, drámákat, lovagtörténetet, elbeszéléseket, irgalmatlan rossz versikéket, de az első években Kanadában nem írtam semmit. Olvasni viszont olvastam. Bertrand Russell A nyugati filozófia története című műve volt az olvasókönyvem, abból tanultam meg angolul igazából, meg az élőbeszédből a többi tucat munkahelyemen. Egyetemre csak azután iratkoztam be, amikor éreztem, hogy a magyar nyelvet és a magyar íráshoz való készséget megőriztem. Lehetséges, hogy ez egy utólagos visszapiantásból született megfontolás - de szerintem igaz is lehet. Csak akkor iratkoztam be az egyetemre - egy német barátom unszolására, amikor már egy kicsikét biztos voltam benne, hogy amit magammal hoztam, meg amit tovább fejlesztettem mint író, az megmarad. Az első két-három verseskötetem után, Magyarországon is megjelent rólam egy kritika - Kuczka Péter írta, még valamikor 1966-ban. A Jégvirágra gondolok. A Magyar Műhelyben kezdtem el publikálni. Amikor kedves barátaim, Papp Tibor és Nagy Pál kezdték a vizuális irodalmat, mely egyre inkább kizárólagossá vált, akkor úgy gondoltuk, hogy nekünk valami mást kellene csinálni, létre kell hozni egy más irodalmi fórumot. Erről rövidesen szólok. Tehát beiratkoztam az egyetemre, 32 éves voltam, amikor visszaültem az iskolapadba. Viszont ez azzal az eredménnyel járt, hogy sokkal több volt az iszákomban, mint akik velem ültek, huszonévesek. Elég hamar befejeztem, jóllehet fenntartottam hivatalos állásomat. Akkor már egy ékszergyárnak voltam az export igazgatója. Sokat utaztam külföldre is. Bejártam Dél-Afrikát egy kanadai kereskedelmi küldöttség tagjaként. Ausztráliában, Sydney-ben, Melbourn-ben is jártam meg Londonban, s akkor voltam először Amszterdamban is. Utazásaimnak köszönhetően gyarapítottam élményeimet, amelyek valahogy mindig belekerültek az írásaimba. De engem főképpen Magyarország sorsa érdekelt.

Mit tanultál az egyetemen?

Az egyetemen először angol nyelv és történelem szakra iratkoztam, aztán a történelemből kiléptem, mert láttam, hogy a kettő együtt nem megy és kizárólag angol és amerikai irodalomra koncentráltam. 1975-ben kaptam meg a tanári diplomámat, a következő évben az úgy-

nevezett „mesterdiplomát”, mely feljogosított arra, hogy gimnáziumban és egyetemen is oktathassak. Rá két évre a montreáli egyetemen megszereztem a doktorátust amerikai irodalomból. Akkor már oktattam a montreáli Concordia Egyetem angol tanszékén. Később ott 89-ben állandósítottak. Egy évvel később igazgatója lettem az egyetemi Liberal Arts College-nak, egy az Eötvös Kollégiumhoz hasonlítható intézménynek, amely kiváló humán tárgyú alapokat ad az egyetemistáknak. Ok később aztán tanulmányaikat bármilyen más területen folytathatják. Itt vagyok még mindig igazgató, még két évem van a második turnusból, aztán kész. Angolul is publikáltam eleget. Most fejezek be egy nagyobb tanulmányt. De tulajdonképpen mégis inkább a magyar publikációk érdekelték.

Említetted, hogy új folyóiratot - ez az Arkánium - hoztatok létre (1981-ben), amely kiadóként is működik.

Nem volt olyan külföldi vagy hazai lap, amely teljességgel felvállalta volna azt a fajta írásmódot, azt a fajta írói hozzáállást, amelyet észrevettünk, hogy néhányunk képvisel. Tulajdonképpen mind a Magyar Műhelynél kezdtük. Mindannyian Amerikában éltünk akkor, Vitéz György, András Sándor és én. A fantasztikus távolságok ellenére - Washington-Montreál legjobb számításával is kilenc és fél óra - telefonon, levélben és a nagyon fontosnak tarott személyes találkozások útján kialakult egy arculata az egésznek. Péntek Imre, amikor először írt rólunk, úgy emlegetett bennünket, mint az amerikai iskola. És ebben nem Faludy Györgyöt értette, vagy az általam nagyon kedvelt Tűz Tamást, hanem azt a



néhány 56-os író, akiket Cigány Lóránt nevezett valódi 56-os írónemzedéknek. Úgy terveztük, hogy évente két számot jelentetünk meg, ebből sajnos nem lett semmi, mert néhány barátunk és jóakarónk kivételével mi semmiféle támogatásra nem számíhattunk. Tehát az egész benne megjelent írást vállalhatunk, mert a saját zsebünkől fizettünk. Nem kellett se erre, se arra kacsingatni, hogy melyik mecénásnak tetszik vagy nem tetszik, amit csinálunk. Ez óriási szabadsági és ez tetszett meg tulajdonképpen idehaza is a fiatalabb generáció tagjainak.

Kezdetben írtam verseket, de még Tűz Tamás mondta a második kis verses könyvecskéről, hogy nem úgy néz ki, hogy ez az ember lírikus, inkább epikus indulatok rejtőznek benne. Viszont nekem mindig volt egy tervem, hogy valamiféle hosszabb szövegben próbáljam kifejezni azt, hogy mit is jelent emigráns nyugati írónak lenni. A Fehérlófia magyar ősmítosz - inkább népmese - váza volt az, amire én ráaggattam az egészen furcsa francia szürrealistáktól, amerikai modernistáktól, Lorcaétól, Eliot-tól, Jones-tól összeszerzett hatásokat, ami persze nem lemásolás, hatással voltak ugyanúgy, ahogy Balassi és Berzsenyi és a mai modernek közül Weöres, Kassák és Füst Milán. Nem tettem különbséget, hogy melyik az én igaz irodalmi ősapám. Valamilyen módon mind ott voltak. Így állt össze ez a furcsa szövevény, kollázs aminek mégis az az alapja, hogy elmegy valaki és visszatér. A szövegben megtörténik majd a visszatérés, mert 1991-ben a Fehérlófia hat könyvét egy kötetben kiadta a Szépirodalmi Könyvkiadó, és most pár napja jelent meg az Arkánus kiadó gondozásában a Fehérlófia nyolcása. Ami már inkább kifejezi azt, hogy mi is történt a nyugati íróval a rendszerváltás óta. Van aki hazajött, van aki kétlaki lett és van aki maradt, de szellemileg hazagondol.

Úgy érzem, hogy az írást már abba se tudnám hagyni, ha akarnám se. Szeretném hogy ide kötődjön, mert odakint most már nincs igazán számottevő emigráció és egyébként is, mindig hazafelé írtunk. Mit fog most számítani, mennyiben érdekes, mennyiben tud még mindig újat mondani akkor, amikor idehaza is már mindent le lehet írni. Ez egy nagy kérdés. Mennyi szükség van rá, mennyi szükség van arra a különbségre, ami írásainkat, ami az én írásaimat, a kollégáim írásait, András Sándorét, a nemrégiben elhunyt Bakucz József írásait is jellemzi. Azt szeretném hinni, hogy ahogy az erdélyi, a felvidéki meg a délvideki magyar írás része ennek az egész egyetemessé összképnek, úgy a nyugati írás is tud olyat hozni, olyan ízt, olyan látásmódot, ami elkülöníti a kárpátaljai vagy a felvidéki vagy a vajdasági magyar irodalomtól. Éppen olyan szükséges, és éppen olyan fontos része az egésznek. Hogyha egészben gondolkodunk. [Bár én elfogadnám azt is, hogy egy Vas megyei költő vagyok - nekem az se fájna.]

Nem üres szákkal mentünk ki, de nem is üres szákkal jövünk vissza. Más az, amit fölszedtünk. Ne próbáljuk ma elhatározni, hogy egy generáció múlva, ha lesznek még fiatal magyar írók, mit találnak hasznosnak. Talán valaki felszedi ezt, és talál benne valami hasznosat. Én emlékszem arra, amikor az első változat a 80-as évek elején kijött. Egy magyar költő utazik a vonaton - és csak kölcsönbe kapta - azt mondja: ezzel az emberrel nekem meg kell ismerkedni. Persze ő ezt szó szerint értette, meg azt is, amit írt. Tehát valamilyen módon mindig meg volt az igény.

Most van ez a rendszerváltozás utáni légnyomásos helyzet, hogy senki se tudja pontosan, mi merre van. Mindenki azt hiszi, hogy na, most aztán senki ne mondja, tele vagyunk magunkkal. Ez ilyen kedves magyar tulajdonság. Különbösen is, minek jönnek ökö? Minek jött haza Misztófalusi, miért nem maradt kint. Ott maradhatott volna Hollandiában, olyan állást kapott volna Hollandiában, hogy tízszer annyit kereshetett volna. És nem áldozatvállalás, hogy mi most hazajövünk, és megmenjünk a nemzetet, mert mi nem bízunk azokban, akik itthon vannak. De mi is magyarok vagyunk, és mi is tudunk adni - és nem veszünk el semmit. Senkinek a kenyerét nem vesszük el, mert az állásunk megmarad. És szerintem erre épp úgy szükség van, mint a többire. Csak azt ne próbáljuk csinálni, abba a hibába ne essünk, hogy azt hisszük, ami más, ami nem egészen betájolható, veszélyes vagy értéktelen. Az életünk ment rá, hogy megpróbáljunk magyar írónak maradni, mert talán mégiscsak lesz valahol valami haszna. Nem gazdagodtunk meg belőle. Mirőlünk nem írnak ékes kritikákat. Talán azért, mert magyar kritika, mint olyan, nincs is. (Nem én vagyok, aki ezt megmondom.) Hogy magyar kritika alatt mit értek: azt, hogy odafigyel arra mi történik, függetlenül attól, hogy a haverom írja, vagy az ellenségem. Ez a kritika. Ahogyan Bajza József írta: „Mellékes tekintetek nélküli kritika”. Ez hiányzik! Előbb-utóbb lesz, csak van egy interregnum, ami a kedélyeket lerontja. Legkedvesebb barátaim majdnem a valóságos klinikai depresszió tüneteit mutatják. Ami szintén ennek az utóhatása, hogy ki lett alóluk húzva a talaj. A magyar író megszokta, hogy az írásából él meg. Ami nyugaton, pláne költőnél hallatlan, egyszerűen elképzelhetetlen. Mindenkinek megvan a maga állása. Viszont nem is ír le semmit a gázsiért, hanem csak azt írja, amit tényleg le akar írni. Ami tényleg Ő, és felelősséget tud érte vállalni. Nem az: ó, apám meg kell élni valamiből - azért van ez a túró itten. Nekünk ezt nem kellett csinálni. És szerintem jó is, ha a magyar író ehhez hozzászokik. Csak azt írja le, ami tényleg a szíve vágya, amit a múzsa súg a fülébe. Nem pedig azt, amit a bérért csinál. Ennek a posztálamosított magyar irodalomnak nagyon komoly gyümölcssei lehetnek. Figyeljünk oda másra is, ne csak örökké a haverja-

inkat dicsérgessük, és ellenségeinket csapjuk agyon a cséphadaróval. Mert annak aztán semmi értelme nincsen. Mert akkor valóban nem válunk az ezredfordulóra európaivá. Pedig az mégis csak egy illendő dolog volna.

A másik az, hogy mi odakint megszoktuk, hogy a magyar tényleg Zrínyi Miklós-i alapon nem kevesebb senkinél. Amikor én azt hallom: hogy: Jaj, mert mi kis nép vagyunk! a kisebbségi érzet annyira bosszant. „Hát, mert minékünk még el kell érnünk odáig!” Mi már ott vagyunk Európában, nagyon sok szempontból ott vagyunk 1100 éve. Még mindig a megcsönkítősság érzése, aminek meg van az oka, és ez jogos is történelmileg. De abból, hogy örökké a magunk sebént nyalogatjuk, hogy a büdös oláh, az a szemét tót, abból semmi nem lesz. Meg kell tanulni együtt élni azokkal, akikben komoly berzenkedést és ellenállást váltottunk ki évszázadokon keresztül. Ugyanakkor igazságot osztani a legnehezebb dolog. De azt is be kell ismerni, hogy a Kemenes Géfin ne mondja meg nekünk, hogy mit csinálunk, ugyanakkor ne mondja a hazai író, vagy politikus, hogy csak az az egyedül üdvözítő út, amit ő javall. Figyeljünk oda, legyünk pluralisták, polifóniára hangoltak! Ez talán a legnehezebb dolog. Amit mi odakint megtanultunk, és ha mást nem, csak ezt hozzuk haza, a szemléletmódot, ha észreveszik, hogy ha én a barátommal, Sándor Andriszal, vagy akárki-vel vitatkozom, annak nem az a vége, hogy gazember, vagy hogy nem vagy magyar az csak egy másik nézőpont. Meg kell tanulni így élni, ez a felnőtté válás jele. Nem fog eszedbe jutni, hogy mi a magyar ma. A hollandnak se jut eszébe, hogy mi a holland ma. Kinevetnének, ha valaki erről beszélne, nem szólva Amerikáról Szerintem ez nem is annyira magyar, mint magyar értelmiségi dolog azé, aki ma nem találja a helyét, mert kihúzták alóla a szőnyeget. Ez átmeneti időszak, előbb-utóbb ki fognak alakulni egészséges formák, normális érintkezési pontok, amikor nem sérítjük és nem bántjuk egymást. Szerintem észre kéne venni, hogy nagyon kevés emberben van po-kol gép, pláne abban, aki valamit haza akar hozni 1956 forradalma után.

(A beszélgetés 1995. augusztusában készült a keszthelyi HOTEL Abbázia kertjében. A felvételt a városi tévé 1996-ban mutatja be.)

Kemenes Géfin László munkái

Jégvirág (versek-Párizs, 1966), Zenit (versek-München, 1969), Pogány diaszpóra (versek-Toronto, 1974), Fehérlófia 1 (eposz-kísérlet-Torontó, 1978), Fehérlófia második könyve (szöveg-Montreal-Washington, 1981), Fehérlófia nyolcása (szövegkollázs-Montreal, Washington, New York, 1995),

Ezra Pound; Cantók (fordítások-Párizs, 1975), Halálos szójáték: bevezetés Tűz Tamás költészetébe (tanulmány-Toronto, 1976), Nyugati magyar költők antológiája (szerkesztő-Bern, 1980).



MELEGA ISTVÁN FOTOGRAFIKÁJA

MÉHES KÁROLY

A TÉLI TERMÉS

A fél is érlel valamit,
mint a nyár a zúgó kalászt. Hogy zúgnak
a csontok, s dobol minden eleven koponya!
Pislákol a fény, lóbálja a földet
az ég; és a *hidegnek* nevezett, mint
egy ijesztő óra számlapja, melyről
vandál kezek lecsupálnak minden mutatót!
Ó, a hideg persze jó is - tanít, üdvözöl,
emlékezésre serkent. Egy kivörösödött
kéz, mely morzsolja a hideget, golyó-
vá gyúrja és közben kacag - egy kéz!
És minden egyéb, a gyökeres iszonyat,
a féktelenség és az el nem tömeszelt
rések abban a hitben erősítenek meg,
hogy tél, ezek a napok, oly fontosak,
annyi minden történik velünk,
szinte észrevétlen.

SZELES JÓZSEF

VÁZLAT

Zörrenéstelen a csend,
csupán a fagyott mosoly csikorog,
mint szemétkupacban az elhagyott üveg.

*

Feketére festve az éjszaka,
csillagtalan a vakablaka.
Vadászatra indul egy vörös kandúr,
sok a zsvány, de kevés a pandúr.

Az étteremben füst, csavargó szél, koldus-
tarisznyák: asztalokon zónapörkölt,
amott egy másik asztalon pirosra főtt rák,
az utcáról benéznek a felöltözött kurvák.
Felsír egy árva hegedű - az ember nem tud
megszólalni: a torkában érez valamit,
sem lenyelni, sem kiköpni nem lehet ezt a „hazait”.

GALAMBOSI LÁSZLÓ

ÖRÖKLÉT

1.

Kigyúl talán múltadat idézve
néhány csokor, gyertya izzó fénye.

Fejfádon a varjú üldögélve,
görnyedt háttal bámul hóesésbe.

Körötted a mélyben hallgatóznak
sokan, őket rég hozta a csónak.

Kháron lökte sötétből sötétbe
valamennyit. Szeráf énekére

várákozva: vágyod Isten hangját,
túlvilági kápolna harangját.

Füled röggel hiába tömködték:
zene hajlik szívedre. Öröklét.

2.

Látod a Szűz fölsugárzó arcát,
magasztalják fehér kendős rózsák.

Ül a Fiú mellett, égi kertek
sövényei aranyban zizegnek.

Fürkészik a távol tarka rendjét,
hullámozva ring a végtelenség.

Csillag ébred, megpendíti húrját,
kürtjeiket arkangyalok fújják.

Tudják, hogy a föltámadás napja
messze még, de a nagy virradatra

készülni kell. Mikor kivirágzik
a menny összes ága, sorba állít

mindenkit az Atya: kárhozatra
taszít bűnöst. A jót átkarolja.

Csodálod a Fogadás Keresztjét:
zene hajlik szívedre. Öröklét.



OLÁH JÁNOS

ÜRES LAPOK

El késtem.

A csöndben azt is hallani lehetett, ahogy a golyóstollak surrogva a papírt szelik.

A gúnyos megjegyzéseket, a harsány röhejt az iskolában jóval könnyebb volt elviselni, mint most, itt az ügybuzgalomtól meggörbedt hátak, a lesúnyt fejek hallgatását.

Mindenki gyűlölt mindenkit. Ezen a téren könyörtelenül érvényesült az egyenlőség máskülönben olyan hiábavalóan magasztalt eszméje. Az egyén nemcsak egyenlő volt a gyűlölete tárgyát képező másikkal, már-már azonos vele. Azt kellett éreznie, csakis a gyűlöletben különülhet el a többiektől, miközben éppen általa azonosult velük.

A parancsok, amelyek az élet legszemélyesebb titkait is áthatották, egy fensőbb világból szivárogtak lefelé. Más átjárás nem volt fent és lent között. Innen oda nem emelkedett föl, és onnan se merült le ide soha senki.

A terem sokszorosa volt az alagsori irodának, amelyben életem boldogabbik felet alighanem már letöltöttem, különben hasonlított rá. Én magam, mint minden többé-kevésbé fiatal ember természetesen a hátralévő időt reméltem boldogabbnak. A jövőtől életem jobbra fordulását vártam. Sejtelmem sem volt róla, az idő annál szűkmárkúbb, minél inkább fogyatkozik.

Zümmögő fénycsövek fehérszürke, egyszerre ismerős és ismeretlen erőterébe kerültem. Az idő érvényét veszítette. Nem az időérzésem mondta fel a szolgálatot, maga az idő vált érzékelhetetlen né.

Soha, sehol és semmikor nem láttam együtt egyszerre ennyi szürkét. Szürke volt a falakon karnyújtásnyi magasan végigfutó olajfestés, a deszkából kiképzett apró boxok, a nyekergő, kényelmetlen műanyag székek, az írópultok, az aljzat műanyagborítása, az ablakok keretei, a redőnyök rovátkái, a szellőztető berendezés rácsa, az örök uniformisa, talán még a levegő is.

Oktalan jókedvem támadt. Énekelni szerettem volna, mint Papageno. Igen, egyedül egy olyan cifrán bugyborékoló ária fejezhette volna ki a lelkiállapotomat, amelyet csak Mozart volt képes kiötlölni gátlástalanul életvidám alakjainak jellemzésére.

Egy kisablak előtt kellett elhaladnom. Semmi se indokolta, mégis büntudatot éreztem. Észrevétlenül próbáltam továbbállni, osonva, mintha rosszban sántikálnék. Zavaromban felrúgtam a szeméttartót. Lahajoltam, hogy összeszedegessem a kiszóródott almacsutkákat, cigarettacsikkeket.

Az ablak túloldalán könyöklő hölgy vizsla tekintetét a hátamban éreztem, mégis sikerült rendbe tennem a szeméttartót. Főlegyenesedtem. A gyermetegen kövérékés, szemüveges arc bizalmat ébresztett bennem. Akár egy gyóntató pap. Csaknem elérzékenyülve vettem kézhez a lepecsételt, üres papírt, de a tekintetemet elfordítottam.

A hivatalnokok semleges modort, és ugyanolyan uniformist viseltek, az arckifejezésük egyenarckifejezés volt, mérsékelt kövérségük egyen kövérség. Éppen ezért lepett meg az ablak mögötti nő furcsa, már-már érzékinek nevezhető elnézése. Mintha valami enyhe parfümillat is átszivárgott volna az ujjnyomfoltos üvegen. Nem tudtam, kihívó jeladás ez, vagy átlátszó csapda.

A személyzet nemcsak kellő tiszteletet, de kellő távolságtartást is várt az ügyfelektől. A mérték nem volt meghatározva. Egyeseket ez hajbókolásra ösztönzött, amit a hivatalnokoknak nem volt módjuk viszonzni még a hűvös udvariasság erejéig sem. Betegesen kerültek a kölcsönös kapcsolatteremtés minden lehetőségét. Állítólag elvtelen megalázkodást követeltek mindenkitől. Azonban gondosan vigyáztak rá, hogy ennek semmiféle látható jelét ne adják. Az önként megalázkodók azonban szívesen kerestek öngazolást e hiedelem terjesztésében, s kedvvel színezték ki - önkéntelenül a valószínűtlenség régióiba emelve így - a jelenséget.

Megszoktam, szinte megszerettem a sorbanállást. Hagyta, hadd reménykedjem: sose kerül rám a sor. Néha úgy látszott, van erre is esély. Most azonban nem állhattam sorba.

Biztos voltam benne, hogy annak az ablak mögött ülő valakinek, akit az imént csaknem sikerült félreismernem, vannak esendő pillanatai, de eszembe se jutott, meglesnem őket. Számtalan eséllyel kecsegtetett, mégis írtóztam a beavatottságtól.

Mintha előre eltervezett koreográfia építette volna fel, tartotta volna életben a rendszer sérthetetlenségének mítoszát, alakította volna a saját kényére az egyes személyek önkéntelen megnyilvánulásait, mintha nem erről a bolygóról származó lények birodalmába tévedtél volna, úgy kellett érezned magadat.

A késésemmel némi zavart okozhattam. A hölgy az ablak túloldalán alighanem egy ásítást nyomott el. Az ajka fölött, a füstszínű pihéken izzadtság gyöngyözött. Ijedten kapta föl a kezét, hogy letörölje. Olyasmit láttam, amit nem lett volna szabad?

Kezemben a lepecsételt papírral az egyetlen üres írópulthoz botorkáltam. Leültem. Szemben s két oldalt paravánok fogták el a kilátást. A koponyámban konokul keringett

a zsibbadt fájdalom, akár egy befőttes üvegbe tévedt dongó. Kézbe vettem a madzagpórázon fityegő sárgaréz golyóstollbetétet. Azt reméltem, be van száradva. Rajzolgatni kezdtem. Csalódottan tapasztaltam, hogy a betét kifogástalan. Néhány kusza ákombákombra futotta a fantáziámból, mintha újra három éves lettem volna.

Szándékosan nem néztem körül, nehogy bárki azt higgye, segítségre számítok.

Nem a vágy, de nem is erőszak röpített a felismerhetetlen, egyszerre csábító-riasztó cél felé. Akár egy magatehetetlen beteg, aki nem tudja, a gyógyszerektől felbolydult álom hullámain, vagy a műtőfiúk rozoga kocsiján ringatózik éppen, úgy lódtam a kijárat felé.

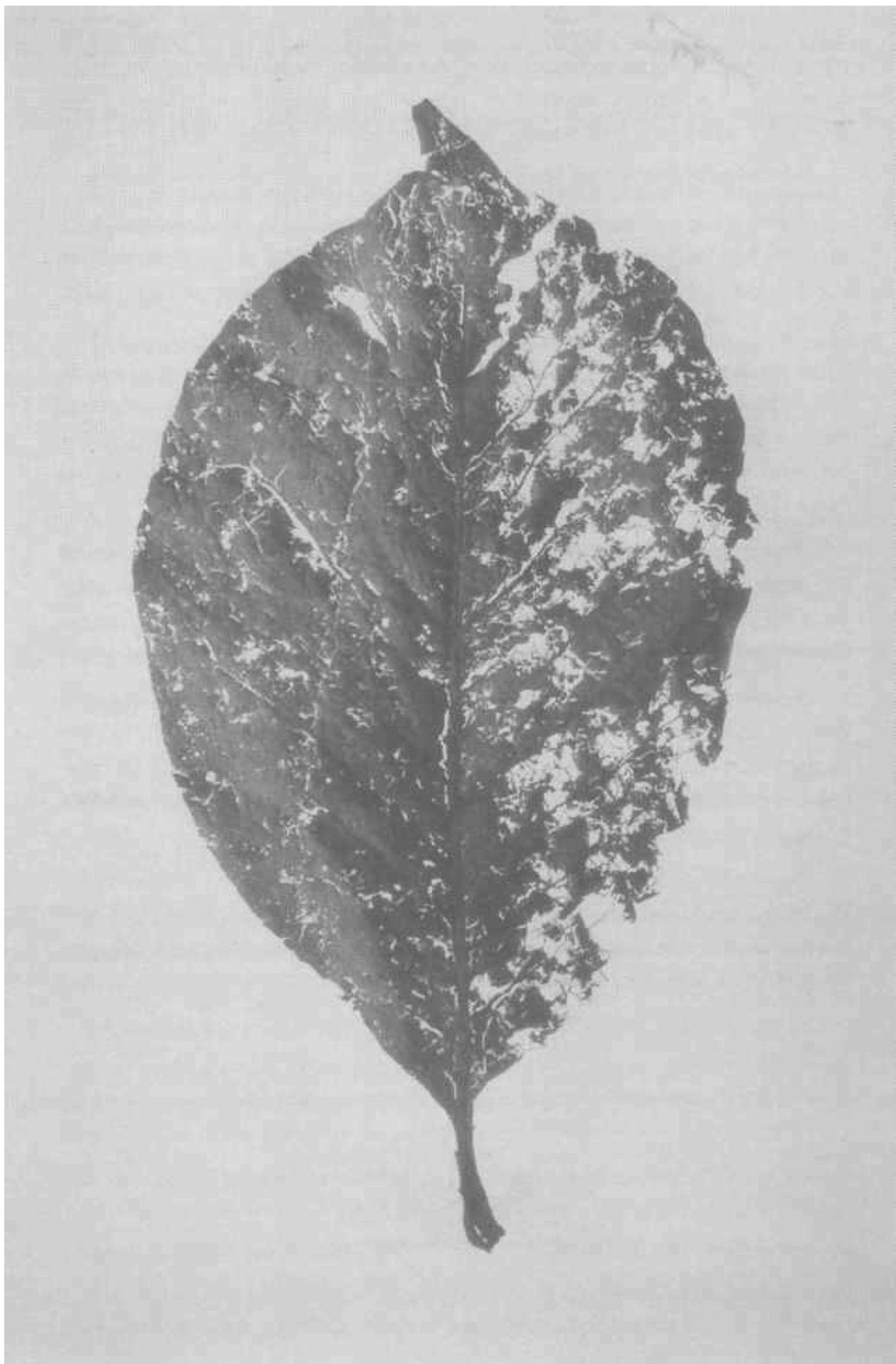
A papír galacsinná gyúrva hullott ki a kezemből, végig gurult a pulton, és leesett. A hivatalnok, ez már nem ugyanaz a nő volt, lehet, egyenesen férfi, utána mászott, majd kisvártatva fölmerült. Óvatosan kezdte bontogatni a zsákmányt, mintha levélbombát sejtett volna benne. Amikor sikerült kisimítania, felsóhajtott, de nem könnyebbült meg.

Fejcsóválva nézegette, aztán leemelt egy irattartót a polcról. Üres lapok, ez volt a gerincére írva. A tömpe ujjak briliáns szakértelemről árulkodva rejtették a felcímkézett fedél mögé a kisimított ívet, amelyről mintha az a kezdetleges rajz is, amire pedig biztosan emlékeztem, eltűnt volna közben.

Egy alig észrevehető, szégyenlős hunyorítás arra készítetett, hogy elhagyjam a termet. A hosszú, lejtős folyosó zegzúgos fordulói, a lengő-csapódó ajtók egy olajszagú gépházba vezettek. A falakon pára gyöngyözött. Valahol egy óriási gép spiráltengegye forgott lassan, ráérősen. A visszhangban hideg, vízmélyi surrogás, s valamiféle azonosíthatatlan bűz üzenete sejtett.

Kerek, öntöttvas csatornafedő csapódott fel, s gurult végig kongva a betonpadlón. Húsboltszagú szél ömlött az arcomba. Mint a gyermekkori csordakút szája, rám lehelt a falánk, rossz szagú mélység. Máig sem tudom, sikerült-e átlépnem, ahogyan szándékoztam, vagy benne zuhanok fejfelé azóta is.





MÓZSI FERENC

VISELTES KÍSÉRTÉS

„Viselsz engem? Én a vágy vagyok.”
(Ladik Katalin)

viseltes kísértés ez
ingerültségünkben cafatokra téptük tehetetlenségünk
kifésülhetetlen kócos idegek lógnak rajtunk
nem enged közelíteni a szándék
vágyakozó állásponton vagyunk
szokásaink űznek

az érzékiség emigránsaiként loholunk egymás felé
valami biztostól el
felszaggatott síneken döcögnek vonataink
kisiklott léttel robbannánk bármelyik
fogadó állomásba

szükségünk van a kipakolhatóságra

tüzes bőröndjeink képtelenek megóvni
kiszáradt emlékeinket
lejárt peronjegyekkel várjuk a látomást
a fantázia fogadóbizottsága már eljátszotta
a köszöntés minden változatát
üres műsorfüzetek ásítanak
új programokat követelve

ez a nyár sem prolongálható
megváltás a kín felüdülés a gyötrelem
valaki halkán füttyörész

semmisség szomorkás szemafor...

A MÉLYSÉG

Mélysége a tisztaságban, a derűben van."

(Ladik Katalin)

a mélység titokzatos
a mélység vonz
ki tudja vajon mi rejlik
a mélységben az emberben
benned és bennem
ki tudja, hogy a tenger
hány partot ér hullámai
mikor korbácsolnak
mikor csitítanak

milyen mély a szenvedély?

menyire sötét az éj
lámpásod nélkül
mit láatsz ha behunyod a szemed és
mit nem láatsz ha kinyitod

a tisztaság nyugalom

évtizedek óta söprődöm
ki akar vágyaim vendége lenni
derűs elképzelések
egy lángoló erdő közepén
izzó bokrok alján barátságos
görög szőnyeg parázs pázsit
talpalatnyi tűz kiszolgáltatót
szeszély

valaki elindul és már
meg is érkezett
örömnep előtt borús várakozás
szomjunkat az eső sem...

CSERNÁK ÁRPÁD

A BALERINA

Félelmet érzett, amikor halántéka hozzáért a radiátor műanyagcsavarójához. Az a vészjósló, hörgő hang, ami a nyaka alatt a csövekben üzenetként érkezett, mintha azt sugallná: nincs menekvés, nincs kiút, meg kell történnie: a halántéka törekeny, érzékeny, a támadó tárgy rideg és kemény, s az ütközés elkerülhetetlen.

Az ágyául szolgáló ágybetétet napokon át tologatta háromszor öt méteres szobájában, amikor beállt a hideg. Eredetileg a másik oldalra tette, de ott jeges kezek nyúltak ki a falból, fagyos tenyér simult a homlokára, jégujjal nyulkáltak a fülébe; kénytelen volt az ágybetétet kilencven fokkal elforgatni, annak reményében, hogy az ilymódon mellékerülő fal melegebb lesz, mivel annak másik oldalán szintén lakószoba van, nemcsak a szabadon bitangoló fagyos szél. Elképzelése igaznak bizonyult, de így meg fejtetőjére zúdult a hideg: ezen az állapoton is változtatni kellett. Újabb kísérletek után, a legmelegebb zúgra rátalálva, fekhelye oda került, ahol most van: a fürdőszobával közös falhoz, és feje közvetlenül a fűtőtest mellé, a halántékának szegeződő műanyag-csavaróval. Úgy érezte, ez figyelmeztetés: számára még ismeretlen, de máris szorongásokat előidéző eseménysorozat kezdete.

Amikor abba kellett hagynia a táncot, és végérvényesen kiderült: nem lehet gyereke, akkor úgy gondolta: jobb lenne meghalni, de nem tudta eldönteni mikor, hogyan és mivel? Nem értette, hogy telhet ilyen gyorsan az idő: egyik nap még életvidám, reményekkel, tervekkel teli kislány, és másnap arra ébred: mindennek vége. A sok apró hiba hogyan duzasztotta idáig elkéseredését, reménytelenségét? Amikor felvették a Balett Intézetbe, nem így gondolta. Kímondhatatlanul boldog volt: úgy érezte, megérkezett álmai birodalmába, s most itt gubbaszt egy ágybetéten, fejét a fűtőtest meleg csövének támasztva; odébb lapjaival lefelé fordított képslap, a szemüvege, bekapcsolt hőszugárzó. A radiátor csak hörgött, ijesztgette, de nem tudta kifűteni rosszfekvésű szobáját.

Ragyogóan szép kislány volt: remek formákkal, tökéletes arányokkal, nagy fekete szemekkel. Ezek a szemek néztek rá most is társbérleti szobájának faláról; ezek az életre és életteremtésre teremt formák duzzadtak ott a falakon, régi fotókon: néhol megsárgultan, néhol repedeztetten, de meggyőzően teste hajdani szépségéről: balettcipőben, kis szoknyácskában, testhez-tapadó trikóban, félmeztelenül, meztelenül. Hogyan sodródott sztriptíz-bárba? Hogyan lett belőle szimpla statiszta? Örök magányos és kiöregedett balerina? Nem értette. Annyira hirtelen történt az egész; szinte észre sem vette. Ő csak élt. Örült, ha tetszett, örült, ha kellett. Soha nem töprengett: hova vezet az az út, amin megteszi az első lépéseket testének bővületében, az elbűvöltek bővületében; nem számolva a következményekkel.

Ruhástúl ült: nyakas fekete garbóan és farmernadrágban, elrejtve az enyhe fonnyadás tüneteit, de arca fokozottan magán hordozta az elmúlt évek fájdalmait, kiábrándulását, és hiába kelthette volna bárkiben kíváncsi látványát, ha egyszer nem látta senki, és ő nem is kívánta, hogy lássák, mert nem érezte magát többé kíváncsinak. Hideget és szárazságot érzett állandóan. Csak hideget és szárazságot. Magában és maga körül egyaránt.

A külföldi sztriptíz sikerek után visszatért Magyarországra és leszerződött az egyik vidéki színház balettkarába, ahol - fénykorában - kiélhette vágyait. Néha szólót táncolt, és ilyenkor, úgy érezte, mindenért kárpótlást nyert. De ez az időszak tisztavirág életűnek bizonyult, és hamarosan a hanyatlás következett. Amikor az orvos, tizenegyedik abortusza után közölte vele, hogy most már nem számíthat arra, hogy valaha is ki tud hordani egy gyereket, mintha megrepedt, kiszáradt volna benne valami végérvényesen. Akkor kezdett el rohamosan visszacsenni a táncban. Egyszerre minden értelmét veszítette: dekoncentrált lett; kondícióval, idegekkel sem bírta a kemény tréningeket.

Néhány évvel ezelőtt közölték velem, hogy nem tudják a továbbiakban táncosnőként alkalmazni, és felajánlották a csoportos szereplői státuszt. Némi töprengés után elvállalta. Ebből az időből is fennmaradt néhány fotó: különböző jelmezekben látható, de mindig tömegben, és mindig az utolsó sorokban. Évek óta statisztál, de tánc tudására nem volt többé szükség. Új igazgató jött, új rendezők, akik már nem is tudták, hogy ő valaha táncosnő volt.

Behúnyta a szemét. A falon keresztül, a fürdőszobából viháncolást, vízcsobogást hallott. A társbérleti fürdették gyerekeiket. A vízcsobogás átcsapott tenger-morajlásba. Ő a hullámok felé igyekezett. Néhány méterre volt a tenger és ő rohant felé, mind jobban fokozva az iramot, de nem közeledett. Lassan hullámozott a tenger, fenségesen, egyre elérhetetlenebbül, és ő egyre mélyebbre süppedt. Először csak bokáig, aztán térdig, majd hasáig, melléig ért a kavics, a nyakát szorongatta. Artikulatlan hang tört elő a torkából. Felébredt.

Felállt, felgyújtotta a villanyt, és nagyméretű tükre elé lépett. Nézte az arcát. Szarkalábos, mély árkából fakó szemek néztek rá. Szája szélén két éles vonal, és így festetlenül sárgás volt a bőre és száraz.

Vetkőzni kezdett. A fürdőszobában megszűnt a zaj; néhány ajtócsapódást hallott még, távolabbról duruzsoló beszédhangokat. Mintha feliratot látta: MEGÜRESEDETT A FÜRDŐSZOBA! Egészen jó combjaim vannak még, gondolta. Könnyed mozdulattal végighúzta kezét a hasán. Itt már tapintható gyűrődéseket érzelt. A kéz tovább kúszott fölfelé és a melle alá nyúlt, megemelte. Egy pillanatra a hentest látta, amint félkilónyi színhúst dob a mérlegre. Elejtette a mellét. Köpenybe bújít és kiment a fürdőszobába. Tűzforróra állította a zuhanyt, hogy éppcsak elbírja a bőre, ami pillanatok alatt vörösen felizzott. Gyors, gépies mozdulatokkal fürdött, törülközött; gondolatok nélkül. És örült ennek az állapotnak, mert ilyenkor nem érzett fájdalmat, félelmet; nem volt jó, de nem is volt rossz: a semmi volt az, a teljes üresség.

Sietve bújít az ágyba, nehogy elmúljon ez a kellemetlen állapot. Nyugodtan és álomtalanul szeretett volna aludni. De nem tudott. Ahogy eloltotta a villanyt és behúnyta a szemét, kezdődött minden előlről. Arcokat, alakokat látott, mondatfoszlányokat hallott. Néha felfedezett egy-egy ismerőst, de torzul elrajzolva. Forgolódott a sötétben, erőltette az alvást. Oldalára feködött, lábát felhúzta a melléig, kezét a combjai közé szorította.

Reggel korán kelt. Sorra levette a falról régi fotóit. SZEMBE KELL NÉZNEK A TÉNYEKKEK, gondolta, és ez a mondat megint felhívásként érkezett. Transzparens: SZEMBE KELL NÉZNEK ÖNMAGÁDDAL! Csattogtak agyában és világítottak szeme előtt ezek a rokonértelmű parancsolatok. Nem tudott tőlük szabadulni az utcán, a boltokban sem. Úgy közlekedett, mint egy alvajáró; mint aki vendégségben van itt csupán.

Benézett a színházba: hátha jött levele, bár biztosan tudta, hogy nem jött. Elolvasta a próbatáblát az első betűtől az utolsóig: semmi, ami rá vonatkozna. Pontosan tudta, hogy így lesz, mégis újra végigolvasta az egészet. Képtelen volt tovább lépni.

Máskor, ha ilyen állapotban volt: elment fodrászhoz, kozmetikushoz, fürdőbe, s amíg a külsőt tatarozták, úgy tűnt a belső rend is helyreáll. Most minden próbálkozása hiábavalónak bizonyult. Ott toporgott a próbatábla előtt és minden belső javaslatára ez a visszakérdezés érkezett: MINEK?

Éles vonalfütyti riasztotta. Nagy elszánással indult az állomás felé...

II.

Az író letette a tollat, kiment a kamrába; talált még egy üveg bort, kihúzta a dugót, aztán visszament a szobájába. Újra olvasta az eddigi oldalakat. Közben ivott néha a borból. „Ez a nő kísértetiesen hasonlít Piroskára” - állapította meg. „Különbözik nem rossz. Még lehet belőle valami. De hogyan fejezzem be? Mi lesz a „végkifejlet”? Mi lesz vele? Tényleg: mi lehet vele?”

Néhány évvel ezelőtt, könyvhéten, író-olvasó találkozókat szerveztek abban a megyében, amelynek székhelyén Piroška, az ottani színház balettkarának egyik tagja lakott. Akkor és ott ismerkedtek meg. Az író mindig „beszerzett” magának egy nőt az ilyen kiruccanások idejére.

Tapasztalt, „problémamentes” nőket, akik „értik a csíziót”, nem kell velük „vergődni” és megbízhatóak, mert tudják, mire lehet számítani. Piroskát is ilyennek látta, és nem alaptalanul. De később különös dolog történt. Amikor végeért az előadássorozat, nehezebb esett elutazni.

Most mégis meglepte, hogy eszébe jutott. Amikor hozzáfogott az íráshoz, nem is gondolt rá. Nem akart rá gondolni. Most meg „a tudatalattija felülbírálja racionális énjét” és agresszíven előhozakodik ezzel az emlékkel. Mi a fenét akar tőle? Kezdett kibillenni megszokott, a témát önmagától eltávolító állapotából. Máskor csupán kellemes bizsergést érez, mintha jégrevűt vagy ökölvívó mérkőzést kommentálna. „Kell a rálátás” - szokta mondogatni. Most meg ideges, zaklatott. Mi van vele? Ledobta a papírokat és bambán maga elé nézett. Kis idő múlva felhúzta az óráját, megemelte a borosüveget, aztán visszatette: üres volt. „Áh, fáradt az agyam. Elég volt. Ma már nem dolgozom többet.”

Az elkövetkező napokban gondterheltek, zavartnak látszott, és - bár sokat volt egyedül a szobájában - egy sort sem írt. Aztán kiment a Keletibe és felült egy vonatra.

Egész úton azon töprengett: vajon a novellája befejezéséért vagy Piroskáért utazik? Nem tudta eldönteni. Bizonytalanná vált. Felborult benne minden: Pedig olyan szépen elgondolta, kifundálta, hogy „egy kiöregedett balerina elrontott életével megmutatja: milyen nehéz a nők sorsa”; mennyire kiszolgáltatottak, a férfiak mennyire önzők, a felelőtlenség milyen tragédiához vezet, és van egy pont, amikor már nem lehet segíteni. Most is az járt a fejében: ennek a nőnek meg kell halnia. Nincs más választása. Kicsit félt is a várható élményektől. Most, hogy ő is szereplőjévé válik ennek a történetnek, módosultak a dolgok. Dehát ki gondolta, hogy itt Piroskáról lesz szó? Egy valóságos személyről? Nem, így nem ölheti meg, hiszen ő nem lehet gyilkos.

Ahogy megérkezett a városba, egyenesen Piroska lakására sietett. Hosszan csöngetett. Senki nem volt otthon. Bement a színházba. A portás azt mondta: napok óta nem látta. Több olyan emberrel találkozott, aki nem is ismerte. Végül megkereste az igazgatót. Tárgyalt vele esetlegesen bemutatásra kerülő darabjáról. Ezt az alkalmat is felhasználta, hogy „nyomozzon” Piroska után. Csak úgy mellékesen, hogy gyanút ne keltsen.

- Arra gondoltam, kéne ide egy jó táncosnő. A főszereplőm víziói, álmai néha megelevenednének. Pantomimikus jelenetekre, táncbetétekre gondolok.
 - Érdekes - mélyzött közhelyszerűen az igazgató -, ez föl sem merült bennem.
 - Pedig dramaturgiailag szükségét érzem. Ebben a darabban sok a filozófikus tartalom, a monológ; ezeket feltétlenül meg kell törni egy kis látványossággal. Persze nem akármilyenel.
 - Nézd. Végsősoron semmi akadálya. Van balettkarunk, majd eltáncolja valamelyik kislány.
 - Igen-igen, de ide már egy korosabb, asszonyosabb jelenség kellene. Ez a darab stílusából, a főhős karakteréből következik.
 - Hát sajnós a nagymamák már nemigen táncolnak - mondta az igazgató, és jó humorától eltelve széles mosoly húzódott végig az arcán.
 - Én évekkkel ezelőtt jártam itt, és emlékszem egy remek táncosnőre aki alkalmas lenne erre a feladatra.
 - ?
 - Azt hiszem Piroskának hívják. - Az igazgató arca bezárult; befelé figyelt:
 - Piroska, Piroska... nem tudok róla, hogy lenne ilyen balerinánk.
 - Ha jól emlékszem, Kiss vagy Nagy..., ilyen egyszerű neve van. Sudár fekete nő, kicsit szélesedő temporral.
 - Ja, a Kiss! - derült föl ismét a direktor, de menten be is borult - Hát az nem táncosnő; segédszínész, de sajnós annak is rossz.
 - Lehet, hogy annak rossz, de kitűnő táncosnő, hidd el nekem. Én még láttam táncolni. - Az igazgató arca gyermekire váltott:
 - Hát látod, ezt nem is tudtam.
- Annyit mindenesetre megtudott az író, hogy Piroska él.

A beszélgetés után azonnal visszament a lakáshoz. A társbérlet nyitott ajtót és közölte, hogy tudomása szerint Piroska nincs itthon, de azért nyugodtan menjen be, és várja meg.



Amikor belépett a szobába, nem ismert rá. Egyetlen pozdorjalemezre ragasztott ikonkép a falon: Madonna és a gyermek. A nagy tükör helyén rácsos kiságy; a smink-asztal helyén fiókos szekrényke. Az egész szobában rend és tisztaság. Mindenben egy gondos asszony keze nyoma. Mi több: egy gondos anyáé.

Kis ideig fel-alá járkált, néha megállt az ablaknál és kinézett. Végül leült és várt.

Egy órát sem töltött egyedül, és megérkezett Piroska. Már kintől hallotta a hangját:

-Jól van Anna, nagyon szépen viselkedtél, bátor kislány vagy. Most szépen megvacsorázzunk, aztán megfürdünk.

Amikor benyitott, karján a néhány hónapos gyerekekkel, és meglátta az író, először meglepődött, aztán természetes hangon közölte:

- Tanácsadáson voltunk.

Annát betette a kiságyba, bekapcsolta a villanymelegítőt, az egyik polcra cumisüveget vett le és kiment. Anna a hasán feküdt és egy gumi-manóval játszott: nyomogatta és az füttyült. Az író nézte és rettenetesen ostobának érezte magát. Piroska térült-fordult, s már karján tartotta Annát és etette. A férfi nem merete megkérdezni, kié a gyerek. Piroska, mintha megérezte volna, válaszolt a ki nem mondott kérdésre:

- Örökbe fogadtam. De - tette hozzá gyorsan - az én kislányom. Így tudj róla, bár...
- ezt a mondatot nem fejezte be. - Anyának fog szólítani.

Az író próbált más témára váltani:

- A színházban mi újság? - ő is visszahallotta a kérdés képtelenségét, de már kimondta. „És végül is - dühöngött magában - mi a fenéért vagyok én itt megilletődve?”

- Nem tudom. Nem is érdekel - hangzott a válasz -. Azt hiszem, igénybe fogom venni a nyugdíjamat, ami jár nekem mint táncosnőnek.

- Hát az nem lesz sok.

- Kettőnknek elég.

- És ha felajánlanának neked valami komolyabb feladatot?

Piroska felnézett: - Táncosnőit?

- Nem. Nem vállalnám el - felelte kis megtorpanás után -. Hattyúdál lenne, és az szomorú. Én nem szeretem a szomorú dolgokat... Meg nem is vagyok tréningben... Nem, nem. Már nem vagyok táncosnő, és ezen egy-két kegyelem-fellépés nem változtat. Ez végleges állapot, ahogy húsz éves sem leszek többé. - Közben befejezte az etetést és vetkőztetni kezdte Annát. - Ne haragudj, de nekem fürdetnem kell. Ha kedved van, maradhatsz, de...

- Nem segíthetek valamiben? - vágott közbe a vendég. - Úgy értem, a későbbiekben.

- Nem - mondta Piroska határozottan -, nincs szükségem segítségre.

Az író vegyes érzelmekkel ment ki a pályaudvarra, és vegyes pálinkát ivott a vonat indulásáig. „Piroska nem az én balerinám - állapította meg tárgyilagosan még a restiben -; tudhattam volna: az én balerinám csak bennem táncol. Vagyis nem táncol: béna.” És ettől az alapgondolattól egész úton nem tudott szabadulni. A két deci bűdös pálinka nem segített abban, hogy feleljen a rászegeződő kérdésekre. Kibámult az ablakon, hallgatta a vonat agresszív zakatolását, az állomáson vásárolt újságokat böngészte, aztán az étkező kocsiban újabb féldecikkel próbálta magát érzésteleníteni. Megmagyarázhatatlan bosszúvágy tüzelte: "Megölöm. Azértis megölöm! Most már megölhetem; semmi közöm hozzá."

Késő éjjel ért haza. Már nem volt ereje ahhoz, hogy leüljön az írógéphez és befejezze „A baleriná”-t. A fekhelyéül szolgáló ágybetét felé botorkált, de megszédült, ráesett a fűtőtestre és bevverte a halántékát. Esméletlenül zuhant a földre.

JÁNOSY ISTVÁN

SOMLAI BORDAL

(Újra csak Horatius)

Vekerdink ragyogó, kedves ajándoka,
 hűvös somlai bor, mely keserűn nemes
 ízével babonáz, magad
 add innom, noha csöndesen,

mértékkel, hisz a kor többre nem engedi.
 Kedveském kezeit fogva a képzelet
 héjjáztassa röpívét:
 meddig él e viharszedett

nép új századon át, ha csak a mának él,
 s nem kíván gyereket: hajtja a kényelem
 rózsáját leszakítani,
 mit, gyönyört, hoz a pillanat.

Épít nagy palotát, s hogy ki öröklí azt,
 már rá sem hederít, fő, hogy a külszín és
 mázsás vaskerítés az
 trombitálja ki státuszát.

Parkokban gyerekek helyt csak a fajkutyák
 száguldoznak úton hagyva bűdös nyomuk,
 hajlék nélküli pár zsong
 lomb-árnyait padok rejtekén:

majd kórházi kuka nyeli a foetusát.
 S végül egyre fogyunk. Mindenik évben egy
 nagyváros tűnik el, s jobb
 sorban sem bizakodhatunk.

Mennyi szellemi kincs sűrűl a római
 eltűnt Végzet után, mennyi titok-csodát
 rejt a magyar viharos múlt -
 vajh ki lesz, aki őrizi?

Épül-e még valaha bíbor-arany himű
 könyvtár, melyrűl elébb Jékely álmodott,
 melyben Corvinus és Zrínyi,
 s Bethlen árnya bolyong, s éber a szelleme?

Nyelvűnk holta után őrzik-e századok
 féltűn még a nyomunk? Hosszú kereszfutunk
 gyötrű földrezuhantát
 költű zengi-e egykoron?

Non omnis moriar-mondhatom-é, hiszen
 minden szellememet rejtí e nyelv tüze?
 Néki adtam erűm ingyen ajándokul,
 s addig él, míg e nyelv virul.

BAÁN TIBOR

„SZOLGÁLVA LÉGY SZABAD”

Beszélgetés Jánosz Istvánnal

Jánosz István a pszichológia jungi vonalának költői áthasonítása révén, álmainak és félálom-vízióinak tudatos felhasználásával alakította ki versideálját. Mindez mégsem jelenti az éber léttel való kapcsolat elvesztését. Épp fordítva. Verseiben (vallomásos hangú esszéiben, visszaemlékezéseiben, novelláiban) a tudatalatti feltárása alapozza meg a valóság mélyebb ismeretét. Líróját így aligha lehet az elefántcsonttoronyba zárkózás vádjával illetni. Ide vág első kérdésem is.

- Mit jelent számodra az egyén történelmi meghatározottsága?

-A mi kis népünk, a magyarság, a XX. században sorozatos tragédiákat élt át. A legnagyobb ezek közül Trianon volt, majd Trianon megismétlődése. De még utána is, ha a Rákosi korszakra vagy 56-ra gondolok, akkor is, ugye, szomorú és tragikus élményekben volt részünk. Hát nagyon cipőtalplelkű költőnek kell lenni annak, aki ezeket a nehéz idők nem észleli és nem rögzíti valamilyen formában a költészetben. Hangsúlyozom, nem érzem magamat vátesz költőnek. Mindig az volt az érzésem, ahogyan Csanádinak az a nagyon szép verse, *A kis mester* jelzi, hogy én is egy ilyen Csanádi-féle nagyon becsületes és a poézist nagyon komolyan vevő kis mester vagyok.

- Megbocsáss, de ennek némiképp ellentmondani látszik, hogy 1958-ban megjelent műved, a Rákóczi ifjúsága, hatalmas költői vállalkozás, s talán abban se tévedek, hogy a benne felidézett múlt igazi aktualitásokat takar.

- Igen, a Rákócziban különösen érződik, hogy valamiképp azt az izgalmas időszakot, ami 53-tól 56-ig terjedt, kvázi anticipáltam. Ez a jelenetekben kimutatható. Például *A hegyaljai felkelés* fejezet anticipálta pár évvel 56 előtt az 56-os eseményeket. Ezt egy fejezettel toldottam meg az *Ifjúság* cíművel, amiben szerepelnek olyan részletek is, amelyeket közvetlenül az 56-os események után csempészttem bele a szövegbe, reszkírozva, hogy erre a számozásból rájönnek. Szóval ez is jelzi a botcsinálta profétaságot, amit én is ugyanúgy rüheltem, mint Jónás, és mégis: az igazságérzetem megkövetelte azt, hogy ne hagyjam szó nélkül.

-A morális elkötelezettség, a jobbitó szándék folyamatosan munkál jelen van verseidben, így a pályád nyitányát jelentő *Prometheusban* is. A titán - többek közt - arra tanítja az embert, hogy szolgálva lehet csak szabad. E szolgálat közben - utalnék itt ostromverseidre - nap mint nap szembeütnöd kellett a gyász, a düh, a kétségbeesés nagyon is emberi érzelmeivel. Nyilván megkérdézték akkor tőled, hogy miképpen egyeztethető össze a világban tapasztalható rossz a Gondviselés jóságával? Miképp őrizhető meg a hit?

-Gyerekkorom óta voltak bizonyos emberi ideáljaim. Elsősorban Jézus és Mária, de aztán még gyerekkoromból Gandhi és még sorolhatnám: Dosztojevskij, Tolsztoj... de hiszen benne vannak tanulmánykötetemben ezek az óriások. Ők adtak egy olyan szellemi-erkölcsi alapozást, amihez mindig ragaszkodtam, s a felmerülő nemzeti kérdéseket is mindig ebből a perspektívából néztem.

- Az a tény hogy ideáljaid vannak, gondolom, ha nem is könnyítette meg a küzdelmet az emberi létünkben, így a történelemben is tapasztalható gonosszal, a Kabdebó Lóránt tanulmányában említett démoniával, de világossá tette a célt, a kiutat...

- Igen. Bár néha eltűnt ez a kiút, de aztán újra meg újra megjelent. Ezt az állapotot jellemeztem én, amikor Babits: *Elbocsátott vad* című versére hivatkoztam, mert tökéletesen ez valósult meg az életemben. Mindig úgy éreztem, hogy bármennyire is távolodok tőle, van egy szilárd pont, Isten és Jézus, aki ugyan elbocsátott, mint vadat, a szabad akarat révén, tehát azt cselekszem, amit akarok, oda tévelyedem, ahová nekem tetszik, de mindig éreztem azt, hogy meg vagyok egy örvvel jelölve, s így hozzákapcsolva egy nálam nagyobb, titokzatos hatalomhoz. Életem döntő fordulatainál, amikor drámaivá vált a helyzet, amikor arról volt szó, hogy elragad a démonia, vagy megmenekülök, mindig úgy éreztem, belenyúlnak az életembe és irányt adnak.

- Például?

- Ezt megírtam az álomnaplóban és elmondtam egy beszélgetésben Kabdebó Lórántnak, hogy én 56 után lelkileg annyira tönkrementem a tragikus események miatt, hogy egyszerűen nem akartam élni. Kétszer kíséreltem meg öngyilkosságot és teljesen elmerültem az alkoholizmusban, úgy, hogy elveszett embernek számítottam, de ekkor - s ebben Jézus és Mária segítségére, Gandhi és az indiai aszkézis ösztönző példájára támaszkodtam - minden átmenet nélkül, máról holnapra sikerült váltanom. Egyébként épp ebben az időben kezdtem el fordítani a *Rámájánát* meg a *Mahabharátát*. De több ilyen példára is hivatkozhatnék. Elég annyi: - s lehet, hogy ez eretnek felfogás a bevett vallások szempontjából - én nem tudom elfogadni azt, hogy az Istenből származik mind a jó, mind a rossz, s hogy Isten kézi vezérrel irányítja a történelmet. Kiválaszt magának egy népet, s mivel az hűtlen lett hozzá, agyoncsapatja az asszírakkal, elhurcoltatja a babilonaiakkal, aztán a babiloniaiakat meg agyoncsapatja a perzsákkal. Hát, ha ez igaz lenne, tehát az Ószövetség ideológiája, akkor végeredményben Istenből közvetlen származik a holocaust és az arhipel gulág is. Ezt én nem tudom elfogadni. Két okból. Az egyik az, hogy Jézus, akinek a szavát én döntőnek tekintem, azt mondta egyszer a gazdag ifjúnak: „Miért nevezel engem jónak? Jó egyedül az Atya.” Tehát ő magát se tekintette jónak, büntelennek, hanem egyedül az Istent. És olyannak is mutatta be. Gondoljunk a tékozló fiúra vagy az irgalmas szamaritánusra, vagy a jó gazdára, ki elveszett juhait keresésére indul. Tényleg olyannak mutatta be az Atyát, aki csak és kizárólag jó, tehát nem lehet neki tulajdonítani mindazt a gonosz-ságot, amit emberek követtek el.

- Isten azonban tud a rosszról. Miért engedi meg?

- Isten az embernek szabad akaratot adott, s így lett képes választani jó és rossz között. És jelentkezik mindkettő az ember életében; nemcsak a jó, hanem a gonosz is, s hatalmas

terrénumokat hódít el Istenől az emberi lélekben. Persze, mi elbocsátott vadak vagyok. De ezek a hódítások, bármekkorrák legyenek is, tulajdonképp csak átmeneti, időleges hódítások és győzelmek. A végső szót Isten fenntartja magának. Ez körülbelül olyasmi, amikor Heisenberg arról beszél, hogy a világrend egységes, de felléphetnek benne bizonyos Teilornungok, részleges rendek, melyek időlegesen megzúlják az összrendet, de a centrális rend végül mégis visszaáll. Szóval a démonia jelen van mind az egyén, mind a közösség életében, mint reális hatalom, mint egy heisenbergi Teilornung, tehát részrend, s ezzel számolni kell, mert rettenetes következményei lehetnek annak, ha az emberben és a világban lévő gonoszt tagadjuk.

- **Nehezíti a helyzetet, hogy az emberben és a világban lévő rossz természetével nem könnyű tisztába jönni, hiszen démonaink előszeretettel rejtőznek el a tudatalatti tárnakba. S úgy tűnik muszáj ezekkel szembeszólnunk, hogy megfékezzük tudatalatti ösztöneinket. Enélkül aligha uralkodhatunk önmagunkon.**

- Nézd, én gyerekkorom óta jegyeztem az álmaimat. Ezt őszintén szólva azért tettem, mert álmaimban sokkal érdekesebb történéseket éltem át, mint éber életemben. S mivel ennyire izgalmasak és drámaiak voltak, megpróbáltam megfejteni őket. Már gimnazista koromban megismerkedtem a freudi pszichoanalízissel, majd később - tulajdonképp szakpszichológusi képzést is szereztem - a jungi pszichoanalízissel. Magamat, hogy úgy mondjam, valamiféle kísérleti pszichológiai laboratóriumnak tekintettem. És itt van az önvallomás poézisem kiindulópontja, még a negyvenes évek elején. A pszichoanalízis segítségével ahhoz, hogy minél többet felismerjek a bennem dúló erőkből, ez a lényeg. Ezek az indulatok, végzetes ösztöntendenciák, amik a mélytudatból, a tudattalanból törnek fel bennünk, ha számunkra ismeretlenek maradnak, végzetes erővel hatnak. Egyetlen menekülés ebből, ha az ember sziszifuszi munkával tudatosítja ezeket magában. Ennek első fázisa a rögzítés, az álmok leírása, majd elemzése. Itt nagyon fontos Jungnak az a gyakorlata, hogy az álmokat sose önmagában vizsgáljuk, hanem hosszú álomszériákban. Ennek első fázisa a rögzítés, az álmok leírása, majd elemzése. Itt nagyon fontos Jungnak az a gyakorlata, hogy az álmokat sose önmagában vizsgáljuk, hanem hosszú álomszériákban. És az álomszériákban föllelhető, eltűnő és visszatérő, különbözőképp kapcsolódó mozzanatok fejtik meg egymást. Ilyenkor egy fejlődési rajzot kapunk, egy kontinuumot. Ezt úgy hívja Jung, hogy Individuationsprocess és ez egyre jobban tudatosodik bennünk, és ha tudatosodott, vagyis szellemi tulajdonunkká lett, akkor már képesek vagyunk szublimálni. Tehát az ördögöt se exorcizmussal űzzük ki magunkból, mert az nem megy, hanem fokról-fokra, az imént említett elemző munkával megfigyeljük, hogy kicsoda ő, milyen tulajdonságai vannak, milyen trükköket használ. Csak ezek megértése után van esélyünk önmagunk átalakítására.

- **Úgy tudom, mostanában ismét intenzívebben foglalkozol a tudatalatti problematikájával.**

- Igen, *Vers és álom* címmel publikáltam egy összeállítást a Forrásban. Ennek az álomsorozatnak legérdekesebb része a küzdelem a démonnal. Ez folyik valamilyen formában azokban az álmokban is, amiket versekben rögzítettem. Jellegzetesen ilyen a *Duna* című vers, mely a régi Újholdban jelent meg először. Itt a démon mint csábító jelenik meg. Én felveszem vele a küzdelmet, mely a tudattalant jelképező módon a víz alatt zajlik.

- **Az álomversek mellett szép számmal vannak kifejezetten realista indítékú verseid is, melyekben a jelen társadalmi,**

gazdasági, erkölcsi problémáira is reagálsz. Példázhajja ezt a *Teréz anya* című versed. Ezzel kapcsolatosan fölmerül bennem a kérdés, hogy milyennek látod jelenünket és jövőnket?

- Eddig a XX. században úgyszólván mindig kényszerpályán mozogtunk, mi magyarok, hiszen Trianonnal, Hitlerrel és Sztálinnal szemben nem sok cselekvési lehetőségünk adódott. Viszont most ezzel a fordulattal szinte minden lehetséges és minden rajtunk múlik. Borzasztóan izgulok amiatt, nehogy rossz lépésekkel, meggondolatlansággal elrontsuk a saját sorsunkat. Ezért nagy ellenszenvvel figyelem a pártok közötti acsarkodást mert éppen nem erre van szükség, hanem egységes akaratra. Főleg erkölcsi erőre. S hogy ezt erősítsem, ezért folyamodom Jézushoz. Egyébként erkölcsi elvei a hegyi beszédben - érdemes erre felfigyelni - rokoníthatók az indiai panca silóval. Valójában ezeket az erkölcsi elveket kell egyéneken és közösségeken követnünk. S van ennek gyakorlati aspektusa is. Nevezetesen, most előreláthatólag olyan nyomor fog ránszakadni, hogy nem 3 millió koldus lesz, hanem legalább 4 millió, akik a létminimum alatt fognak élni. Ilyenformán első és legfontosabb kötelességünk, hogy ez ellen vegyük fel a küzdelmet. Nemcsak jótékonykodással, hanem minden más módon. Szép példák állnak előttünk. Itt van a versemben említett Teréz anya az ő ingyenkonyhájával, itt van a máltai szeretetszolgálat a csodálatos szervezővel, Kozma Imrével. Tehát ilyesfajta közös vállalkozásokra van szükség. Másik ilyen probléma a terhességmegszakítás kérdése. A méhben történő magzatölés ugyanolyan gyilkosság, mintha az utcán leszúrunk valakit. A feladat itt is ráébreszteni az embereket erkölcsi kötelességükre.

- **Verseidben e téma komplex elemzését nyújtod. Az erkölcsi felelősség kérdése szorosan összekapcsolódik a pusztuló, fogyó nemzet víziójával.**

- Valóban így van. Példaként említhetem erre Somlai bordalmat, melyben fölteszem a kérdést: „meddig él e viiharszedett/ /nép új századokon át, ha csak a mának él,/ /s nem kíván gyereket/ hajítja a kényelem/ rózsját leszakajítani". Illetve később arra utalok: „S végül egyre fogyunk. Mindenik évben egy/ nagyváros tűnik el, s jobb/ sorban sem bizakodhatunk."

- **Ezek drámai tények. Ám ezt is árnyékba borítja civilizációnk általános válsága. Miképpen vélekedsz erről?**

- Nos, ez a kérdés se hogy nyugodni. Évtizedek óta sokat beszélünk arról, hogy a nyugati fogyasztói társadalom igényeinek megvalósításához mind több energiát kell nyernünk, és mind több nyersanyagot elfogyasztanunk, nem is beszélve a haditermelésről. Ez pedig együtt jár azzal, hogy visszafordíthatatlanul tönkretesszük a természetet és elpocsékoljuk az utódaink számára is szükséges nyersanyagokat. Így, ha nem is robban ki valami szörnyűséges háború, földünk hamarosan lakhatatlanná válik. Egyetlen menekvésünk, ha radikálisan visszafogjuk az energia- és iparcikké termelését, s az anyagi javak pazarlása helyett megelégszünk a szükséges minimummal. Ez lesz a jövő igazi nagy forradalma. Elvállalni Szent Ferenc szegénységét és Gandhi asztétikus életformáját, aki a lehető legkevesebb és legszerűsebb ételekkel élt, mert úgymond: ha többet igényelne, azt egy éhen haló szájától vonná el. Igenám - vetné ellene valaki - de hisz az ember legnemesebb ambíciója, hogy mindig többre tör, többet igényel, elsősorban anyagiakban, jólétben. Ez igaz, de áttekinthető igényeit a szellemiekre. A szellemiekben valósítsa meg önmagát. Éljen olyan igénytelenül, mint Szent Ferenc és Gandhi, de szárnyaljon a szelleme úgy, mint ezeké, egy Platoné, egy Goethéé. S ebben élen járhat a kereszténység, hiszen ez volt Jézus életformája is. (1992.)

Szaimadás

Az utolsó kapunál meggyűzöl visszaneveltek:
 Istent legyen tanúm: nem érttem az egészeti
 Nem értem, mit is ez a jöve-menés:
 Számdoktorstnaki note; idővességekbe bevés!
 Régen jövök a velem a néma északa,
 Az ír hidege tört rám; a Mindenség maga.
 Megbocsádo: arcomat fölsejti a lozót,
 Hiába hívom az erőt, a pirosai-korót;
 Sehol nem lelem már a néma lomcokat,
 Émaradostok öle, a világ-kiözöny maradt;
 És minden nyugalom: szüntelen szédület;
 Valt örvények sodrában nyugalmot nem leltek!
 A magas és mélyén foilám épp most karsad
 At egy sugar, egy fénylő, robbanó gondolat.
 Ez hát az a négy nap? Az ötlet napja falám?
 Fölzúg a retentó szél - levél se marad a fán!
 Csak a megtépzott gally meztelen ágcsoga:
 A kétség magány: mélyebb nem desmedt rám soha
 Fény támad, kálép kelőle hátróm azzal,
 Kiszorítok, desisek, de engem nem vizáztal,
 Hoogy talia. musollyal tekint rám mindenesile:
 Oly sugárral hogy belkém mely desívet felit,
 Kifárt karral jönnek oly ámszélyesen,
 Hoogy megfagy bennem a vér, alig dobban szívem.
 Met ein tudom, amit öle - halálban - nem tudnak;
 A fölentumolból alig maradt tanúmat
 Néremy darsát. Érele fénylenek, mint az utassy:
 A félhomályban mindennek csak papíruja van,
 A fénynek őrzite. Az is oly fénylő, fompá lett
 Ez arany-sárga. Ráppog, de néma a hitep.

Bf. 1976. k. szászai.

Ursula Fuglerová

CZEGŐ ZOLTÁN

CELLAÉNEK

Óvatol a gondolat Araszol akár testben a kór
 Ami odakinn meredek volt és **casus belli**
 ide vezetett Künn nem maradt más semmi
 csak árnya mindannak amit a mellkas ide rekkentett

Kézügybe kerül rendre-szerre és eszközzé válik
 itt hat lap között doboznyi saját világban
 mindaz ami ott túl eszme volt szó
 villanó absztraháció idea Néha úgy tűnt megvalósítható

Amott néha ámítottad magad azzal hogy figyelnek
 Most egyetlen cenzorod a rács
 Ha kellett menekítetted rongy élted
 hogy KELL tovább Hát itt a harács

Milliméterenként LÁT AZ UJJAD Kitapogatja
 membránként e papíron a nem létező betűt
 és ahogy szabadesésben süvített AMOTT a szó
 most a reflex igazgatja kátránysötétben a ceruzát

Ez az a hely ahol a legjobban vigyázzák
 a lélegzetet a megölő szerszámot Végre vigyáznak rád
 Nem vernek nem bántanak írhat sz ha kedved tartja
 Nincs gondod csókra imára Ők gondolják ruhád

Csak egy milliméter és megszületik a betű
 És a motorikus reflex szüli rendre-szerre a másikat
 Nem fertőz sem a cella sem a setét
 csak a meddő cselekvés Magány mely mindent átítat

LŐRINCZY HUBA

EGY SPENGLERIANUS NYUGATI KELETEN

Márai Sándor: *Istenek nyomában*

1926 tavaszán az akkor még párizsi lakos Márai hosszabb, mintegy negyed esztendőnyi utazásra vállalkozott a Közel-Keleten. Március 30-án eredt útnak Marseille kikötőjéből, s júliusban tért meg Franciaországba. Időzött Egyiptomban és Palesztinában, megfordult Szíriában és Törökországban, hogy visszafelé Athénra és Itáliára is veszen egyegy fürkész pillantást. Eleve arra készült, hogy élményeit - *Istenek nyomában* címmel - könyvben örökíti meg, s útirajzát (huszonhat részre tagolva) folyamatosan publikálta az *Újság* című fővárosi lap, 1926. május 26-tól július 21-ig. (Az eddigieket vö: Rónay László: *Márai Sándor*. Bp., 1990. 51-52.) Maga a kötet - *Egy utazás* regénye alcímmel - 1927-ben látott napvilágot elsősorban Budapesten, s jelzi a szerző adta műfajmegjelölés, hogy a közel-keleti tapasztalatok korántsem őseredetű mivoltukban, nyersen és közvetlenül, hanem utólagos válogatás, stilizálás, átköltés, vagyis: tudatos művészi alakítás produktumaként épültek össze a kronológiához igazodó szöveggé. Egy évtizeddel utóbb, előkészítvén műve második kiadását, Márai nem csupán „átolvasta” - szokásához híven „át is javította” (5.) hajdani alkotását. Túl a stiláris finomításokon, hol egy adathelyesbítő lábjegyzet (81.), hol egy-egy méla önreflexió (14., 171.) őrzi nyomát e beavatkozásnak.

Jogos a kérdés: mi vitte 1926-ban a huszonhat esztendő Márai Sándort épp a Közel-Keletre? A szerző „regényes útirajz”-a mit sem mond e váratlan vállalkozás okairól, s az út részletei közül is mindössze a damaszkuszi „megvilágosodás” pillanatát említi és nagyítja ki (vö.: *Egy polgár vallomásai* Hl. Bp., 1990. 346-349.) - éppen azt a percet, amelyről viszont az *Istenek nyomában* hallgat mélyen. Az ifjú s az újságírói nyugtalan kíváncsiság tán tetszetős, ám aligha kielégítő magyarázat ez utazásra. Közlebb férközünk az igazsághoz, ha Márai heveny kaland- és szabadságvágyát hozzuk szóba, amaz időről időre elúrhodó lázadásöszönt, amelyről oly hitelesen beszél az *Egy polgár vallomásai* is (i.m. 157. stb.). Nem meglepő, hogy az *Istenek nyomában* úgyszintén hangot ad az egyszer s mindenkorra rendezett, így gépies, kiszámítható és fullasztó étellel szemben érzett iszonyatnak: „Tudom, jó lesz visszajönni, tudom, hogy egyszer még nagy honvágyam lesz Párizs után, sok dolgot megértem itt, sok dolgot megszerettem. De most el innen, egészen csöndesen kikapcsolódnai egy üzemből, amely, akármilyen apró, mégis üzem, üzlet, az életem, ezek a furcsa, nehéz évek - meg kell fulladni, nem lehet így tovább (...) a dolgokat lassan kell megkeresni, meg kell fizetni mindenért, csak akkor érdekesek; ha a *rouge* vagy a *noire* löki eléd a világ lehetőségeit, el lehet aludni fölötte” (11. - Máraitól a kiemelések!). Kitészik ez utóbbi mondatból: az ifjú publicista nem hajlandó a szerencsére (vagy - mi ezzel akvivalens - a véletlenre) bízni saját sorsát s a dolgok megismerését. Szuverén személyiségként magának tartja fenn a választás, a döntés jogát, s ő akar a titkok elébe menni. S nem csupán a kaland, a kiszámíthatatlan vonzza, hanem a teljes, a korlátatlan sza-

badság megélésének vágya is. „... itt már nincs telefon és vasút - jegyzi föl, Asszuánban járván -, nincs hatóság és foglalkozás, itt már csak az élet van, a természet szabad, kegyetlen és közönyös rendje, melynek egy kortyát civilizált szájadban oly mohón ízleled, mintha szomjan kellene hahnod, ha nem lakhatnál jól rögtön itt egy krotty tiszta és szent Szabadsággal...” (45.). Kommentálni aligha szükséges ez idézetet, azt viszont érdemes megjegyeznünk: eddigi citátumainkban - s a könyv más pontjain is (például: 75., 77., 80. stb.) - rendre feltűnik az ömegszólítás, márpedig ez a nyelvi-stiliztikai formula (versekben csakúgy, mint a prózában) rendszerint a személyiségválság hordozója, kifejezője. Az így beszélőt - hangoztatja a szakirodalom - „...azzal a szereppel való szembenézés, számvetés kényszere hajtja, amely eddigi magatartásának foglalatja, személyiségének megnyilvánítója, kibontakozásának kerete volt, s amely most kétségessé, illuzórikussá lett” (vö.: Németh G. Béla: *Az önmegszólító verstípusról*. In.: *Mű és személyiség* Bp., 1970. 626.). Márainál sincs ez másként. Hirtelen lázadásában, kalandéhségében, mohó szabadságvágyában a személyiség krízise ölt testet, ilyképp bizonyon állíthatjuk: a válság tudata indította útnak.

Ámde miért éppen a Közel-Keletre ment? E kérdésre nincs még válaszunk. Gondolhatnák: az egzotikum vontja magához - s a kötet egésze igazolja is föltevésünket. Az útirajz Márai csillapíthatatlan érdeklődéssel és izgalommal fürkészi mindenütt a szokatlant, a különlegest, az európai normáktól és hagyományoktól elütőt - mégsem csak az elemi erejű kíváncsiság hajtja Egyiptomba, Palesztinába, Szíriába s egyebüvé. Noha a könyvben akadnak oly kitételek is, amelyek a századforduló, a magyar szecesszió lázas Kelet-kultuszát idézhetik emlékezetünkbe (az utazónak, „...egy pillanatra az az érzése, hogy hazamegy Ázsiába, [...] álmodni [...] e nagy keleti álmod - álmod a hazáról, ahonnan eljöttem egyszer”: 15., illetőleg: „...Keleten vagyok, kissé otthon vagyok”: 53.), merőben más ez a sóvárgás, mint az Adyéké. (A szecessziós nemzedék Kelet-rajongásáról lásd: Komlós Aladár: *Vereckétől Dévényig*. Bp., 1972. 101-138., Király István: *Intés az őrzőkhöz* 1. Bp., 1982. 239-247. - etc). A századforduló alkotóit - durva egyszerűsítéssel - a „turáni” eszme és a művészi őskeresés vitte Ázsiába, az ifjú Márait viszont egy nagy kiábrándulás, a heves Európa-csömör ragadta ugyanoda. *Az Istenek nyomában* meg is vallja, mily csalódás áll az utazás hátterében: „... az elmúlt tébolyodott évtized kortársi szemtanúja az, aki felkapaszkodott még erre a hajóra, de nem búcsúzik, Európától, nem integet, nem vár semmit és nem haragszik senkire, s egy pillanatra az az érzése, hogy hazamegy Ázsiába és *elszakad Európától, ahol végeredményben becsapták, megcsalták, kifosztották és megrontották*. Ez az érzés később még egyszer visszatér: Jeruzsálemben, (...) a *menekülésnek ez a kényszere*, (...) elvegyülni e végtelen tömegben, Ázsiában, nem írni senkinek, *mindent elfelejteni*,

*háborút és irodalmat, nagyítókat és telefont, hazamenni a pálmafa alá és álmodni ezekkel a százmilliókkal tovább e nagy keleti álmot -" (15. - a mi kiemeléseink!). Fölösleges szószaporítás volna bármit is fűznünk eme konfesszióhoz, legföljebb azt jelezzük máris: kit a családás lökött útra, félig-meddig csalódottan fog megtérni. Egyelőre csak annyi a fontos számunkra, hogy az a Márai, aki - szegényes poggyászában Goethe *Faustjával* (5., 6.) - hirtelen, menekülészerűen fölkerekedik Európából, egy üresnek érzett civilizáció elől akar elszökni, keresvén hajdani istenek nyomát, egykor virágzó kultúrák üzenetét s emlékeit - s kalandozása közben mindvégig spirituális kísérője egy filozófus, *Oswald Spengler*.*

A húszas években aligha keltett nagyobb feltűnést, vert zajosabb visszhangot bölcseleti mű, mint *A Nyugat alkonya*. (Heidegger 1927-es könyve, a *Lét és idő még csak szakmai körök szenzációja, világhírre későbbi idők viszik*). Spengler monumentális munkája - noha az első kötet már 1918-ban napvilágot látott - 1922 folyamán jelent meg végleges formájában, s ez az esztendő még német földön találja Márait. (1923 nyarán távozik feleségével Párizsba.) Aligha merészség föltennünk: a mindenütt „egy fiatal kutya” mohóságával szimatoló (vö.: *Egy polgár vallomásai*: 215.) publicista tüstént rátalált *A Nyugat alkonyára*, hogy azután hosszú élete végéig néha pörlekedő, ámde legtöbbször szövetségi viszonyban álljon vele. A kortárs filozófusok közül ketten voltak elementáris hatással. Márai gondolkodására: Oswald Spengler és a valamivel utóbb megismert José Ortega y Gasset. A spanyol egzisztencialistát kedvelte jobban, reá szinte csak magasztalóan s maradéktalan egyetértéssel hivatkozott, ám roppant fontos volt számára a német bölcselet tanítása is. Nem állítjuk, hogy Márai egy szaktudós buzgalmával s azonos intenzitással tanulmányozta s fogadta be *A Nyugat alkonyának* valamennyi fejezetét és okfejtését, azt viszont annál inkább, hogy a magáévá tette a munka legfőbb tételeit. Első műve, amelynek szemléletét, mi több: még a szóhasználatát is befolyásolja, helyel-közzel meghatározza a spengleri koncepció, az *Istenek nyomában*.

Nem tisztünk e helyt *A Nyugat alkonyának* - bármi vázlatos - ismertetése, terünk sincs efféle vállalkozáshoz. Ki kell viszont ragadnunk a könyv amaz eszméit és téziseit, amelyek egyértelműen determinálták a „regényes útirajz”-ot író Márai látásmódját, értékítéleteit, gondolkodását. Oswald Spengler a maga részéről energikusan elutasítja a fejlődés, a történelmi haladás koncepcióját, állván az oksági elv helyébe a sorsösszefüggést, bontván az őelőtte organikusnak tételezett, egymásra épülő, egymásból kinövő korszakokra tagolt históriát *nyolc*, azonos röppályát befutó, így egylényegű, egyenrangú és „egyidejű” kultúrára. Nietzsche filozófiájának sokszor és sokféleképp interpretált központi tézise, az „ugyanannak örök visszatérése” (vö.: Tatár György: *Az öröklét gyűrtje*. Bp., 1989. 9. stb.) jelenik meg ilyképp *A Nyugat Alkonyában*, hiszen a *nyolc kultúra* - morfológiáját tekintve - tükörképe egymásnak. Azonos képlet, azonos sors testesül meg s ismétlődik bennük: óhatatlanul átmegy mindenik a fölévelés és az elhanyaglás stádiumán (vagyis, ha egyet ismerünk közülök az összeset ismerjük). „Valamennyi kultúrának megvan (...) a maga civilizációja” - hangsúlyozza Spengler. „A civilizáció egy kultúra elkerülhetetlen *sorsa*...” A civilizáció - lezárulás, (...) a visszavonhatatlan *vég*, amely benső szükségességtől hajtva újból és újból beköszönt”, hiszen: „Mikor eléri célját, (...) akkor a kultúra hirtelen *megmere-*

vedik, elsorvad, vére megalvad, erői megtörnek - *civilizáció* lesz belőle. (...) Mindegyik kultúra ugyanazon életkorokon megy keresztül, mint az egyes ember. Mindegyiknek megvan a maga gyermek-, ifjú-, felnőtt- és aggkora” (vö.: Oswald Spengler: *A Nyugat alkonya* I. Bp., 1994. 67., 188-189. - fordította Juhász Anikó, Csejtei Dezső. - A kiemelések a szerzőtől!) Bármely, a civilizáció fázisába érkező kultúra - holott lenyűgöző teljesítményekre képes még - látens és immanensen törekény, mesterséges és mesterkéltséggel képződmény. Előnytelen sajátosságai közé tartozik például a *világváros* és a *vidék* ellentéte (vö.: Spengler: i.m. I. 69-73., II. 121-155.), valamint a *pénz* hivalkodóan szemérmetlen „diktatúrája”: „...a javakban való gondolkodás helyébe a pénzben való gondolkodás lép” (i.m. II. 725., 691. - Simon Ferenc fordítása. - A szerző kiemelése!) A végső stádiumába lépő kultúra ab ovo hódító természetű, folyvást háborúzik s világalomra tör, hiszen „Az imperializmus annyira szükségszerű velejárója minden civilizációnak, hogy egy népet akkor is nyakon ragad és uralkodói szerepbe kényszerít, ha az vonakodik ezt a szerepet eljátszani” (i.m. II. 607.). A hajdani kultúrák „... sohasem érezték át mélyebben az időt, (...) nálunk viszont már az órának, a percnek s végül a másodpercnek is megvan a maga jelentősége” (i.m. I. 226. - lásd még: uo. 28-31., 223-227.). A civilizációkra „... mi sem jellemzőbb, mint az az etikai pátosz, ahogyan az emberek az emésztés, a táplálkozás és a higiéné filozófiájával foglalkoznak” (i.m. I. 565.), s az elenyedést, a távlatvesztést jelzi bennük az is, hogy „... az «éhségről és szerelemről» mint a létezés hajtóerőiről szóló lapos szöveg megszűnik arcátlanul lenni (...)”, illetőleg: „... nem a feladatnak való megfelelés, hanem a több szerencse, a kényelem és az élvezet, a «*panem et circenses*» lesz az élet értelme, és a gazdaságpolitika öncélként léphet a nagypolitika helyére” (i.m. II. 676. - a kiemelés a szerzőtől!) - Spengler úgy találja: hét kultúra - a kínai, az indiai, a babiloni, az egyiptomi, a mexikói, az antik (avagy „apollóni”), különben az arab (avagy „mágikus”) - végzete betelt immár, s a múlt századdal a nyolcadik, a *nyugati* (avagy „fausti”) is elérkezett a maga utolsó stádiumába, a civilizációba; sorsát, pusztulását így el nem kerülheti.

Ennek a nyolcadik, elaggott kultúrának gyermekeként kel útra 1926-ban Márai Sándor, „becsapotton”, „megcsaltan”, „kifosztottan”, és „megrontottan” - zsebében (aligha véletlenül) Goethe *Faustjával*. Tudjuk, minő rajongás fűzte őt lázas ifjúságától a weimari költőóriáshoz (vö.: *Egy polgár vallomásai*: 221-224.), ámde nem feledhetjük: hasonló áhítattal tekintett Goethe-re Oswald Spengler is. *A Nyugat alkonyában* a leggyakrabban szereplő név épp az övé (tőle vétetett a könyv mottója is, s az *Előszóban* ezt olvashatjuk: „...szükségét érzem, hogy újfent megemlísem azoknak a nevét, akinek szinte mindent köszönhetek: Goethét és Nietzschét.” ... i.m. I. 9.), a *Faustot* pedig rendre a nyugati kultúra példaműveként, jelképeként mutatja föl a két kötet. (Az 1936-ban elhunyt Spenglernek még a koporsójába is a *Faust*, illetőleg a *Zarathustra* egy-egy példánya került... - Vö.: Csejtei Dezső: *Utószó*. I. m. II. 739.) Úgy gondoljuk: ha a Közel-Keletre induló Márai egyetlen könyvként éppen Goethe *Faustját* süllyeszti poggyászába, gesztusa szimbolikus. Jelzi, hogy személyében a letűnő nyugati kultúra képviselője - Spengler szavával - egy „fausti lélek”, egy „fausti ember” kerekedik útra. S a hanyatlóban lévő Európa követét három, rég elhanyagolt kultúra - az egyiptomi, az arab és az „apollóni” -

emlékei várják, továbbá oly népek és világok, amelyeket éppen bekebelezne avagy a maga képére formálna a möhön imperialista napnyugati civilizáció.

Spengler neve az útirajzban mindössze egyszer bukkan elénk, s akkor is meglehetősen bizarr szövegkörnyezetben, óhatatlanul gunyoros hangsúllyal említetik. Így képp: „Nincs még egy állat, mely magányosabb benyomást keltene, mint egy érett teve. Egy-egy Spengler mind-egyik a nilusi alkonyatban, látszik rajtuk, hogy baljóslatúan vélekednek Európa jövőjéről” (64). Kár volna viszont e kétségkívül tiszteletlen, cinikusnak is mondható megjegyzésből Márai értékítéletére következtetnünk. Ezt a könyvet egy hetykeségre, frivolságra hajló, túlon túl magabizó fiatalember írja, ki - saját, későbbi vallomása szerint - még „...szentül hiszi, hogy a világot tiszteletére találták fel és rendezték be...” (5). Az ifjú és kiábrándult Márai éles szemű megfigyelő és könyörtelen kritikusz; számára - tanúsítja az *Istenek* nyomában - ab ovo senki és semmi nem szent és sérthetetlen, noha őszintén tud lelekesedni is. S ámbár a citált részlet csakugyan lekicsinylő, kompromittáló összefüggésbe állítja Oswald Spenglert és tanítását, az útirajz egésze mégis arra bizonyos, hogy a szerző befogadta, a sajátjává élte a német bölcselő eszméit. Az alap gondolatot, a *kultúra* és a *civilizáció* sajátos kapcsolatáról és különbségéről szóló tézist legkivált. „A civilizációba áthülő, átmeredő kultúra” formulája végigkíséri Márai alkotói pályáját, számlálhatatlanul gyakran tűnven föl műveiben. Az *Istenek nyomában* nem él még ezzel a fordulattal, annál sűrűbben szembesíti egymással a spengleri értelmű „kultúra” és „civilizáció” fogalmát és stádiumát. E két szó gazdag jelentésköre determinálja az elbeszélő érték szemléletét, s a kettejük közt feszülő ellentét áthatja a kötet teljes világát. Bár a kultúra és a civilizáció különbségét mindenütt érzékeli és regisztrálja Márai, kontroverziájuk a könyv utolsó két fejezetében a legnyilvánvalóbb, amidőn az utazó athéni, illetőleg itáliai benyomásait örökíti meg. Ne feledjük: az *antik* kultúra földje mindkettő. Spengler koncepciója szerint (i. m. I. 67-81. stb.) az ókori Athén testesítette meg az „apollóni” kultúra felívelő stádiumát, Róma és a Római Birodalom pedig a hanyatlást, a civilizációt. Márai könyvében sem másként, bár itt is, ott is megcsalátozik. „Hol vagy, Periklész Athénja?” - kiált föl (171.), mert a hajdan volt kultúra múlhatatlan értékeire, derűjére, méltóságára, légkörére áhítoznék - legtöbbszörre hasztalanul. Csupán pillanatokra élheti meg az antik idők varázsát, mert „A régi Athén úgy van elrejtve a korszerű városban, mint a drágakövek egy szemétdomb hulladékában” (172.). Az egykori, páratlan és fölemelő kultúrát befödi, előnti a modern civilizáció sivár, ízléstelen világa. Az utcán a pénzváltók szava harsog (170.), s az újjörögők - a „pufók Érosz” helyett - „...inkább Hermészt tisztelik, minden lelkesedéssel” (173.). Mindenütt „... tülekedés, visongás, ez a *talmicivilizáció*, amire olyan büszkék (mikor örökségbe sokkal többet kaptak, *kultúrát*), ... talmi-szobrok a köztereken, ahogy berlini gipszöntők Pheidiaszt utánózhajták...” (173. - a mi kiemeléseink!). „Szophoklész sírja itt kirándulóhely, ahol minden vasárnap nagy majálist csapnak sörrel, szalámmal és szájharmonikával. *Különös folyamat* - jegyzi meg keserűen az utazó -, *mikor egy nagy nép elmúlik, s civilizált érdekszövetség marad csak a helyén*” (174. - tölünk a kiemelés!) Nem megelpő ilyképp,

hogy a színházban is egy „amerikai bohózat” arat zajos sikert, holott „egy régi helyi szerző, Arisztophanész jobb vígjátékokat írt” (uo.). S ha az „apollóni” kultúrát hordozó Athén ily nagy csalódást okoz Márainak, mit várhatna az eleve a civilizáció stádiumát képviselő Itáliától? Csakis saját, hanyatló korának párhuzamát, előképét s riasztó jövődójét képes látni az „unalmas”, „ellenszenves” Pompejiben, „... egy gazdag és elégedetten horkoló társadalom utolsó éjszakájá”-t. „... ez a parvenü-város, melyet két pusztulás között építettek fel gyorsan, két évtized alatt, frissen meggazdagodott emberek: a házakat az építészek szétösen, egyforma tevek szerint csapták össze, (...) a falakat egyforma rajzelemekkel mázolták be, lélektelen figurákkal és díszítőelemekkel, melyek pontosan egyeznek az empire előtti francia díszítéssel. Az egész virágos, kosaras, fortúnás cikornyát megtalálod Pompejiben, ahol valahogy minden a tizenharmadik század végére emlékeztet. Gazdagok voltak, parvenük voltak, a Birodalom érett volt már a harácsolásra, rossz ízlésük volt, mert túl sok és könnyen szerzett pénzüket volt: *minden megisméltődik és visszajön az időkben, lehet, hogy a láva is* (176-177. - a magunk kiemelése!). - Erdemes fölfigyelnünk: az „örök visszatérés” eszméje ezúttal már a különböző civilizációk díszítőelemeire is vonatkozik, efféle analógiákra pedig újfent csak Spengler adott példát. *A Nyugat alkonya* kifogyhatatlan bőséggel és bámulatos leleménnyel állítja párhuzamba az „egyidejű” kultúrák művészeti alkotásait.

Ámde járjon bármerre is Márai a Közel-Keleten - Egyiptomban és Palesztinában, Szíriában avagy Törökországban - mindenütt a hajdani kultúra és a gátlástalanul, a fegyverek, a pénz, az életforma, az ízlés (etc.) imperializmusával terjeszkedő, modern civilizáció ellentétébe ütközik. Látja letűnt évezredek műremekeit s emlékeit - néha közönnyel (31-33., 177. stb.), másszor megrendült áhítattal (34., 55-57., 74-75., 126-127. etc), látja „ugyanannak örök visszatérés”-ét, a történelem „egyidejű” voltát: „... meg kellett dörszölnöm a szemem; a kép olyan irázatosan régi volt: ezek a fellahok, a rabszolgák, akik most lefordják a homokot a piramisokról, s a felügyelő korbáccsal a kezében áll a hátuk mögött...”

...így építették ugyanezek a fellahok ugyanezeket a piramisokat ötezer év előtt, s a hajcsár akkor is korbáccsal a kezében állott mögöttük.

Közben elmúlt ötezer év, és nem történt semmi” (48.).

Látja az utazó, hogy a Közel-Keleten a „...kulisszák előtt véres csetepaték, a kulisszák mögött világerők mérköznek - Moszkva és a Kapitalizmus, mint mindenütt ma a világon” (129.), ekként látja azt is, hogy az elfáradt, civilizációba fordult „fausti” kultúra hódítóként, gyarmatosítóként tűnt föl e térségben. Az angol imperializmus türelmes: kevesebbet bíz a fegyverekre, jóval többet a nyájás, fondorlatos diplomáciára és az üzletkötésre (80-81., 145-147.), a francia viszont nyers, dölyfös és agresszív: a bombáktól s a szuronyoktól vár sikert. Márai - bár az előbbi ért sem lelkesül - heves viszolygással, kendőzetlen megvetéssel szemléli ez utóbbit. *Az Istenek* nyomában a gall (illetve a gyarmati) expedíciós katonaság bevagonyozásának, majd hajóra szállásának nyomasztó látványával indul (9-10., 13-14.), hogy a szíriai hódítás gyalázatát is rögzítse utóbb (121., 125., 129-147.). Márait mélységesen fölhá-

borítja az intervenció, a pusztítás, a kiontott vérrrel nem számoló „nagyhatalmi politika” (14.). „...nem lehet megérteni, ésszel fölfogni, nem lehet belenyugodni, hogy az emberek továbbra is gyilkolják egymást” (9.) - jelenti ki, nyilván a világháborúra emlékezve, s gyanítható, hogy Trianon miatt is (163) mond ily metsző és *spengleri* ítéletet a franciákról: „Mikor egy nagy nép kezd elveszíteni világhelyzeti biztonságát, mikor egy nagy nép kezd elfáradni, mindig harácsolni indul a világban. Így csinálta Róma felbomlása előtt, így csinál Párizs. Párizs egy évezreden át a világ lelke volt, ma inkább csak pénzszekevény. Ez a legrejtélyesebb folyamat a világban, mikor egy nép, egy nagy nép kezd elmúlni, megváltozni, (...) észrevehetetlen okokból letörni, szétomlani. Még minden a helyén van; s valahogy már minden megy lefelé. A francia valamikor forradalmár volt, ma ő a világ burzsoája, a szó kicsinyes, szűkeklű, garasos értelmében. Milyen nagy ez a nép, milyen sokat adott a világnak - mi rájga most, mi történt vele? Athént, mikor lefelé ment, Kleónok kezdték kormányozni” (146. - a mi kiemelésünk!).

S túl a fegyveres expanzió, létezik a hódításnak másfajta kifinomultabb - bár nem kevésbé erőszakos és veszedelmes - formája is. Az angol, a francia és az amerikai civilizáció (az újvilági ízlés, magatartás, stb. csakis fitymáló, elmarasztaló hangsúlyokkal említetik a könyvben!) úgyszintén behatol a Közel-Keletre, hogy rátelepedjen az ottani, merőben más élelfomára és hagyományra. Marseille és Bejrút kávéházait ugyanaz a „párizsi bútorkirály” rendezte be (10., 124.), Alexandria „...csakugyan olyan, mint valamely európai metropolisnak keleti negyede, az építkezés rossz párizsi exportáció - minden hamis és meghamisított, ami még tiszta Kelet, abba is *belerágtat magát egy lélektelen civilizáció...*” (27. - tőlünk a kiemelés!), Kairó központja „... cementálom, (...) modern habarcsos, villanyvilágításos, giccses metropolisz...” (52.), a házasan épülő Tel-Aviv „... minden képzeletet meghaladó módon rútt - cementfantázia...” (115.), Bejrútban „...francia illatszerek, rossz párizsi falragaszok, rengeteg ringyó a Montmartre-ről, gyarmati fényűzés az utcákon, (...) Hazárdjáték, börze, silány, piszkos pénz” (125.), és a megújulni vágyó Törökország is sok rosszat tanult a hanyatló Európától (161-165.). S ahol a civilizáció megjelent, ott rohanóvá, türelmetlenné lett az élet, túlkölkő gépkocsik száguldanak, hódít a szórakozás kultusza (49., 128.), és Isztambulban, „... a *Yıldız Kioszkban* már berendezik a játékaszínőt” (166. - Márai kiemelése!).

A Közel-Kelet persze, védekezik a romló „fausti” kultúra exportja ellen. Szíria fegyverrel, passzív rezisztenciával, kincseinek jelképes és valóságos elrejtésével, Egyiptom a méreteivel, közönnyel és tunyasággal (26., 45-46.), az egész térség pedig az évezredek óta változatlan lelkülettel, magatartással, életfilozófiával, a hagyomány intőzatos erejével. A civilizáció csupán érinteni (26.) és a felszínen beszennyezni képes ez ősi világokat, teljességgel átíratni, mindenestül a maga hasonlatosságára formálni őket már képtelen. Alexandriában „Egy utcával odébb, az európai negyed mögött minden színével, szagával, hangjával fölcsap, ordít, sistereg kínál, fetreng, álmodik, csibukozik a legtisztább Afrika” (27), Kairóban ugyanígy (52-54.), Asszuánban, a sivatag peremén a feltétlen Szabad-

ság honol (44-46.), Jaffa nyugalmasan őrzi a maga ezredes tradícióit (115.); más itt a mentalitás, más az időélmény, más az életritmus (25.), más az imádság (67-69.), más az értékrend, „Bajram első éjszakájá”-n pedig Kairót „... mintha megbabonázták volna, a *civilizáció lakkja*, mellyel bekenték a hódítók ezt a várost s az embereket, *recesgve pattan föl* a testeken s az épületeken, Kelet elvarázsolt szellemei vágtatnak fölszabadultan végig az éjszakán, rombolnak és boldogítanak” (50 - a mi kiemelésünk!). A Közel-Keletet - fegyverrel, pénzzel, fondorlattal, civilizációval - tán le lehet győzni, de nem lehet meghódítani, kivált nem megváltoztatni, mert öntörvényű világ, s lényege a változatlanóság - döbben rá némi elégtétellel Márai (26., 52., 125.), s látnia kell a hajdani kultúrák műalkotásainak mérhetetlen fölényét is, szemben a modern tömegtermelés tucatproduktumaival {55-57., 126-127}. „S látni napfölkeltéket, mikor a táj sárga önkívületben kezd énekelni, (...) és egy pillanatra érzed, mit vesztettél el városaidban” {46}, illetőleg: „... át kell vizsgálni nézeteidet az emberi élet, a szabadság, a munka, s főként az igazság, a boldogság s az erkölcs lehetőségeiről” {54.}.

A Palesztinában időző Márai viszont egy nagy kísérlet szemtanúja: a zsidó állam újraelépítéséé. Megérinti bár őt is a Szentföld, a szent helyek varázsa (74-75., 109-111.), beszámolóiban mégsem az áhítat hangja dominál. Az ifjú utazó éles szemű és csipős publicista, s a Palesztinában tapasztaltak egyszerre töltik el rokonszenvvel és székeszissel, lelkesültséggel és iróniával. Látja a kísérlet nagyszerű, heroikus voltát, de a reá leselkedő - külső és belső - veszedelmeket is, látja, hogy „Odalenn kevés az ember, de sok az ideál, és sok a lélek” (85.), sok a tiszteletet parancsoló „fanatizmus” (117.), ám azt is, hogy ami megszületett, csupán „lombiktelep” (85.) egyelőre, „... új, nagy modern gettó (...) az arab tömegek között...” (83.). Márai tisztában van azzal, hogy a készülő Zsidó Nemzeti Állam mesterséges képződmény, nagyhatalmi számítás és érdek hozta létre (80-81.), s hogy fejlődése, fönmaradása mennyire a további bevándorlás és a világ minden tájáról - egyre gyéribben - csordogáló adományok függvénye (82-85.). A honfoglalók roppant elszántságát, önfeláldozását, naív hitét többnyire felajzoltan, olykor viszont szánalommal (94-96.), másszor iróniával (93) avagy épp kételkedve (100.) figyeli, a telepek, a „kommunák” „fölmelegítik” (100-103., 114.), a lázas üzletelés, a „harcias szovinizmus” (114.) lehangolja. „Nem, a cionizmusnak nem volt szüksége arra, hogy azok, akik eddig lengyel márkában kötöttek üzletet Varsóban, most egyiptomi fontban kössenek üzleteket Tel-Avivban. Mert ez üzletek szelleme a régi szellem, a zsidó elnyomatás idejéből, a gettó idejéből, ez a szellem a pervenük és szatócsok szelleme (...) Ide új emberek kellenek, új lelkek” (114-115.). Az utazó nyugtalanul fürkészi az arabok és a zsidók között feszülő - valóságos és jelképes - „drótsövényeket” (97-99), riasztja, kiábrándítja a felekezeti gyűlölködés (78.), s a harcos filozofia Márait (86.) taszítja, heves viszolygással telíti a kirekesztő szemlélet, a „fajvédelem”: a szamaritanusoké csakúgy (104-108.), mint a honfoglalóké (86-87., 88.). „Ha ti itt azt csináljátok, amit mi csinálunk veletek, ha ti külön feltaláljátok a fajvédelmet és a kínai falat, akkor kiderül majd, hogy azoknak volt igazuk, akiktől mindezt tanultátok” (87). Függetlenül felémás, ambivalens érzéseiből, az utas nem egyértelmű

csalódottsággal hagyja oda Palesztinát, mert egy fásult civilizáció fiaként úgy találja: „...ez az odaadás egy eszmének, ez a fanatizmus az, amiből nagy bevételre van szüksége a világnak...” (117.)

Az *Istenek nyomában* szerzője nemegyszer tanúbizonyságot tesz szociális érzékenységéről. Számon tartja a kiáltó társadalmi különbségeket (26., 29., 46-48. stb.), gúnyos szavú bírálja a gazdagoknak (65-66.), de nem hiszi, hogy a megváltás eljöhessen. Betlehemben ekkép medítal:

„Ebből az akolból indult el egy élet, s békességet hirdetet a jóakarátú embereknek. Apja ács volt, anyja szegény asszony. Harminchárom esztendő korában megfeszítették.

Meghalt az emberiségért (...). Nevek jutnak eszembe, (...) emberek nevei, akik a közelmúltban meghaltak az emberiségért. Valamilyen odúban születtek, apjuk ács volt vagy hasonló, anyjuk szegény asszony. Kávéházakban ültek száműzöttek, lapokban és röpiratokban prédikáltak, harminc-, negyvenesztendő korukban megfeszítették őket. Agyonverték őket. Lebunkózták őket. Az emberiségért" (110.).

Nem tudhatni, kikre céloz Márai, rezignációja, kiábrándultsága azonban félreérthetetlen. Másutt - a gőgösen „fajtisztá” samaritánussal gondolatban pörlekedve - azt is kimondja: „... az igazság viszonylagos, s igazság, ha van, csak egy van, hogy élni kell, amíg és ahogy lehet...” (106.), illetőleg: „... csak az érdekel, aki él és élni akar...” (107.), s „... a Paradicsom kertje nem gettónak készült kisajátított igazságok számára, hanem a Paradicsom kertjének, sokféle állattal, sokféle igazsággal és sokféle boldogsággal” (uo.).

Kitetszik e vallomásból: a fiatal Márai az értékre-ativizmus és a vitalizmus szószólója. Ez útirajza is bizonyos: meg akar merítkezni az ezerarcú világban, tapasztalni akarja a létezés sokféleségét, elhárítván magától az egyhangú nyugalmat (150-151.). Tisztelni pedig - ironikus megértéssel - csakis az öntörvényű, nagy formátumú személyiséget, valamely gondolat, hivatás megszállottját képes (35-39.), „Mert ez a nagy szenvedély pumpálja hajszálcsoveken át a világba az emberi akaratot, (...) amitől a világ ugyan nem lesz boldogabb, de az egyetemes emberi szellem aktivitása egy ütemmel mintha elmélyülne ilyenkor” (39.). S ugyanúgy tartja ezt Márai utóbb is.

Az utazót - noha hét esztendeje önkéntes emigrációban él - nemegyszer foglalkoztatja szülőhazája is. A luxori vasútállomás a fűzesabonyit juttatja eszébe (28.), „...az arab sírőr, hortobágyi szokás szerint, bicskával rovást vág a szemöldökhébe...” (33.), Szmirma vidéke „... Késmárk körüli táj”-ra, a törökök arca, szeme a magyarokéra emlékezteti (154.), a királysírok városában ékes magyarsággal megszólaló arab pedig - ezt a döbbenetes találkozást többször megjáratja még Márai! - kijelenti: Magyarországon „... jó élet van. Olyasféle az élet, mint Afrikában” (43.)... A honvágyat, a téphetetlen kötődést jelzi mindez, ámde jelzi az utas vélekedését is hazája „keleti” voltáról. Szóba kerül továbbá a történelmi Magyarország megszűnt s a krízis, mi ebből következett. Ekként: „Törökországnak van Ankarája, ahol az új élet készül; Magyarországnak nincsen. Törökországnak vannak újtörökjei, Magyarországnak csak elszegényedett

magyarjai vannak. Új-Törökország rendkívül ügyes keleti politikával tőkét kovácsolt Trianonból, Magyarország tönkrement bele” (163.). A hazatérés gondolata nem foglalkoztatja még Márait, de aligha véletlenül figyel föl az elzászi „barman”-re, kinek hazátlanságában egy örökké úton lévő hajó az „otthona” (15-17.). Valóban ő volna a „szabad ember” (16.)? - töpreng az utazó.

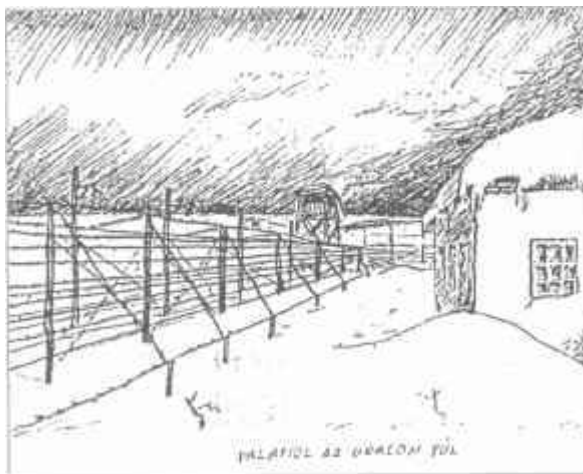
Az *Istenek nyomában* szerzője keresi még a saját hangját, stílusát, még nem azonos későbbi, érett önmagával. Néha még nem igazán szellemes, inkább csak könnyedén szellemeskedő (24-25. stb.), iróniája azonban máris vakító lobbanásokra képes. Egyetlen példa: „Közel kell menni a tévéhez, sokáig kell egy tű fokát eléje tartani, hogy átlássa az ember a gazdagok helyzetének egész reménytelenségét” [65.]. A csattanós, szentenciózus megfogalmazások már e könyvben is gyakoriak, a mondatépítésben, egyes szóképekben („... a világ érdeklődése hatalmas mozdulatokkal fordult feléje...” 77.) viszont még a föl is emlegetett „expresszionista irodalom” (113.) hatása érvényesül. Az útirajz Máraija fölöttébb kedveli a hosszú, diszparát elemekből összerótt felsorolásokat (26. stb.), a bonyolult indázó futamokat (31 -32. etc). A lehangolás, a mondat- és szövegszerkesztés klasszicizálódása későbbi fejleménye az életműnek. S hozzuk elő: az ifjú publicista pontatlanul emlékszik a Homérosz lehetséges szülőhelyeit megörökítő disztichonra (151., egy ízben pedig - alig hiszünk a szemünknek! - efféle is papírra vet: „... nem-e ők a boldogabbak...” (48.)...

A zendülőt, a civilizáció hűtlen gyermekét végtére is visszahívja a „honvágy” (176.) - a civilizáció. Márait izgatja a hanyatló „fausti” világ (178.), s útja során ráébredt: „Olyan kis fazekakban fő az élet mindenféle” (uo.). Kelet titkát neki nem sikerült egészen megfejtenie, a hönáhitott „Paradicsom” kapuja zárva maradt előtte (122., 123., 128.), s egynémely barbárságok láttán némileg ki is ábrándult (61., 159. stb.). Azt pedig már indulásakor is tudta: „... nem lehet elszökni az emberek elől, hiába utazás és távolság, még a magam múltó élete elől sem tudok elszökni, minden gondom velem jön, itt van a zsebemben, poggyásomban, egy levél, ígéret, tévhit, meggyőződés - mindez elől hiába utazom Keletre, hiába megyek el Európából...” (10.). Nincsen mód a teljes föl- és megszabadulásra. Fölösleges volt hát az út? Semmiképp! Túl a tapasztalások garmadáján, egy nagy meggyőződést és programot is hozott magával Márai a Közel-Keletről: ha még az istenek is elmúlnak (177.), saját életünk és művünk megformálásával szabad csak foglalkozunk. „Le kell ülni valahol, és kifejezni magadat teljesen egy könyvvel, kötelességgel, melyet elismersz, egy tettel, (...) akár egy gáztettel, ha már ilyen rettenetes a sorsod” (178). E fölismerés jegyében készült már az *Istenek nyomában* is, s ez az útirajz, ez a „látomás” (5.) irodalmunk első ízig-vérig spenglerianus alkotása. A mai olvasó pedig - rezignáltan, nosztalgikusan - még arra is gondol: ez a közel-keleti kóborlás merőben más volt, mint azok a rohanó „társasutazások”, „... melyeket az utolsó évtizedben népvándorlásszerű méretekben bonyolítottak le az utazási irodák” (vö.: Márai: *Vasárnap krónika*. Bp., 1994. 130.).

[Akadémiai Kiadó - Helikon Kiadó, 1995.]

BERENTÉS TAMÁS

NYOLC ÉV A SZÖGESDRÓTOK ÖLELÉSÉBEN



(Molnár János rajzával)

Ez az írás olyan, mintha napló volna - de nem az.

A naplót az események sodrában, azon melegében vetik papírra. Aki írja, jól emlékezik életének minden kis mozzanatára, lehetősége nyílik arra, hogy valóságghű, tárgyilagos leírását adja mindannak, amiről beszámolni kíván.

Az én írásom valójában visszaemlékezés; csak a formája naplószerű. Így aztán hézagos is; ám én is elmondhatom: „az mi keveset írtam, az igazat írtam.”

Aki elolvassa a következőket, látni fogja: a körülmények nem voltak alkalmasak a naplóíráásra; jószerént még az életben maradásra sem.

A "Kedves Barátom!" megszólítás Fehérváry István barátomnak, bajtársamnak szól. Hadapródiskolai osztálytársam Ő, akit a Rákosi-időkben börtönbe vetettek, meghurcoltak. A Forradalom bukása után emigrált; szorgalma, kitarása révén magának egzisztenciát teremtett. Nyugaton jelentette meg „Börtönvilág Magyarországon” és „Szovjetvilág Magyarországon” című munkáit. (Ezek azóta már itt is napvilágot láttak.) Ez utóbbi kötet második javított kiadásához küldtem meg fogságom történetének rövid leírását, mely jelen visszaemlékezéseimhez segítségül szolgált.

Ez a visszaemlékezés nem valami jeles mű. Bizonytal számos hibája, hiányossága van. Nincs mögöttem irodalmi tevékenység, írói alkat sem vagyok. Joggal mondhatni: akkor meg minek időt, munkát, papírost pocskolni...? Kit érdekel ma már, hogy félszáz esztendőnek előtte mi történt néhány tízezer magyarral, amikor a világégés pusztító viharában százezrek élete veszett el?

Ez az okoskodás igen meggyőzőnek látszik.

Ám, ha mindenki így gondolkodnék, AKI OTTJÁRT ÉS TÚLEITE, akkor a sokezernyi mártírhalt halt áldozata válnék hiábavalóvá. Ezt nem engedhetjük meg.

Budapesten a Honvéd téren emlékmű hirdeti: a nemzet nem feledheti mártírjait. Írásommal emléküknél kívántam szolgálni.

Berentés Tamás

Kedves Barátom!

Lapodat 1991. szeptember 20-án kaptam kézhez, és csak azért nem válaszoltam azonnal, mivel előbb néhány - a témában érintett - bajtársunk hozzájárulását ki akartam kérni.

Most, hogy ezt megkaptam, ím, leírom történetemet. Ez rövid és vázlatos lesz, no meg - ami az adatokat illeti - bizonyára hiányos is, mert emlékezetem megkopott. Ám vannak felejthetetlen események, melyek halálunkig elkísérnek.

I.

A háború tragikus véget ér. Fogság és szökés. Letartóztatásom. Magyarországi börtönök. Irány: Kelet. A GULÁG keblére ölel.

A repülőhadapród iskola 1942. évi felosztása után a pécsi Zrínyi Miklós gyalogsági hadapród iskolában folytattam tanulmányaimat, 1944. nyaráig. Elvileg ősszel folytathattuk volna a repülő akadémián választott hivatásunkat, de erre már nem kerülhetett sor a hadihelyzet aggasztó változásai miatt. A nyár még egy vakbélműtétet is tartogatott számomra, így aztán úgy hozta a sors, hogy néhány hetes késéssel a soproni Rákóczi Ferenc gyalogsági hadapród iskolához vonultam be, ahol is zászlóssá avattak. Beosztásom zászlóalj segédtiszt volt. Évfolyamtársaim ekkor már Németországban (Drezda és Döbberitz környékén) voltak, és az Iskola is készülődött az evakuálásra. Talán november lehetett, Budapest ostrom alatt állt, az ország kétségbe ejtő helyzetben vergődött. Mindenki látta környezetemben, hogy a háborút elvesztettük. Láttuk a nyilasok önkényeskedéseit - úgy vélték, eljött az idejük a nagy harácsolásra. A Kormányzó Urat erőszakkal eltávolították helyéről, káosz és fejetlenség uralkodott mindenütt.

Egy napon megjelent nálam egy volt repülő hadapród osztálytársam, aki elmondta, hogy számosan közülünk jelentkeztek egy német parancsnokság alatt álló ejtőernyős alakulathoz (Pápa 101. bev. kp.), a parancsnok Otto Skorzeny, és majd jól odavágnak még egyet a bolsevik megszállóknak. Hívott, és nekem ezt nem kellett kétszer mondani.

Hamarosan egy burgenlandi kis faluban voltam a Jagdverband Südost fedőnevű alakulatnál, arra várva, hogy a speciális kiképzés után - a szovjet vonalak mögötti feladatokat végrehajtsam. Az egység kb. 20 emberből állott (közülük egy kárpátaljai ruszinna), de a környező térségben még voltak hasonló alakulatok. Osztálytársaink közül itt szolgált még: Garád Pál, Molnár János (mindketten a GULÁG fogságába kerültek, 8-9 év után szabadulva), Fehér Ferenc, Mucsy Endre, Scherr Zoltán (három év hadifogsággal fizetett), Vörös Miklós (öt az NKVD kivégezte). Itt jegyzem meg, hogy a háború befejezése után a szovjet „Szervek” kész névsorral rendelkeztek azokról, akik ennél az alakulatnál szolgáltak, és mindenkit, akit kézre tudtak keríteni, katonai törvényszékük elé állítottak. De erről majd később.

A drámai gyorsasággal bekövetkezett események folytán, az az egység, amelyhez én tartoztam már nem kerülhetett bevetésre, mert 1-2 nappal előbb a wienereustadti reptéren lévő gépünk egy bombázás folytán elpusztult. Előttünk került bevetésre szegény Vörös Miksi; állítólag már várták a helyszínen az NKVD emberei. (Nem tudok szabadulni attól a gondolattól, hogy az egységünk említett ruszin tagja voltaképpen az oroszok beépített embere volt.)

Ami ezután még hátra volt, az nekünk olyan volt, mint egy lidérces álom. Áttelepülések, bombázások, bujóccka a bécsi erdőben a rajtunk túlhaladt oroszokkal; végül is a háború Krems-nél ért véget számunkra.

A Duna déli oldalán oroszok nyüzögtek, mint a hangyák. Az északi oldalon három megtépzott SS hadosztály állott (a das Reich, a Führer és a Totenkopf hadosztály), alig zászlóaljnyi erőtlé képviselve egyenként. Az utolsó két hét így telt el - 1945 április írtunk ekkor - mígnem egy hajnalon a németek felkerekedtek és eltűntek nyugati irányba; semmi kedvük nem volt a szovjetek fogságába esni. (Ez nem is lett volna lehetséges, mivel akkortájt a Schutz Staffel tagjait szó nélkül lelőtték, kézrekerítésük esetén.)

Természetesen, mi sem akartunk a fogságukba kerülni (talán 8-10 fő, közöttük Scherr Zoltán és Garád Pali is), így aztán mi is elindultunk nyugatnak. Közben a német rádió bejelentette a kapitulációt, mi pedig - akik szinte éjjel-nappal erőltetett menetben gyalogoltunk nyugati fogságban reménykedve

- ráéberedtünk, hogy az orosz megelőzött minket; gépesített alakulatai immár akadálytalanul nyomultak előre, így aztán nem maradt más hátra, mint kézi fegyvereinktől megszabadulni, civil ruházatban - ezt még kremsi indulásunkkor szereztük - elérni a tőlünk D-re kanyargó Dunát: az volt az elképzelésünk, hogy vízi úton térünk haza Magyarországra.

Talán május 14-16 körül, az esti órákban értünk a folyóhoz, úgy vélem valahol Grein - Persenbeug között. A part elhagyott volt, és bozotos, rejtőzésre alkalmas. Tőlünk Ny-ra kisebb falu sejtett a félhomályban, s mi elindultunk feléje azt gondolván, hogy megpróbálunk kenyeret venni, s aztán valami vízi alkalmatosságot szerezni.

Váratlanul - a falutól már nem messze - bukkantunk rá későbbi járművünkre. Egy alumínium motorcsónakot hibált a víz, mely a partra sodródva fennakadt a parti gyökérezeten, orrát egy bokor aljába fúrva. Sem motor, sem evező nem volt hozzá; pillanatnyi habozás nélkül birtokba vettük, már csak azért is, mert az oldalán olvasható felirat szerint a motoros nemrég még a Budapesti Rendőrség tulajdona volt. Ki gondolt a kenyérre akkor, amikor imé, ott a hajó amely hazavisz minket? Belökünk hát a teknőt, s csorogtunk immár keletnek, hazafelé...

Igy telt el azután néhány nap: nappal elrejtőztünk a vízparti bozótban, lehetőleg távolabb a lakott helyektől, éjjelente pedig a vízen magunkat ringatva ladikáztunk a „kívánatos irány” tartva. Persze a dolog nem volt ilyen egyszerű s főképpen nem ily romantikus. Inkább nyugtalanító és vészajtósló; le-robbantott hidakkal, úszó aknákkal, döglött lovak s nem egyszer katonák és civilek tetetmeivel. Evezőként deszkadarabok és tenyerünk szolgáltak. Fáradtak voltunk, mert a bokrok alatti rejtőzés - a partmenti utak erős forgalma miatt - nem nyugított pihenést, inkább a felfedeztetés állandó félelmét; éjjel meg figyelniünk kellett, hogy a sodrásban maradjunk, neki ne menjünk valami nem kívánatos roncsnak. Éhesek voltunk, mert volt ugyan egy 20 kg-os húskonzervünk, de nem volt kenyerünk - a szomjunkt sem tudtuk eloltani: kulacsaink rég üresek voltak. Vesztemre néhány korty dunavízem ittam, s ettől belázasodtam. Arra még emlékezem, hogy egy orosz naszdád oly közel húzott el mellettünk, hogy belefordultunk a folyóba. Fényszóróikat ránk irányítva és a legénység röhögésétől kísérve lettek maguknak jó mulatságot a bátor szovjet naszdádok... még szerencsénk is volt, hogy nem jöttek nekünk: megtehették volna bátran. Bécs előtt nem messze aztán egy másik naszdádjuk kifogott minket, s ezzel „békés” hajókázásunk a Dunán be is fejeződött.

Egy fene nagy táborba kísérték, ahol sok barak állott, s ezekben rengeteg ember, bezsúfolva. Homályosan emlékezem arra is, hogy egy priccse fekszem, s arra ébredek, hogy egy orosz ül a hasamon, s azzal van elfoglalva, hogy karórámát csatolja le. Ez a kábulat két-három napon át tartott; lassan kezdtem magamhoz térni. Éppen ideje volt, mert rövidesen kihajtottak minket az udvarra, és gyalogmenetben elindítottak a külvárosi, széles úton: vélhetően egy pályaudvar lehetett a cél, a nyilvánvaló bevagonírozás végett. (Amint azt majdnem kilenc év múltán megtudtam Scherr Zoltántól: romániai hadifogolytáborba vitték őket, ahonnan 1948-ban hazatérhettek, aki megérte.)

A menet mindinkább beépített területen haladt. Lépteinket kutyás őrség vigyázta, nehogy eltévedjünk. Garád Palival odalámon egy ötös sor („po-pityorkam” -ötösével! - ezt még sok ezerszer hallottam később...) szélén kutyagoltunk a soknemzetiségű népség között, amikor egy szűkebb és jórészt lebombázott utcába kanyarodtunk. Torlódás keletkezett, mert az ötös sor nem fért el: tokolodás; az örök szitkozódása közepette, amit a kutyák csaholása csak még kaotikusabbá tett, Pali megragadta a karomat és már bent is voltunk egy lebombázott üzlet kirakatában, meghúzva magunkat a mindenféle kacat között. Így visszagondolva, és későbbi tapasztalatom alapján, nyugodtan ki merem jelenteni, hogy tettünk felért egy öngyilkossági kísérlettel: a menet karnyújtásnyira haladt el

előttünk őrstül, kutyástul. Ha felfedeztek volna - és erre nagy esélyünk volt - abban a pillanatban a helyszínen lelőnek; ugyanis ezért - mármint egy szökés megakadályozásáért - jutalom járt: kitüntetés, néhány nap szabadság. Mi cselekedtünk esetleges következményeit nem mérlegeltük. Én legalább is úgy fogtam fel a dolgot, mint egy játékot; vissza nem téő alkalmat arra, hogy egy felettébb kínos helyzetből szabaduljak. Azt hiszem, Pali is így érzett, s amikor beesteledett szépen kísértünk magunk is a vasútállomásra, ahol a veszteglő számos szerelvény között a nekünk (kettőnknek) szánt is várakozott a sorára. Hogy meddig, azt nem tudtuk meg, mert addigra kinéztünk magunknak egy másikat: alacsony rakfelületű, igen hosszú vontatmány vesztegelt az egyik vágányon, láthatóan szerszámgépekkel roskadásig megrakva, jórészt letakarva ponyvával. A mozdonya „megfelelő irányban” állott, így a döntés nem volt nehéz. De nem a ponyvák alatt húztuk meg magunkat, hanem egy kb. 1 m x 1,6 m méretű fából készült raklapon, mely a vagon hasa alatt, közvetlenül a forgószámoly mellett függött; szögvas keret tartotta, melyet csavaros kötés rögzített a kocsi erős padozatához. Ott szorosan egymáshoz bújunk, kissé összehúзва magunkat, hogy a kocsisor előtt fel-alá sétálgató őrok észre ne vegyenek. Véget nem érőnek tűnő várakozás után, már sötét éjjel volt, amikor a szerelvény nagy csikorgással megindult. Csak azt tudja értékelni azt a zakatolást igazán, akinek módja volt már hasonló kiejutásra: a fejünk és a bokánk a kerekektől arasznyi távolságra, nyújtózkodni sem volt igazán biztonságos, különösen a megállás, várakozások idején, hiszen az őrok ilyenkor a kocsik előtt járkáltak, és csak lehajolni elég lett volna ahhoz, hogy észrevegyenek minket. Természetesen amíg utazunk - két nap és két éjjel - nem ettünk, nem ittunk. Végre, Győr környékén valahol, amikor már sötét volt és a szerelvény egész lassan haladt, elgémberedett testünket lecsúsztattuk a talpfákra, s a vagonok végtelen sora elhaladt fejként. Jó idő eltelt, míg egyáltalán lábba tudtunk állni. Feküdtünk a sínek között, kinyújtott lábainkba lassan visszatért az élet. Szép, csöndes, szitáló eső simogatta arcunkat: nagyszerű érzés volt. Felkeltünk és a sínek között elindultunk a „megfelelő irányba”.

Útunk még vagy másfél napig tartott, de azt már teljes kényelemben - egy személykocsi tetején - tettük meg. Sokan utaztak akkoriban ílymódon, nem volt abban semmi rendkívüli.

Pesten nagy öröm ért: Szeretteim túléltek a főváros ostromát; igaz, gyöngyösi lakásukban majd mindenük odaveszett. Nékem Nagynéném élt Budán a Rózsadombon álló kis családi házukban; férje Jesze Kálmán őrnagy a Honvéd Térképészeti Intézetben szolgált, az I. világháború katonája volt, éveket töltött hadifogságban, ahonnan kalandos körülmények között tért haza, érintve számos távol-keleti országot. Egy esztendeig eltartott, amíg hazaverekedte magát. Néha egy-egy rövid utalást tett kalandjaira, melyeket mi gyerekek szent borzadállyal hallgattunk. Itt töltöttünk öt-hat napot Palival együtt, paprikás zsíroskenyéren és teán. Majd Pali hazautazott Sopronba (ez a város is kedves számomra, mert néhány hónapot még mint II. éves töltöttem a Rákóczi falai között), én pedig Gyöngyösre.

Közben megindult „Igazolási eljárásom”. Ez akkor minden hivatalos tiszt számára előírás volt, és abból állt, hogy egy bizottság előtt két tanúval oldalán kellett megerősítenie - akik jót álltak érte -, hogy nem volt nyilas érzelmű, vagy háborús bűntettek elkövetője. Ez számomra sikerült, és 1945 őszén megkaptam beosztásomat a 6. Hadosztályba, Balatonalmádiba. Szolgálati helyemet azonban már nem tudtam elfoglalni, mert október 25-én reggel az NKVD letartóztatott. Ez a következőképpen történt:

Nagynéném Keleti Károly 25. alatti házában, éppen reggeli étkezés közben bejelentkezett egy jól megtermett, kissé idegenes kiejtéssel beszélő fiatalember azzal az ürüggyel, hogy a rendőrség nyomozója (fényképes igazolványt mutatott) és kérte, hogy a szomszéd Bimbó utcai őrsre szíveskedjek vele

csak öt percre átmenni, mivel igazolásom ügyében volna valami tisztázni valójuk. Mondtam neki, várjon egy kicsit, megiszom a kávémat... - Azonnal itt lehet, ne féljen nem fog kihűlni! - mondotta a derék nyomozó, de mielőtt kiléptünk az utcára, oldalamba nyomta a mordályt. Ha a zakómat magamra veszem, másként alakul a dolog: annak a zsebében lapult Édesapám 6,35-ös kis belga Browningja. Talán lett volna esélyem.

Derék kísérőm hangnemet váltott. Közölte, hogy az első gyanús mozdulatra figyelmeztetés nélkül lelé, amit jó lesz figyelembe vennem. Volt még néhány keresetlen szava, de azokat anyanyelvén mondotta; talán ruszinul. (Számosan akadtak közöttük orosz szimpatizánsok, akik úgy vélték, most eljött az ő idejük, hogy karriert csinálhassanak. Mivel sokuk beszélt, ha törve is a magyar nyelvet, előszeretettel vállalkoztak tolmácsi szerepre. Megnyugvással tölti el lelkemet, hogy ezek mind-mind, kivétel nélkül az NKVD terítékére kerültek, miután Júdás szerepüket eljátszották. És azt is bizonyosra veszem, hogy amennyiben későbbi lágeréletük során kiderült önként vállalt szerepük, és megérték az 1950-es esztendő - amikor is a politikai elítélteket elkülönítették a köztörvényes bűnözőktől, Magyarán külön légerekbe irányították őket, hogy meg ne fertőzzék! amazokat - a „Spec-lágerekben” maguk az elítéltek végeztek velük. Persze csak azokkal, akik e boldog időt megérték.)

De térjünk vissza 1945 október 25-e délelőttiére: A Margit-hídnál keltünk át kompon a pesti oldalra. Egy pillanatra eszembe jutott: mi lenne, ha beleugranék a Dunába? De aztán elvettem a gondolatot: hiszen nincs mit számonkérniök tőlem, a háborúnak vége, magyar állampolgár vagyok, háborús bűn nem terhel, erről még „Igazolásom” is van. Észjárásom normálisan működött, de nem ismertem az NKVD észjárását; merőben ellentétes volt már akkor is: évtizedekre visszamenőleg és még évtizedeken át. Ennek az észjárásnak alapjait Lenin és tanítványai rakták le még a 20-as évek elején: a CSEKA-GPU-OGPU-NKVD-MGB-KGB néven félelmetes állami terrorszervezetet építettek ki. A „Szervek” legfőbb irányítója J.V.Dzsugasvili volt (ismertebb nevén a Népek Atyja, a Népek Tanítómesetere stb., stb. Sztalin generalisszimusz). Persze arra gondosan ügyelt a Népek Atyja, hogy háttérben maradjon; a sok-sok tízezernyi politikai per lefolytatása a középszinten elhelyezkedő káderek dolga volt. Az országos jelentőséggel bíró, nagy politikai tisztogatások levezetése olyanok feladata volt, mint: Dzerzsinszky, Jagoda, Jezsov, Berija. Jellemző, hogy egyikük sem halt meg természetes halállal. Oly félelmetes volt ez a gépezet, hogy európai, civilizált ember elképzelni sem tudja. A besúgóktól senki biztonságban nem érezhette magát - még a családon belül sem! A Szovjetunió Büntetőtörvénykönyvének leghírhedtebb szakasza volt a politikai „bűncselekmények” paragrafusa: az 58. §. Ennek alapján a csecsemőtől az aggastyánig bezárólag mindenki elítélhetővé vált. Ime röviden felsorolom, milyen széles skála állott a Bíróságok rendelkezésére, ha valaki eléjük került: hazaárulás, a kommunista rendszer gyengítése, fegyveres felkelés, az ellenség támogatása, a nemzetközi burzsoázia támogatása, kémkedés, kártétel az ipar, a kereskedelem, a közlekedés és a pénzügyek terén, terrorcselekmény, diverzió, szovjetellenes propaganda, politikai bűnös feljelentésének elmulasztása (apa és testvér ellen is!), szabotázs, a cári rendszer kiszolgálása. És büntetendő volt nem csupán ezen cselekmények elkövetése, de az elkövetés VÉLHETŐ SZÁNDÉKA is! El tudják ezt képzelni?! Épeszű ember nem tudja elképzelni. És mégis: így élt ennek az óriási birodalomnak a népe akkor már évtizedek óta és még évtizedekig.

Elképzeltetlen jogtiprás volt, hogy velünk szemben, idegen állampolgárokkal szemben is alkalmazhatták az 58. §. széles választékát, mintha mi a szovjethaza hűtlen állampolgaraiként a háborúban vagy annak végeztével a saját szülőházaikra támadtunk volna, vagy ezt szándékoztuk volna tenni, bár ebben az éber szovjet elhárítás megakadályozott - dicsőségére legyen mondva.

Közben átértünk a túloldalra. A Felka u. 6. szám alatt volt az NKVD (Narodnij Kommisszariat Vnutrinnij Dzel - Belügyi Népbiztosság) egyik székhelye. Szervezetileg a Szovjetunió Dunai Flotillájához tartoztak, már találkoztunk velük, illetve naszádjakkal. Kísérőm teljesítette feladatát, midőn az őrségen átadott, elismervény ellenében. Többé nem láttam.

Az őrség bekísért egy irodának kialakított helyiségbe. A ház a 30-as években épülhetett, úgy emlékezem, háromemeletes volt. A lakókat kitétték lakásaikból, ahová betelepült a „Szerv”. Szóval: betuszkoltak egy szobába, ahol néhány matroz és egy-két altiszt üldögélt. Kitértettek egy kérdőívet az adataimról és egy másikat a tőlem elvett tárgyakról: óra, derékszíj, cipőfűző. Ezt aláírtatták velem. Bizonytalán a felsorolás után az állt, hogy a tárgyakról lemondok a javukra, mert órát soha nem láttam viszont. (Ez már a második óra volt, amit elvettek.) Ekkor - az elvett derékszíj és cipőfűző láttán - megéreztem: a kávé végérvényesen kihűl, mire ezektől megszabadulok. Így is történt: több mint nyolc év telt el addig.

*

Avatott írónak kellene lennem ahhoz, hogy érzékeltetni tudjam: milyen érzések kavargtak bennem, akkor, amidőn ott állottam a jóltáplált, tagbaszakadt NKVD-legények előtt, akik szemmel láthatóan elégedettek voltak magukkal: ímé, ismét lecsaptak egy fasiszta ügynökre, az ellenségre, akit most megakadályoztak abban, hogy bűnös aknamunkáját tovább folytassa dicső hazájuk ellen. Ott állottam előttük a kifűzőt cipőmben, derékszíj nélküli nadrágot balkezemmel tartva, hogy le ne csússzon, egy megalázó testi moizás után... Ez különösen szórakoztatta őket. Az volt az érzésem, hogy ezt a procedúrát szándékosan nyújtják oly hosszúvá, s azért, mert élvezetet jelent látni a letartóztatott zavarodottságát, kiszolgáltatottságát, minek érezte kiül az arcára. Miden bizonytalanságommal magam is ilyen látványt nyújthattam, miközben egy 50 év körüli, bőrkabátos, kopaszodó és magyarul elég jól beszélő tolmács kérdéseire válaszoltam; e kérdések ekkor csak személyi adataimra és családi körülményeimre vonatkoztak. Ez a tolmács aztán végigkísért kihallgatásaimon, amelyekre a nap vagy az éjszaka bármely órájában számítani lehetett. Volt egy váltótársa is, egy hatalmas termetű, sárgahajú, katonaruhás nő a legszebb férfikorban. Ő is mahorkát szívott, mint a többiek, de róla éppen úgy nem tudtam, hogy orosz vállatömnak mit mond, akárcsak a bőrkabátos kopaszról sem. (Ez utóbbiról évek múlva megtudtam, hogy a sor végére kerülve, maga is bekerült a darálóba; mitsem használt az egykori ügybuzgóság, hogy olykor ő is ütött, pedig csak a tolmácsolás lett volna a feladata, és az sem segített, hogy a választott nép gyermeke volt.)

A „beléptetési procedura” színjátéka előre megrendezett, forgatókönyve nagyjából mindenki esetében azonos volt. Lényeg, hogy a letartóztatott személyt megalázza, lelkét, önértéket megtöri. A kérdéseket feltevő smasszer, a tolmács és a 3-5 főből álló - látszólag csak véletlenségből jelenlévő - röhgicsélők szerepe összehangolt, jól begyakorlott. Munkájuk eredményeként a letartóztatott lelki tartásától, nevelésétől, társadalmi helyzetétől, iskolázottságának fokától függően - mindenképpen másként lépi át a küszöböt, mint ahogyan befelé tette. Holott egy újjal sem értek hozzá.

Levezettek a pincébe, az őrt átvett, majd egy keskeny ajtón át betaszított a sötétbe.

Amikor belöktek a cellába - ha ugyan annak volt nevezhető az egykori szentároló rekesze - a hirtelen rámborult sötétségben az volt az első érzésem: nincs itt semmi baj, úgy is hamarost felébredek, hisz ami itt velem történik, nem lehet igaz.

A kezdeti koromsötétség lassan oldódni kezdett, és halványan kivehető volt a deszkajátó keskeny részén beszűrődő fény. A szemközti, hullott vakolatú téglafal; kinyújtott karral is kitapogatható volt. Nem tudom, meddig álltam abban a nyirkos

odúban, kavargó gondolatokkal agyamban. Mert minden jel arra vallott, hogy ez bizony nem álom. Észletem, hogy lábaim alatt két szál keskeny deszka tart a szénporos víztócsa fölött néhány cm-re. A deszkákat néhány törött tégladarab tartotta. Az odú berendezése néhány otffelejített brikett - maradványa volt. Körülbelül, 1,5 x 2 m lehetett, vastag és repedezett faajtóval.

Odaléptem a részhez, homlokomat a deszkához szorítva. Az előtérből - ezt majd lesz alkalmam jól megismerni - egy ácsolt asztal sarka látszott, egy szék háttámlájára dobott orosz katonaköpeny és az asztal fölé lógó, sárga fényt árasztó villanykörte. Szemben, az asztal mögött jókora lakattal lezárt ajtó.

Csend volt, valahonnan egyenletes vízcsöpögés hallatszott, meg a nagyváros halk moraja, egy-egy teherautó motorzúgása a távolból.

Fázni kezdtem. Október vége felé járt az idő, s rajtam vékony nyári nadrág, trikó, meg egy szép, gyöngyházfényű, szürke ing volt. (Ez az ing még szerepelni fog később, azért is emlékszem rá jól, és ma is.) Az éhség egyelőre nem kizozott, bár reggel, úgy 8-9 óra között egy fél csésze kávé ittam s hozzá néhány harapás lekvároskenyeret a szépen terített régi családi asztalnál; porcelán csészében, ezüst kanálkával kevergetve a még forró kávémat. Te Jóságos Úristen! Mindez néhány órája még valóság volt...

És ekkor valami történt. Tamás! - suttogott egy hang, valahonnan a közelből... Tamás! - hallom ismét. - Tessék... nyugom ki végre, de fogalmam sincs, ébren vagyok-e vagy álmodom...? Mire a jóságos tündér: - Nem tudod, mi volt az Újpest - Fradi eredmény? Atyaisten! Ez a Molnár Jancsi, régi rep.hd. osztálytársam, akivel együtt voltunk annál a bizonyos Jagdverband-nál.. A Molnár zászlós úr! De hogy kerül ő ide?! És ez mind hagyján ahhoz képest, hogy ennek a csirkefogónak itt és most ez a legfőbb gondja?! Azt hittem, nem kapok levegőt, ilyen pofátlan kérdést is csak egy megveszekedett tud feltenni...

És bekövetkezett a csoda, az igazi csoda. Megnyugodtam. Kicséréltek. Az agyam, a lelkem, egész valóm kicséréldött. Vagy talán úgy lehetne inkább mondani: helyreállott bennem az egyensúly... Drága, jó, öreg barátom... Azóta is Ő az én Testvérem, Isten tartsa meg sokáig. De a baromi kérdésével jól seggberúgta megroggyant lelkivilágomat... Ma is hálás vagyok érte. Az őrt valahová kiment, s még jó félóráig nem jött vissza, így zavartalanul beszélhettünk egymással. Sok hasznos dolgot megtudtam akkor Tőle: azt, hogy kémkedés, terrorcselekmények, összeesküvés, szabotázs, amivel vádolják. A vad arra épít, hogy aki a mi mindenre képes alakulatunknál önként szolgált, az nyilvánvalóan meg is valósította a felsorolt gonoszságokat, vagy legalább is - és ez ugyanannyit nyom a latban! - ezen gonoszságokat kész lett volna elkövetni. (A szovjet btk. - mint mondtam - a vélhető szándékot is bünteti.) Jancsi azt is hozzátette, hogy minden lényeges dolgot tudnak rólunk.

Közben a társalgásba a harmadik cella is belépett: ott 6-8 bányászgyerek kuporgott, akiket szabotázzsal vádoltak. Velük majd később találkozunk. Azután visszajött az őrt, egy két méteres fickó, aki eddig az asztalnál üldögélt, olvasgatott és olykor énekelt. Szép hangja volt, de mindég ugyanazt a két dalt énekelte: „Ggye eto ulica, ggye eto dom...” és a „Málinkij domik na júge...” vagyis: „Hol az az utca, hol az a ház...” és „Kis házikó(ott)délen...”

Néhány óra múlva egy vödör forróvíz kíséretében lehozta az ebédéről való maradékot. Az egyszerűség kedvéért mindent egyben: volt benne leves, húsdarabok, s valami tésztaféle. János és én külön tányérban kaptuk a vacsoránkat, a többi vödöröstül beadták a dorogiaknak. (Úgy emlékszem odaválósik voltak, mind 16-18 év körüliek.) Számukra a kihallgatások sora befejeződött, ezért lehettek együtt. Mi, Jánossal, külön cellát kaptunk, nehogy valami összeesküvéssel fenyegetésük a birodalom biztonságát.

Aznap már semmi érdemleges esemény nem történt.

(Folytatjuk)



CSAPÓ IDA

„AMI MEGVAN, AZT ŐRIZD”

Beszélgetés Melega István grafikusművésszel

MELEGA ISTVÁN 1935-ben született az erdélyi Máramarosszigeten. 1952-1980 között Nagyváradon élt. Tanulmányai befejeztével 1963-tól a nagyváradai „SINTEZA” vegyigyárban dolgozott grafikusként. 1980-tól él Magyarországon, 1984-től Nagykanizsán. Szellemi szabadfoglalkozású.

Több kollektív tárlaton vett részt. Önálló kiállításai 1959-től voltak Nagyváradon, Magyarországon pedig Debrecenben, Zalaegerszegen, Nagykanizsán, Nagykőrösön, és Ausztriában.

Kiállításain az alkalmazott és képgrafikák mellett kisplasztikákkal is jelentkezett. Művei többnyire hideg, geometrikus formarendszerbe komponált konstruktív alkotások. Eleganciájuk gyakran mérnöki tervekre emlékeztet, melyeket csak néha old fel egy-egy kevésbé elvont, organikus képzetet is keltő motívum. A képzőművészetén kívül fotóval is foglalkozik.



Jobban látni nappal, amit szeretne megmutatni, invitál Melega István, merthogy nem mindegy, milyenek a fények; a beálló szürkület már rontja az összhatást. A hófehér falú kis szobában a nagykanizsai tízemeletes tetején lévő műteremlakásban nézegetem alkotásait. A csodálatos színeket visszaadó, olykor erotikus hangulatot keltő képcsodákat, a lebegő varázsú pasztelleket - még a keretezésük is gyönyörű. Fantasztikus, ahogy az egyik felvételen él a málna „málnasága”, de Melega Istvánnál más jelentése van egy trombita polírozatlan réz-színének vagy női hasra vetülő ámyékának, ám még a zab- vagy a búzaszemnek is. A szépség egyértelműségével azonnal megragadja az embert, és fogva is tartja jó időre a magas fokú igényesség. Van olyan fotó, amit hétszer bontott ki a keretből, mert olyan sokára tudta csak eltüntet

ni a ragyogó feketén újra meg újra meglepedő porszemeket.

- Az életem nagy részét tervező grafikával töltöttem. És az nagyon kemény, nagyon határozott műfaj, formálisan tényleg alkalmazotti. Többnyire megbízóktól függ az ember, és bizonyos mértékig megalkuvás kérdése, hogy csináljuk, mint csináljuk. Ez külön világ, de nagyon szép tud lenni... Rengeteg fiktív alkalmazotti grafikát készítettem - kiállítási plakátokat, színházi jellegű dolgokat, amik mögött nem volt megrendelő. Valahogy próbáltam kibújni a feszes keretkből. Így jött a szobrászattól, a kisplasztikától az akverellen át a pasztellig sokminden.

- Azt mondják, nem véletlen, ha valaki pasztellt csinál...

- Ezt hogy érti?

- Mindenkinél más, hogy milyen műfajhoz érez vonzódást, miben tudja leginkább kifejezni magát.

- A vizek partján éltem, a Tisza és az Iza ölelésében. Persze, hogy odahúz a szívem. A pasztelljeim ezért is vízi meg téli képek... Nem, akinek nincs két forint a zsebében, akkor az, akinek öt forintja van, azt tesz vele, ami neki tetszik. Mese, hogy ma polgárságot akarnak. Ez a látszat, hiszen mindent széjjel vernek az iskolarendszertől kezdve a hagyományos dolgokig. Ha a paraszt annak idején négy elemi járt, azzal élete végéig elélt, mert a négy elemi a néptanítótól, az valóban négy elemi volt.

- Ebből a valóságból igyekeznek tehát kilépni?

- Ezekben az alkotásokban érzem jól magam. De nem úgy, hogy megcsinálom az én váramat, mert mi a fenének? Erre nincs szükség. Ettől az egésztől én tulajdonképpen szenvedek... Egyszerűen nincsenek barátaim, nem azért, mert nem tudok barátkozni. Más világot élünk, mások még a barátságra vonatkozó értékrendek is. Ameddig segítsz, addig... SKR barátok vagyunk, ha nem segítsz, akkor le vagy ejtve, el vagy intézve... A barátságok nem anyagiakon múlnak. Talán a mély barátságok valóban gyermekkorban kötődnek, de az nem igaz, hogy harminc-, negyven-, ötvenévesen ne lehetne jó barátságokat kötni. Olyanokat, hogy bármikor fel lehessen menni a másikhoz, ne kelljen előre bejelentkezni, számon tartani, ki van soron? Ha rosszkor érkezem, azt úgyis megérezem, és már el is tűntem... Tán zárkózottabbak itt az emberek, mint az erdélyi falvakban. Haverságig többekkel eljutunk, tovább nem. Igyekezem ezt tiszteletben tartani.

Referencia-albumát nézegetve sok-sok ismerős emblémával, logóval találkozom, még szörpös címkével is. Közös jellemzőjük az ötletességen túl az igényesség.

- Amikor Nagykanizsára kerültem, rengeteg cégnek terveztem logót, egyebeket, de dolgoztam Debrecenbe, Nyíregyházára, Budapestre is. Az alkalmazotti grafikai vonal időközben teljesen leállt, az utolsó védjegyem három évvel ezelőtől. A kis cégeknek nincs pénzük, és sokaknak cégjelzésként megfelel valamilyen ákom-bákom. A nagyok esetében pedig minden készen jön az országba, no meg elárasztottak bennünket a számítógépek is. Nem haragszom a technikára, de menekülés ez... Bár ez az abszolút másik véglet, mert az alkalmazotti grafikáimhoz képest a pasztellek annyira lírikusak! Rétfalvi Sándor, a szobrász az utolsó egyéni kiállításom megnyitóján frappánsan fogalmazott.

Azt mondta a pasztelljeimről, hogy azért van valami a papíron, hogy az ne legyen üres. Nekem ez roppant tetszett. A fotóval is így vagyok: nem a dokumentáció, a szociográfia a lényeges számomra. A képi fotográfiát, a megrendezett dolgokat, az általam fénygrafikának nevezett műfajt szeretem. Ahol valami megpördül, s nem az, ami... A fény, az árnyék játéka a fontos, Nagyfilmes géppel dolgozom, a makró-felvételeim műfényes filmre készülnek. A fotók cyba-chrome-k, tehát diafelvételtől nem papírra, hanem műanyagra készülnek a másolatok. Az Interpresszel laboráltatok... A papírképek laborálásához találtam itt helyben egy fiatalembert, aki nagykarolyi születésű. Amikor ő dolgozik a laborban, akkor ott vagyok vele... Hogy hogy néz ki Julcsa néni vagy Erika a valóságban, az nekem nem érdekes. Az úgynevezett koncepcionális vagy másképpen fogalmazva akreatív fotográfiát kedvelem. Nem dokumentálni akarok. Rendszeresen járok ugyan a Kanizsa Fotóklubba, de nem tartom magam fotográfusnak.

Pontosabban fotó-gráfus vagyok, mert az eredeti hivatásom, a grafika felől közelítem meg a témáimat, tehát inkább fotógrafikus vagyok.

Máshogy látom, nézem a világot, nem a szociofotó megközelítéséből. Legszívesebben behúnyt szemmel járnék, mert nem szeretem látni, ami körülöttem van. Erdélyből jöttem, tizenöt évvel ezelőtt, ami akkor nézett ki úgy, ahogy mi most kinézünk. Ami elől menekültem, az ért utol. A korupció, a nemtörődömség, a vagányság, a mindenki eltaposása...
- A lelketlenség?

- Az meg pláne! Egy csomó minden el van rohadva. Az utaktól, az épületekig, az ember lelkéig... Hogy ezt tudatosan csinálják-e, nem tudom... Most nincs kommunizmus, de a melós megint melós maradt, és azt csinálnak vele, amit akarnak. De abban a pillanatban, ha az emberek rosszat csinálnak, az borzasztó. Amiért haragszom az az, ha horribilis összegeket adnak ki pocskék munkáért. Ez lehet csúnyán megépített ház, bármi. Nem véletlenül tartják, hogy a pénz nem mindig jár együtt az ésszel vagy a jó ízléssel.

Három-négy éve elsősorban a képi fotográfiából, illetve az alkalmazotti fotográfiából élek. Az utóbbin tárgy-fotózást kell érteni színes diára, amit különböző megbízók-például bútorgyár - rendelnek meg. A képi fotográfia esetében például a közelmúltban többünket felkértek, hogy egy iroda-átadásra készítsünk felvételeket. Egy hat képből álló blokkot állítottam ki, amit úgy, ahogy volt, megverték.

Vannak, akik azt mondják, ha egy művész eladja magát, az prostitúció. Egy fené! Olyant kell csinálni, olyan színvonalon, ami nem prostitúció. Lényegében mindenki eladja magát, aki egy vállalatnál dolgozik. Miért lenne prostituált egy orvos, ha a szellemiségét eladja a munkájában a kórháznak, ahol éppen alkalmazott? A fotókból tényleg többet nem csinállok, így az egyediségük megmarad.

- Milyen az alkotás folyamata? Van egy ötlet, ami el kezd nőni, és hozzálat megcsinálni?

- Nem, nem. Teljesen készen megvan az agyban. Abszolút látom. Enélkül neki sem állok.

- Amit előzetesen lát, mindig meg is tudja valósítani?

- Meg. Mert csak olyanak állok neki. Hogy mondjam? Önmagamot felkészítettem arra, hogy amit vállalok, azt végig is tudjam csinálni. Nem azt mondom, hogy nem kísérletezem. De volt mindig annyi rafinéria bennem, hogy megpróbáltam mások hibáiból tanulni. Ha valaki elesett, akkor megnéztem, hogy miért esett el, azaz megkerestem: mi volt ennek az oka? Mindezt azért, hogy velem lehetőleg ne forduljon elő, hogy tanuljak mások tévedéseiből. Amióta megszülettem, mindig a rajz érdekelt. Anyám tanítónő volt nagyon jó rajzkészséggel és jó pedagógiai érzéssel megáldva, mert nemcsak tanított, nevelt is. Apám könyvelő volt, ő viszont hihetetlen precizitással és maximalizmussal rendelkezett.

- Ahogy elnézem, ezt a kettőt sikerült kombinálnia önmagában.

- Igen, de emiatt én a mai napig is sokat szenvedek. Borzasztó maximalista vagyok elsősorban önmagammal szemben, de nem tudom levakarni magamról, hogy ugyanezt másoktól is ne várjam. Nem szertem, ha veszek valamit az üzletben, és azt úgy hajigálják elém. Az ár fedezze az értéket, és a produktum tökéletes legyen. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy én tökéletes vagyok, hiszen mindenki tanul, a pap is holtáig... De igénye legyen az embernek. Tanulja meg, amit csinál. Biztosan van százezer jobb grafikus nálam a szakmában, de mindig úgy érzem, hogy amit csináltam, amiatt nem kell elbűjjak a föld alá. A Fotóklubban is általában kérdezek. Ha tudok valamit, azt leteszem az asztalra. Tudom, hogy nem nézek ki hatvannak, de hát elmúltam annyi. Ha valaki ebben a korban a szakmáját nem tudja, akkor gond van. Az szerencsés, ha egy szakma hivatássá vált, mert igazából akkor tud jól működni. Ha egy pék azért dolgozik, hogy több legyen a pénze, „kenyeret keressen”, akkor belőle sosem lesz igazi pék, és nem érdemes tőle sem-

mit sem venni, mert az olyan is lesz. Bizonyos szempontból nekem valóban könnyebb fotografálni, mert a képi világom készen van, ezért kevesebb a buktatóm. A baj ott van, ha szellemileg nem vagyok valamire felkészülve, vagy nincs hozzá megfelelő technikai felszereltségem. Mindig próbáltam a legjobbakról ellesni dolgokat. Rengeteget másoltam, hogy a rajzkészségemet fejlesszem. Zichyt a mai napig bámulom, ő magyar Dürer vagy Leonardo. Persze mindig többet és többet szeretnék.

- Hogy került Nagykanizsára?

- Nyolcanban jöttem át Nagyváradról, s eleinte Pesten dolgoztam, de nem volt lakásunk. Amikor jött a kanizsai lehetőség, megpályáztam. Tizenegy éve élünk itt, és azt hiszem, már itt is maradunk. Nincs bajom a várossal, senkivel. Az más, hogy nem azt a világot hoztam magamban, ami itt van, de engem nem hívtak, hanem jöttem, ezért kutyakötelességem alkalmazkodni, illetve elszenvadni, ami ér.

Ha pedig nem tudom, akkor tegyek róla.

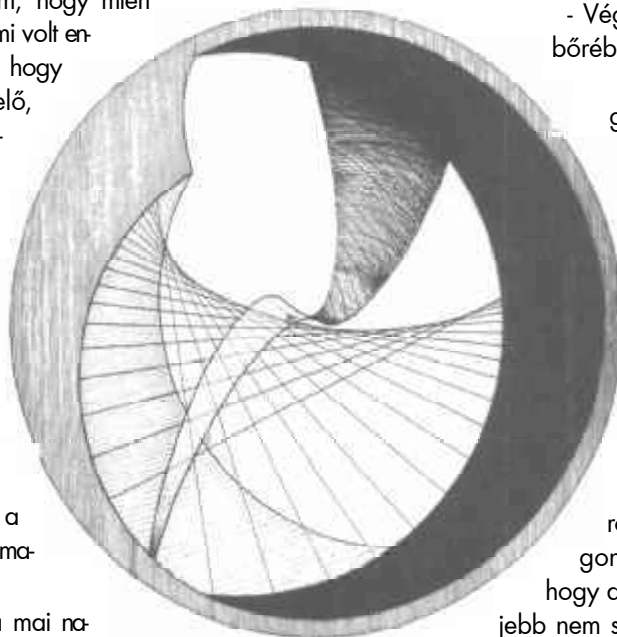
- Végül is hogy érzi magát a saját bőrében?

- Lelkileg kiegyensúlyozott vagyok, nincsenek nagy problémáim. Persze apró-cseprő gondjaim nekem is akadnak.

Úgy gondolom, ha olyan mércét állítok fel magamnak, amit nem tudok átugrani, akkor biztos bukfcen lesz a vége. Ha már az elején látszik valamiről, hogy nem tudom megvalósítani, akkor *azt* nem kell vállalni. Ez lehet bármi. Le kell a kőről szállni, és racionálisan kell gondolkodni. A zsidó azt mondta, hogy ami megvan, azt őrizd. Attól le-

jobb nem szabad menni, mert akkor jön a csúszda. És csúszni lefele nagyon lehet, fölfelé menni sokkal nehezebb. Ráadásul minél nagyobb a csúszás lefelé, annál nagyobb a sebesség, és annál nehezebb a fékezés... A fontos, hogy egészség legyen. Nem azt mondom, hogy nem lenne jó jobban állni egy kicsit anyagilag... Egy nagy vágyam volna. Egyszer talán... Mindig érdekelt a hideg világ. De fönt, igazán fönt északon. A finnek például. Úgy érzem, ott még minden steril. Keményebb az ottani világ, és ettől melegebbek az emberi kapcsolatok. Valahogy fordítva működnek a dolgok: az egymásrataltság összetartja az embereket, ha nincsenek falkában, éhen halnak.

Egy csomó dologgal úgy vagyok, mint a boldogsággal meg a nagy nyérésekkel. Azt hallottuk gyerekkorunkban, hogy hatalmas, nagy a szerelem. A nyavalyát! Csak annak tűnt. Mert kicsik voltunk, s onnan minden óriási lehet. Nem nagyokat kell nyerni, aprókat. És abból meglesz a nagy.



LENDVAI BÉLA

SZÍNKÉPEK

A helyszín: egy hatalmas budai bérház. Az időpont: a tanácsköztársaság utolsó napja. A tulajdonosok, Vízny miniszteri tanácsosék lakásában vagyunk. A díszletben egybenyílik a háló, a konyha, a nappali, az ebédlő, a cselédszoba. Mindent és mindenkit látunk.

Aki ismeri, annak nem kell bemutatni Kosztolányi Dezső *Édes Anna* című regényét. A középpontban a vidékről a fővárosba került csendes, magában őrlődő cselédlány áll, aki minden szempontból a legideálisabb a szolgálatra. Csendes és szorgalmas, nem jár el hazulról, udvarlója sincs, nem felesel a gazdáival. Angéla méltóságos asszony, a ház úrnője elégedett is, de úriasszonyi mivoltában nem engedheti meg magának az elégedettség látszatát. Olyan nincs, hogy valaki ideális, Anna sem lehet az! A lány teszi a dolgát, szó nélkül tűri a megaláztatásokat, a kihasználtságokat a szeretetnélküliséget. Mindent elvisel, mígnem a halmozódó feszültség egy idő után ellenőrizhetetlen haraggá, gyűlöletté válik, s egy éjszaka tragédiába torkollik a háziak mulatozása.

A kaposvári *Csiky Gergely Színház* előadását *Bezerédi Zoltán* állította színpadra, Merényi Anna és a rendező közös dramaturgiája alapján. Elhagytak belőle szinte minden külső körülményt, egyetlen díszletben, a lakásbelsőben zajlik a történet, amely így még inkább a bezárt cselédsorsra koncentrált. A szereplők szűkszavúak a színpadon is, akárcsak a regényben. A lehető legkevesebbről beszélnek, és álszeméremből bizonyos szavakat ki sem ejtenek.



ÉDES ANNA
Édes Anna (Német Mónika) és Patikárius János (Kelemen József)



ÉDES ANNA
Víznyék (Molnár Piroska és Spindler Béla)

Anna kiszolgáltatottságának, törekvésének ábrázolása is pontosan követi a regénybeli főhős mintáját.

A kaposvári teátrum szinte minden évben megmutatja, hogy olyan tartalékai vannak, amelyek az évtizedek óta emlegetett „kaposvári jelenséget” ma is ébren tartják.

Ezúttal olyan tehetséges ifjú színésznőt bíztak meg Édes Anna megformálásával, aki tavaly végezte el a főiskolát. *Német Mónikát* gimnazistának néznénk, és ez jól is van így, elvégre Anna mindössze 19 éves. Törekvénynek tűnik, de erős és kitartó. Folyton tesz-vesz, nincs egy pillanat megállása; fizikailag is fárasztó szerepet alakít. Játéka magával ragadó, a nézőtérről hallható-látható szisszenések, akaratlan arcjátékok már-már kézzelfoghatóvá teszik az iránta érzett szimpátiát.

Spindler Béla, a miniszteri tanácsos, az elfoglalt családfeje, a tanácsköztársaság bukása után rangját ismét visszakapó férj. Szerepében kiegyensúlyozott, irányítani szeretné a házat és a családot, de ezt felesége, Molnár Piroska teszi helyette, ördögös asszonyi praktikáival. Migréнтől szenvedő, elgyötört homloka mögött számító elme lapul. A színésznő annyira együtt él a szerepével, hogy olyan kiszámíthatatlan, mégis előre láthatóan mesterkedő figurát alakít, amilyen Víznyék Kosztolányi álmodhatott.

A darabvégi tapsból is kiderül: a Víznyék unokaöccsét, a dzsentristílusú Patikárius Jánost játszó *Kelemen József* ugyan csak megnyerte a közönséget. A frusztrált barátot alakító *Lipics Zoltán* szintén a figyelem középpontjában áll, akárcsak *Gyuricza István* öreges, de mindenkinél élesebb elméjű doktora. *Hunyadkürti György* alakítását, a hajbókoló Ficsor házmester figuráját ugyancsak kedvelte a publikum.

A regény színpadi adaptációja időben sem kevés, csaknem három órással, s bizony akadtak, akik az első felvonás végén hazamentek. Pedig *Bezerédi Zoltán* a szükséges, s egyáltalán nem bántó tömörítéssel feszesebbre hangolta a regénybeli tempót, sőt a záróképet, Anna bírósági procedúráját el is hagyta. Nincsenek üresnek tűnő pillanatok; *Bezerédi* korábbi könnyedebb zenés rendezései után ugyancsak igényes munkát produkált.

Érdemes szólni *Khell Zoltán* funkcionális díszletéről, amely egyrészt takarékos, hiszen az egyes színeket mindössze bútorzattal kell kialakítani, másrészt remekül érezteti a cselédlány világának behatároltságát.

A darab különben éppoly aktuális ma is, mint hetven-nyolcvan éve. Az emberi értékek és gyarlóságok mit sem változtak. Ahogy Anna cselédkönyvében áll, azt akár mondandójára is alkalmazhatánk. Szakálla: nincs.

Merőben más témát és más időt kell keresnünk a zalaegerszegi *Hevesi Sándor Színház* Házi Színpadán futó darabhoz. *Trevor Griffiths*, angol szerző színműve, a *Komédiások* a jelenben játszódik, valahol Angliában.

Műkedvelő színészek szeretnék életük álmát megvalósítani: szerződéshez jutni, s ehhez út az első megmértetésnek szánt nyilvános előadáson át vezet. Hónapokig készülnek tanárunkkal, Ed Waters-szel a premierre. És nemcsak a helyzetgyakorlatok révén pillantanak be egymás lelki mélységeibe, a kezdettől rivalizáló tanoncok, de tanáruk és társaik legfelfeltettebb titkáig is képesek leásni. A bemutató viszont majd mindenkinek csalódás, a reményteli jövőbe vetett hitüket is szétrombolja.

Palásthy Bea, a színészi teljesítményéért nemrég Domján Edit-díjjal kitüntetett művész nő rendezte a darabot. Ötletei kiválóak, a játéktér maximális kihasználtságáról gondoskodik. A cselekmény a valódi, bár teljesen lecsupaszított, osztályteremmé alakított színpadon kezdődik. A rendező használja az ablakokat, a doboló esőt; villogó fényeket mutat. A közönség az ajtó fölül csöpögő esőben a társulattal a büfébe költözik, amely ezúttal egy mulató külsőségeiben pompázik. A sarokban aprócska dobogó, mellette a zenészek, a háttérben pedig látjuk, amint az öltözőben fellépésre várnak a „vizsgázók”. Mi, nézők is beülünk a játéktérbe, statisztálunk a darabban. A vizsgaelőadás után az alkalmi lépcsőházi shop mellett elhaladva visszatérünk az osztályterembe, ahonnan a szerződéshez jutók, a siker cseppnyi ízét megérezők távoznak csak örömmel. *Menczel Róbert* díszletei egyszerűségükben és ötletességükben hatásosak.

Palásthy Bea szó szerint „viszi magával” a publikumot, így a színmű sodrása senkit nem enged elkalandozni. Külön élmény a játékosokat az élővé varázstól térben figyelni, ahogy jönnek-mennek az ajtón át, ahogy táncolnak a mulatóban, ahogy beolvadnak a hallgatóság soraiba. Játék az is, hogy találgatni lehet, ki az igazi néző, mert mi változunk közreműködőkké, a színészek pedig közönséggé. Élvezetes játék ez.

Kár, hogy nem mindenki lehet az angol humor beavatottja, bár nem utolsó dolog, ha ismerjük némiképp a hátteret. Nem hiba, kultúránk más irányai miatt alakult így. A darabbeli komikusok ugyanis közhelyekké egyszerűsített képeket festenek szavaikkal a legkülönfélébb nemzet- és népcsoportokról. Értjük a zsidóvicceket, értjük a négervicceket, de keveset tudunk kezdeni az írekről szóló poénokkal. Számunkra nem evidensek a kötődő utalások, ezért aztán kevésbé érthetőek az előforduló poénok.

Azt azonban tökéletesen értjük, hogy a jellemképek mögött miféle embereket keressünk, s ehhez szükségtelenek az etnikai ismeretek. Ismerjük a lázadókat, az elfojtott indulatú, őrlődő típusokat, a magát másodrendűnek érző vagy éppen frusztrált figurákat, hívják őket bárhogy.

Gethin Price-t, a kitörni szándékozó munkásgyereket *Kiss Ernő* formálja meg már-már félelmet keltően hatásos lázadással. A jópofáskodó, önbizalomtól duzzadó, s emiatt is sikeressé váló *George McBraint Faragó András* kelti életre, igen élvezetesen. A zsidó-mivoltában sem önmegtagadó *Sammy Samuelst Wellmann György* személyesíti meg, kiegyensúlyozott játékkal. *Mick Connor*, a nyurga ír szerepében *Kulcsár Lajos* látható, aki folytonvesztes figuraként mutatja be hősét. *Phil* és *Ged Murry*, a civakodó testvérpár *György János* és *Tóth Loon* által kel életre. Alakjaikat őszintén, nehezen kisimerhető embereknek mutatják.

A tanár úr, vagyis *Eddie Waters Zalányi Gyula* megformálásában önmarcangoló, büntudattal teli lény, akiből néha kitör az elfojtott ego. A kisemberek közt nagyhatalmú *Bert Challenor Borhy Gergely* megformálásában fizikailag is tekintély, akinek szavait is tenitélként lesik mindannyian. Irigylésre méltó helyzetben van *Jáger Szabolcs*, aki *Bilit*, az iskola testi-lelki nyomorék alkalmazottját játssza. Stílusa, mimikája, szemmozgása, a figurához adott külsőségek jelentős szereplővé avatják.

Vastaps és bravózás zárja a játékot. Megérdemelten sikeres színházi est ez, elsősorban a rendezőként debütáló *Palásthy Beának* köszönhetően, kinek direkciónak a remek játékosok jóvoltából válnak figyelemre méltó előadássá.



KOMÉDIÁSOK

Ged Murray (Tóth Loon) Gethin Price-szal (Kiss Ernő)



KOMÉDIÁSOK

A Murray testvérek (György János és Tóth Loon)

HALÁSZ GYULA

„HISZEK AZ EGYETEMES ZENÉBEN”

Beszélgetés Süle László zongoraművésszel



SÜLE LÁSZLÓ 1955-ben született Budapesten. Klasszikus zongoratanulmányok után elvégezte a jazzkonzervatóriumot, ahol 1986-ig zeneelméletet, hangszerelést és összhangzattant tanított. Konzervatóriumi éve alatt Nagykanizsán, később Salgótarjánban a helyi zeneiskola jazz-zongora tanára volt. 1989 óta Finnországban él és a Helsinki Jazzkonzervatóriumban tanít. Rendszeresen fellép finn és külföldi jazzrendezvényeken. Legemlékezetesebb számára az 1993-as Montreux-i Jazzfesztivál, ahol saját együttesével szerepelt.

Sokan ismernek, ám kevesen tudják, hogyan kerültél kapcs-zenekarban is játszottam, és az USA-ból hazatérő Tiborcz Iván latba a jazz zenével.

- Hétéves koromban kezdtem el zongorázni tanulni Dr. Baranyi Jánosnétól. Tőle sajátítottam el a zene alapjait és a zongorázás fortélyait. Neki sokat köszönhetek, és Károlyi Pálnak, aki tőle összhangzattant és zeneszerzést tanultam. A húszéves klasszikus zenei képzés jó alapot teremtett a jazz-zene elsajátításához. Fiatalként azonban a klasszikus zene mellett a jazz és a rockzene érdekelt leginkább. Csodáltam Miles Davist, Keithjarettet és Joh Coltranet. Talán az ő zenéjük hatására iratkoztam be a Bartók Béla Zeneiskola jazz-zongora szakára, ahol Gonda János volt a mesterem. Hálás szívvel emlékezem Gondára, aki nemcsak kiváló zenepedagógus, de kitűnő szervező is.

Már „konzis” korodban és végzősként is sikert értél el, nemcsak szólóban, de együttesekkel a Synopsis-sal. Kik játszottak első zenekarodban?

- Minden lehetőséget megragadtam a fellépésekre. Első zenekaromban Tüzkő Csaba szaxofonozott, Pados Zoltán pozonozott, Juhász Zoltán bőgőzött, Sramkó János dobolt, Téli Márta énekelt, én zongoráztam. Többnyire saját számaimat játszottuk egy-egy jazz standard-dal bővítve. Az, hogy zeneileg azonos érdeklődésűek voltunk és emberileg is jól kijöttünk egymással, hozzájárult, hogy 1985-ben Silver Fountain díjat nyerjünk a Karlovy Vary-i jazzversenyen. 1986-ban pedig trióban első helyezést értünk el a Csehországban megrendezett Kromerizi jazzgálán. Szóló-zongora kategóriában a fiatal jazz-zongoristák mezőnyében a lengyelországi Kalisz-ban harmadik helyezett lettem. Magyarországon pedig a Magyar Rádió által kiírt jazzversenyen, együttesemmel szintén harmadikká lettünk, és felléptünk a Debreceni Jazzfesztiválón.

Mit jelentett számodra Nagykanizsa és Salgótarján?

Milyen emlékek fűznek a Dunántúlhoz?

- Szívesen emlékezem vissza Kanizsára, ahol az én időmben pezsgő jazzélet volt. Akkoriban három jazzegyüttes is működött és a jazzklubban is színvonalas programok voltak. Több

szaxofonossal duóban is muzsikáltunk. A kanizsai tartózkodás számomra mérföldkő, hiszen itt kezdtem el kidolgozni komplex elméleti-klasszikus-jazz oktatási módszeremet, melyet továbbfejlesztettem. Az eltelt idő igazolta a módszer helyességét. Salgótarjánban Juhász Zoltánnal és Sramkó Jánossal a helyi zeneiskolában tanítottunk. Salgótarján partnervárosába Vantaa-ba egy meghívás kapcsán kerültünk 1989-ben. Ott ismerkedtem meg a Helsinki Jazzkonzervatórium igazgatójával, aki meghívott néhány évre tanítani. A néhány évből több év lett. Ottragadtam. Megbecsülnek és zenei elképzeléseim autonómiáját fel nem adva, szabadon valósíthatom meg terveimet.

A Dunántúl, Budapest után legfontosabb színhelye volt zenei pályámnak. Nagykanizsa mellett sok városban koncerteztünk, többek között Székesfehérváron, Győrben és más nagyobb városokban. Amíg tehettem, résztvettem a sikondai jazztábor munkájában és a tatabányai kurzusokon. Az utóbbi helyen, először mint növendék, majd mint tanár is közreműködtem. Nagy eredmény volt Charlie Mariano, Jasper Van't Hoff, Wayne Brassel és Tommy Víg társaságában zenélni.

Régóta Finnországban élsz. Hogyan alakult ott zenei pályád? Milyennek látod a finn jazz helyzetét?

-A Helsinkijazzkonzervatóriumban klasszikus és jazz-zongora szakon tanítok. Zenekari gyakorlatokat tartok és vezetem az iskola kórusát. Emellett komponálok, hangszerlek saját zenekaromnak, big bandeknek, kamara zenekaroknak, és persze játszom szólóban, trióban és saját szeptettemmel. Az ottani együttesemmel több finnországi és külföldi fesztiválon léptünk fel. Eddig a legjelentősebb a Montreux-i jazzfesztivál volt.

1993-ban elnyertem egy big band zeneszerzői ösztöndíjat, amit évenként ítélnek oda Helsinkiben.

A finn zenészekon kívül Ron McLure bőgős, Madelin Eastman énekesnő és a nagyszerű svéd trombitás Anders Bergcrantz is vendégszólístánk volt Bergcrantz egyik legsikeresebb CD-nk szólístája.

A finn jazzélet egyébként nagyvárosokban zajlik, de több kisebb város is rendez szívszonalis jazzfesztivált. Helsinki - 600 ezres város lévén - nem vetekedhet Koppenhága, Párizs, London vagy New York jazz-világával. Helsinkiben is, mint máshol nem mindenhol, több a zenész mint az igény a jazzre.

Finnországban elég kevés jazz klub van, bár Budapesthez képest arányaiban sokkal jobb a helyzet.

Amitől ott mégis könnyebb jazz zenésznek lenni, az az ország anyagi helyzetéből adódik. A zenészek könnyebben jutnak külföldi fellépésekhez, szponzorokhoz és könnyebb a lemezkiadás is. A művészeti ösztöndíjrendszer és a szerzői jogvédelem is támogatja a tehetséges muzikusokat.

A jazzoktatás Finnországban igen magas színvonalú. Jelenleg a mi iskolánk Finnország legnagyobb konzervatóriuma.

Felsőfokú jazzképzés a Sibelius Akadémia Jazztanzakán folyik, igen magas színvonalon. Ebben az évben indul el az európai és amerikai jazziskolák közötti tanár-diák cserehálózat, amelyben olyan városok vesznek részt, mint Boston, Rotterdam, Graz, Trondheim, Helsinki. Ennek ellenére sok finn zenész él és dolgozik az USA-ban, némelyikük most kezd igazi nemzetközi karriert, pl. Frank Calberg zongorista és Klaus Suonsaadi dobos. A finn tehetségek sorában komoly sikereket ért el a Magyarországon is ismert Jukka Perko szaxofonos és Severi Pyysalo vibráfonos.

Amióta külföldön élsz nagy társadalmi és gazdasági változások zajlottak Magyarországon, hatásuk a kultúra területén is jelentős változásokat idézett elő. Az állam fokozatosan kivonul/t/a kultúra finanszírozásából, de ez nem hozta magával a mecenatúra kibontakozását. Az adó és más jogszabályok sem segítik a kulturális szférát. A multinacionális cégek Magyarországra településével a kulturális élet Budapest központúsága már-már gigászi méreteket ölt. Te hogy látod Finnországból a magyar jazz helyzetét? Milyen kapcsolatod van a hazai élettel?

- Az itthoni jazz-eseményekről Finnországban elég keveset lehet hallani. Rövid hazai tartózkodásom ideje alatt elég siralmasnak látom a kultúra helyzetét, és ezt a véleményt zenész barátaim is osztják. A kultúra minden ága megsínyli az áldatlan politikai és gazdasági helyzetet. Jó érzés, de szomorú is, hogy rengeteg világszínvonalú művésznél el kellett mennie ahhoz, hogy méltó elismerésben részesüljenek: Schiff Andrásnak, Lakatos Antalnak, Gárdonyi Lászlónak és még sokan másoknak. Csak remélni tudom, hogy Magyarország egyszer még lesz abban a helyzetben, hogy a kultúra végre elfoglalhassa azt a helyet a társadalomban, amit ő megilleti.

Nagyon örültem, mikor a jazz tanzak sok-sok éves huzavona után elnyerte a főiskolai címet, ami ugyan a tanítás körülményeit illetően nem hozott változást, de mégiscsak a műfaj valamiféle elismerése. Őszintén csodálom azt a fantasztikus türelmet, energiát és diplomáciai készséget, amit Gonda János ezért az ügyért tanúsított. Nem tudom, ha ő egyszer nyugdíjba megy, lesz-e méltó utódja a frontvonalon. Minden tiszteletem azoké a művészeké, akik bármilyen nehéz körülmények között, de csak itthon tudnak alkotni és dolgozni. Ez biztosan alkati és filozófiai kérdés is, de ezek a „fanatikusok” kellene ahhoz, hogy nehéz helyzetben is valamennyire megmaradjon a kultúra magas színvonala. Gondolok itt Kocsis Zoltánra, Szabados Györgyre, Dresch Mihályra és társaikra. Bár őket sokan, főleg a jazz-zenészek túlságosan „magyarkodónak” tartják, szerintem ez mégis olyan, mint a költészet vagy a színjátszás: magyarul, magyaroknak, magyarokért. Finnországban élek, de semmiképpen nem szeretnék elszakadni, szeretnék itthon is játszani és tanítani. Ha voltak vagy lesznek sikereim, de kor az egyben a magyar jazz sikere is. Amióta kinn élek, 1992-ben egy héten át játszottunk együttesemmel a Merlin jazz klubban. 1994-ben a tati jazzfesztiválon léptünk fel finn zenekarommal. 1995-ben a 750 éves évfordulóját ünneplő Nagykanizsán adtam jubileumi szólószingora koncertet.

Zenei hitvallásodról, példaképeidről és céljaidról még nem beszéltél. Mit tartasz életed legnagyobb sikerének?

- Zenei hitvallásom az, hogy hiszek az egyetemes zene létében és hatásában, stílusok és merrev határok nélkül. Hiszem, hogy egy stílusirányzat sem lehet meg a másik nélkül, állandó kölcsönhatásban vannak, és minden értékes zenének az a célja, hogy örömforrás legyen, s mint minden művészet, tükröt tartson a világnak, a természetről és az emberi lélek legmélyebb, szavakban nem megfogalmazható rétegeiről szóljon. Eppen ezért hiszek a régebbi zenék hitelében is, mert az emberi lélek nem sokat változott az utóbbi ezer évben. A klasszikus zene éppolyan fontos zenei világomban, mint a jazz vagy a népzene. Inspirációt bármilyen zenéből tudok meríteni, legyen az barokk, atonális, indiai zene, rock vagy bármi.

Példaképeim így aztán igen sokfélék, zeneszerzői, előadóművészi téren. Álljon itt néhány, akiket legszívesebben játszom és hallgatok: Bach, Chopin, Liszt, Szkrjablin, Debussy, Ravel, Bartók, Sztravinszkij, Kocsis Zoltán, Glenn Gould, Askenazi, Keith Jarrett, John Coltrane, Miles Davis, Petrucciani, King Crimson, Pink Floyd, Led Zeppelin, Sting és mások.

Zenei céloom az, hogy a klasszikus zenei formai elveket (pl.: fuga, szonátaforma, többtételű építkezés) ötvözsem a jazz és a népzene jellegzetességeivel (hangszerek, ritmusvilág, improvizáció) és így egy egyéni saját kompozíciós és hangszeres technikát alakítsanak ki. Életem legnagyobb sikerének azt tartom, hogy megtaláltam a saját utamat, a saját békémet, hogy dolgozhatok, játszhatok, tanulhatok és normális emberi életet élhetek.

Szavaidból, lemezeidből a század legfontosabb emberi és globális problémái, a környezetünk pusztulásától, az emberi kapcsolatok drámai alakulásáig, egyfajta humanista és szkeptikus ember víziói tárulnak fel. A XX. század végéhez érkezte, mit gondolsz a jazz zene jövőjéről?

- Én úgy látom, hogy a jazz századunk egyik legnagyobb hatású zenéje, van olyan rugalmas, magas színvonalú, minden újat magába szívó műfaj, hogy fent fog maradni ebben a nagy nagy káoszban, amit úgy hívunk, hogy kortárs művészet.

Hiszek a ritmus és az improvizáció varázsában, a pillanatnyi zenei születés varázsában és hiszem, hogy mindig lesznek olyan zenészek és olyan zenehallgatók, akiket ez a tünemény magával ragad. A jazz olyan igazán aktuális zene, ami gyorsan reagál arra, ami körülöttünk történik.

De szeritem a jazz mindig is szűkebb rétegekhez fog szólni, mint például a popzene, egész egyszerűen azért, mert a jazzt nem lehet felszínesen játszani és hallgatni. Talán nem is nagy baj, hogy a művészet rétegződik ilyen formán "tömeg" és intellektuális szférákra, így van remény, hogy a rengeteg, mindent elárasztó salakból és töltőanyagból előbukkan egy-egy gyönyörű, érzékeny és már a születése pillanatában kipusztulásra ítéltett virág. A két CD-m kiadásán dolgozom. Az egyiket már részben el is vettük. Ez egy szerzői lemez lesz, amin egy 15 tagú zenekar játszik. Nemsokára elkezdjük a harmadik László Süle Band CD felvételeit. A lemez címe „Songs from the Sunken Planet”. Ez egy ötételes akusztikus szvit lesz a szepettem tagjaival. *Hazánkban a Magyar Rádió által rögzített hangfelvételeken kívül csak a Binder Károllyal közösen készített „For You” CD-d ismert. Bemutatnád a Finnországban készült albumaidat?*

- Első saját együttesemmel előadott CD az 1990-ben megjelent „Silence Fiction”. 1991-ben Taina Lehto énekesnővel készítettünk el a „Same Old Dreams” című CD-t, melyet én hangszereltem és természetesen játszottam is rajta. Ezen jazz balladák és brazil bossa nova-k hallhatók, valamint egy saját szerzeményem. A lemezen az egyik legnevesebb finn trombitás, Markku Johansson is játszik. A CD érdekessége még, hogy a ritmusszekciót vonónagyves egészíti ki. 1992-ben együttesünk második albuma, „Symphony of Legend” címmel. Ezen egy hat tételű kompozíció hallható és a dalszövegeket is én írtam.

Bízva abban, hogy még sokszor találkozhatunk Veled és hallgathatjuk muzsikádat megköszönöm az interjút, és további sok sikert kívánok Neked Finnországban, és idehaza!

KERECSENYI EDIT

OROMFALAS HÁZAK KISKANIZSÁN



®
Zsigárcji u. 2.



A Bajcsai utca részlete 1965-ben



A Bajcsai utca részlete 1965-ben

Kiskanizsa ma sem csupán földrajzilag alkot jól ekülönülő városrészt, hanem építészetében, gazdálkodásában, szokásaiban és viseletében is évszázadok óta külön világ. Fiataltjai ritkán kötöttek házasságot a kanizsaiakkal, életvitele, népviselete pedig hosszú időn át a sormásiak, eszteregnyeiek és más környező falubeliek előtt állt követendő példaként. Mindezek okait a múltban kereshetjük.

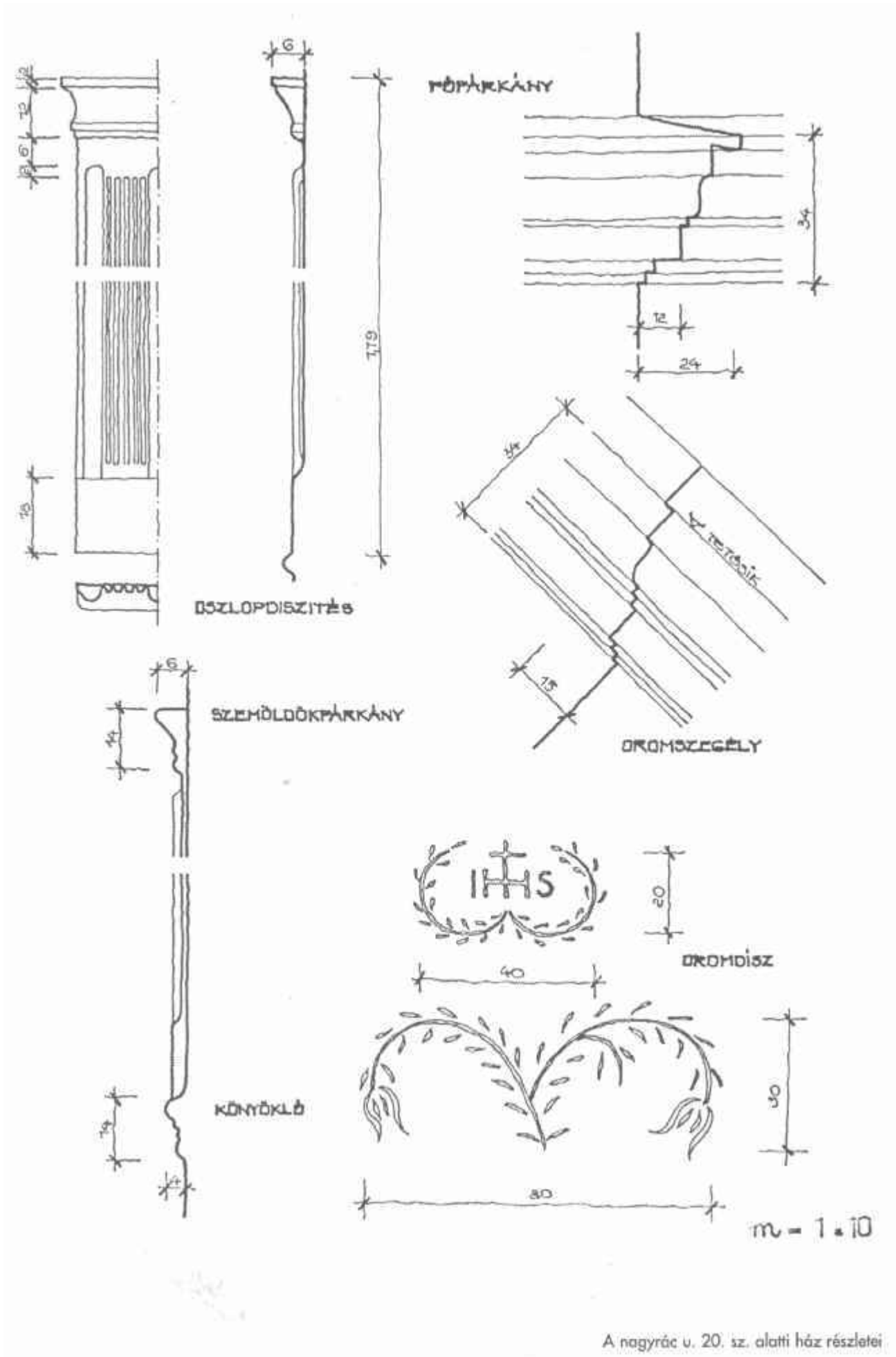
Kiskanizsa a Rákóczi-féle szabadságharc után indult rohamos fejlődésnek. Főleg a Kis- és Nagyrác utcában mintegy 200 olyan török és rác telepedett le a hódoltságot túlélte földműves lakosság szomszédságában, akik itt alapítottak már családot, s vidékünket érezték otthonuknak. De sorra érkeztek horvát, vend, német sőt egyéb nemzetiségű telepesek is. Így jött létre Kiskanizsa szabálytalan településszerkezete, majd szalagtelkes utca-hálózata.

E sok nemzetiségű lakosságból ötvöződött össze nemzedékek során a kiskanizsai polgárság, mely a múlt század derekára sok értékes tulajdonságot hordozó néprajzi csoporttá vált, s Kanizsa valamint a környező települések lakosságától nyelvében, viseletében és életmódjában egyaránt elkülönült.

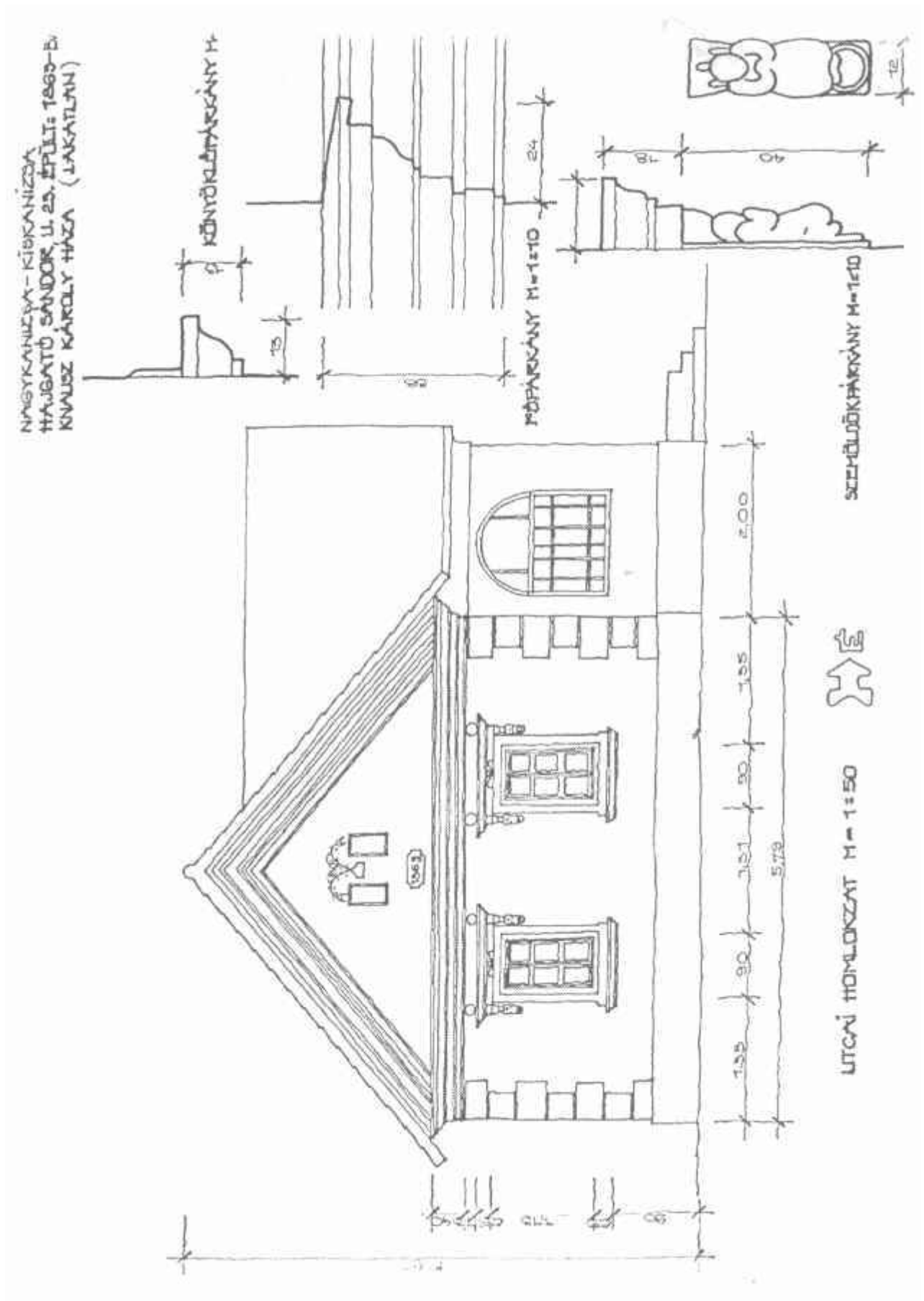
E kis néprajzi csoport főbb tulajdonsága, hogy szilaj, eszes, önértékes, fajtáját és szülőföldjét odaadóan szereti. Mindenféle munkában roppant ügyes, szorgalmas és takarékos. Kitűnő üzleti érzékkel megáldott.

A kiskanizsai polgárok a település növekedésének arányában egyre inkább belterjes gazdálkodással, kertészkedéssel, s a mezőgazdasági termények értékesítésével, piacozással biztosították megélhetésüket. A családok igyekeztek minél több földet, szőlőt szerezni; talán ezért rájuk a SÁSKA jelző, mely kezdetben gúnynév volt, ám ők azt mindinkább büszkén vállalták.

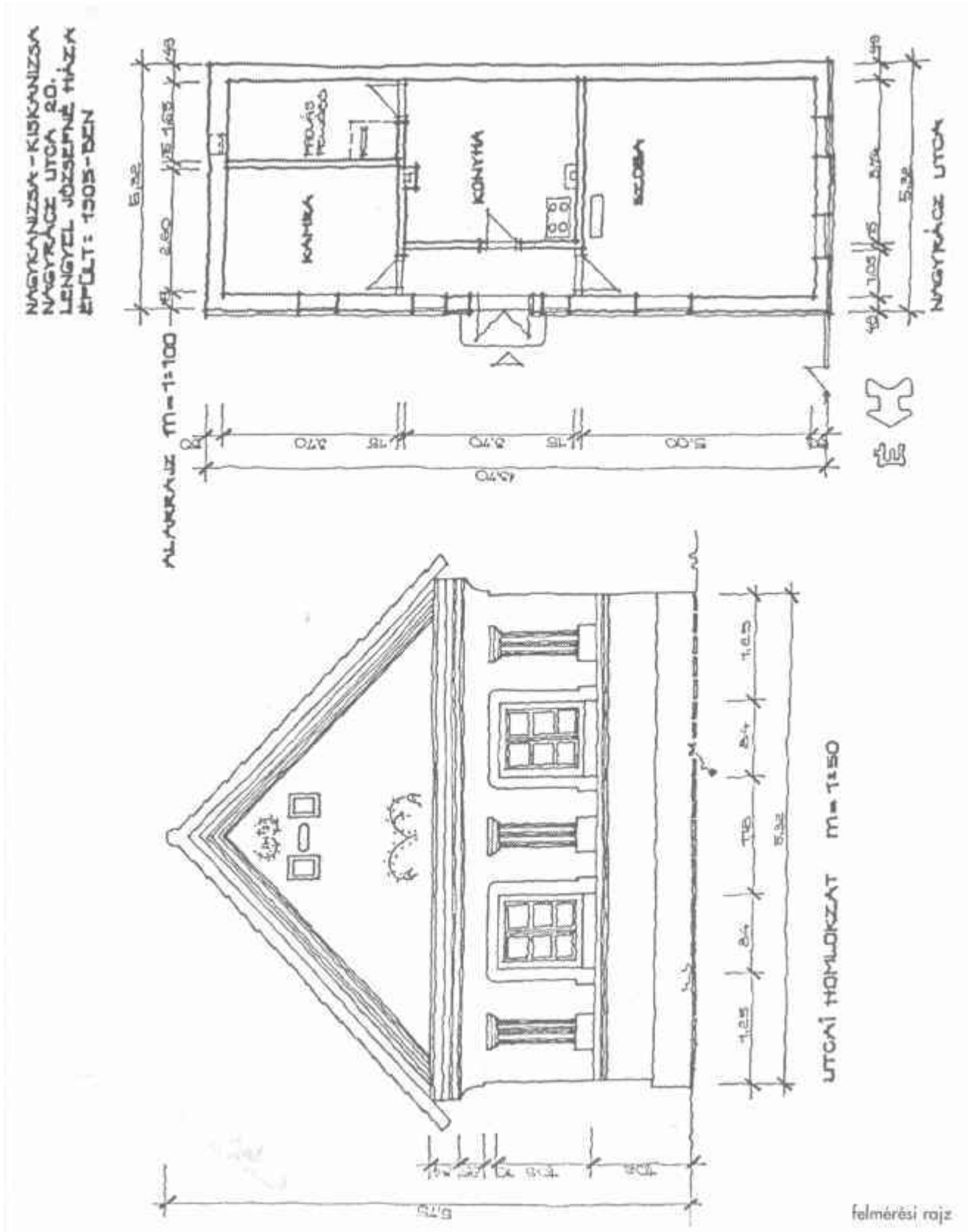
A népes és módos kiskanizsai családokban hajdan 6-7 gyermek is született. Ezek érkezését isten ajándékának tartották, hisz a kertekben, a mezőn, a szőlőkben és a jószág mellett egyaránt sok munkás kézre volt szükség.



A nagyra c. u. 20. sz. alatti ház részletei

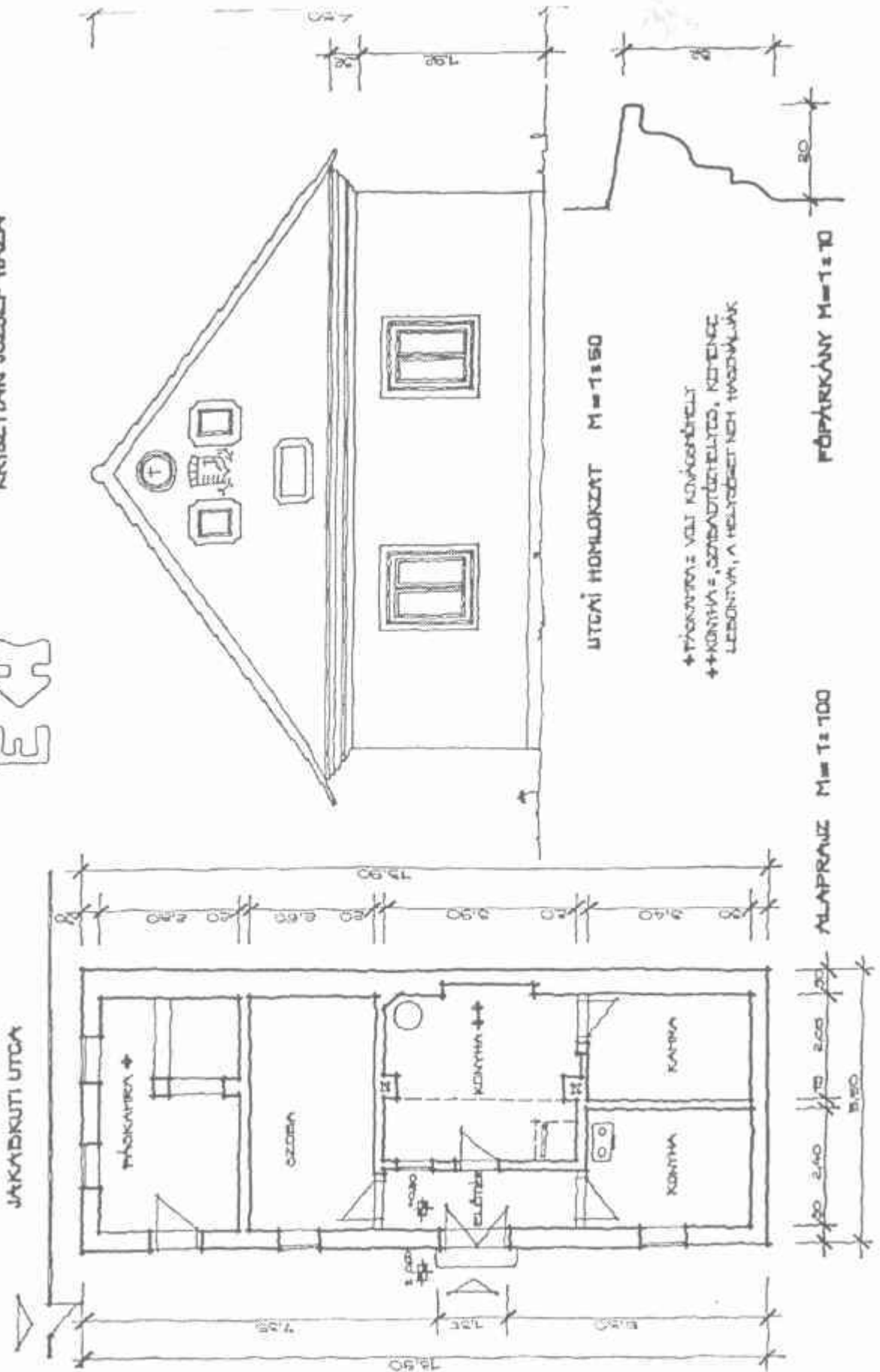


felmérési rajz



NAGYKUNIZSA - KISKUNIZSA
 JAKABKUTI UTCA 23. ÉPÜLT: 1000 - BAN
 KRISZTIÁN JÓZSEF HÁZA

É H



UTCAI HOMLOKZAT M=1:50

↑ PÁRKÁNY: VÉLT KONKRETELT
 ↑ KONNYA = SZEMELTÉTELTELŐS, KONKRETE
 LEBONTVA, A HELYSZÍNT NEM TÁMOGATJUK

FŐPÁRKÁNY M=1:10

ALAPRAJZ M=1:100

felmérési rajz

Mivel gyorsan nőtt a lakosság, az 1860-as évektől a régi fatalpas, vályog- és tömésfalú házak helyett mind több végoromfalas, fehérre meszelt téglaházat építettek, melyekből még az 1950-es évekre is jócskán maradt. Igaz, a vasúti hálózat kiépítése némileg elsovasztotta az addig jól jövedelmező fuvaros mesterséget s a közvetítő kereskedelmet, ám a mindenkori piaci viszonyok iránt érzékeny kiskanizsaiak előtt megnyitotta a távolabbi hazai és osztrák piacokat. A családok egy-egy tagja ugyanis igyekezett a vasútnál elhelyezkedni, hogy ezzel biztosítsák a kedvezményes, esetleg ingyenes áruszállítást.

Eme évtizedek nemes arányú, klasszicista, végoromfalas portáiról a Thúry György Múzeum az 1960-as, 70-es években számos felmérési rajzot és fényképet készített. Ezek az utcafrontra épített, háromszögű oromfallal záródó, fehérre meszelt házak (1. sz. fotó) mint a fésű fogai sorakoztak a telekhatárok mentén egymás mellett az udvarokban hosszan elnyúlva. (2. sz. fotó).

A hajdan volt nagy tudású kiskanizsai építő- és kőművesmesterek változatos formájú nem túlzásfolt, erősen tagolt párkányokkal és oromfalakkal építették a házakat. A homlokzatokat lapospillérek, a falból néhány cm-re kiugró vakolatkeretek, illetve oszlopok díszítették. Az udvari bejárat előtt gyakran timpanonos, két oszloppal alátámasztott „forházat”, „kódisállás”-t találtam. (3. sz. fotó)

A házak utcafrontján a két ablakos „első-szoba” volt mindig (4. sz. fotó), mellette a külön bejáratú konyha, melyből kis előszobát, „folosót” választottak le. Ezt követte az ugyancsak az előszobából nyíló, „hátsó szoba”, a „kis-szoba”, majd a már udvarról nyíló, különféle rendeltetésű kamrák. Valamennyit gerendákon nyugvó deszka mennyezet borította.

A masszívan megépített tágas padlást különféle termények: kukorica, bab, hagyma, dió tárolására használták, de oda rakták fel a szobákból már kiszorult, a nagymama által a staférungba hozott szublatládát, a régi képeket, a disznóöléskor használatos edényeket és a csak karácsony előtt szerephez jutó betlehemet is.

E régi klasszicista stílusú házak közül - a legtöbb helyén már sáttortetős kockaház sőt kétszintes lakóház áll - néhánynak a felmérési rajzát megmutatjuk olvasóink.

Az egykori kovácsmester 1866-ban épített házát (lásd rajzolt változatunkat az 51. oldalon), a néphagyomány szerint még a kanizsai várból származó téglalapokra rakták és úgynevezett „talpasház” volt. A gerendavázat részben vályoggal, részben téglával töltötték ki. A hátsó fal 50 cm vastag volt. A párkányt az utcai homlokzaton gazdagabban, másutt szerényebben tagolták. A két szélső oromfal kiképzésére azonban ekkor még nem fordítottak különösebb gondot.

A hajdani szabadkéményes, bolthajtásos konyha kemencéjét és tűzhelyét az 1930-as években bontották el, a padláson azonban még megtaláltuk a téglából épített bolthajtást. A ház végoromfalát még az 1973. évi felmérés idején is a vakolatba karcolt magyar ámer díszítette, de a kör alakú keretben korábban még olvasható JHS katolikus jelkép akkorra már lekopott, miként az építető neve és az építés éve is...

Lengyel József né Nagyrác utca 20 alatti háza - habár a tulajdonos tudomása szerint csak 1905-ben épült - a felmérés idején (1973-ban) a tiszta klasszicizmus jegyeit hordozta magán. Valószínű, hogy a Kiskanizsán oly közkedvelt neoreneszánsz karcolt, virágos oromdíz a család emlékezetében rögzült, az 1905-ben végzett korszerűsítés alkalmával került a házra. (Moglehet persze, hogy e díszítési mód valóban már a múlt század derekától szokásos volt Kiskanizsán, de sem rajzolt, sem írott forrás nem tesz róla említést. A régi kőművesmesterek: mint pl. Bali László és Magyar Lajos leszármazottai ugyanis elmesélték, hogy elődeik előszeretettel karcolgattak az oromfal friss vakolatába különféle rozsmaringos, tulipános virágmotívumokat.)



©
Felsőtemető u. 1. 1983-ban



©
Fogadalmi kereszt a Szepetneki utcában
1988-ban

Az oromfalra került általában a megrendelő vallásos érzületét bizonyítandó, a már említett JHS szöveg, valamint a két kis padlásablak közé az építés éve, alája pedig néha a tulajdonos neve is. Az arányosan, szépen díszített oromfal nagyban növelte a mester tekintélyét.

Sajnos, a népi építészet eme szép emléke is a múlté már...

Az egymást követő nemzedékek igénye, Ízlése másutt is rányomta bélyegét az épületekre, a családi házakra. A Nagyrác utca 20. szám alatti házhoz hasonló, igen gazdag oromszegéllyel és főpárkánnyal épült a Hajgató Sándor utca 23. alatti ház is, melynek oromfalán 1973-ban még olvasható volt a keretbe foglalt építési év: 1863, s jól látható az olyan kedvelt, vakolatba karcolt, reneszánsz hangulatot keltő cserépből kinövő virágokat ábrázoló díszítmény is.

A házat először 1895 táján tataroztatta gazdája. Ekkor tüntették el az eredeti vakolatpilléreket. Helyette a kései eklektika jegyében armírozták, azaz vakolatból készített kőutánczat elemekkel díszítették a homlokzati falsík széleit. Majd a kiskanizsai házaknál divatos építészeti elemek mintájára a két homlokzati ablakot gazdag vakolatkerettel, szemöldök- és könyöklő párkánnyal övezték, sőt figurális díszítménnyel is gazdagították.

Az 1930 táján végzett következő tatarozás alkalmával zárt verandával azaz „forház”-zal bővítették és korszerűsítették a házat. Helyén ma a kiskanizsai építészetre igen jellemző, gondosan karbantartott sátor-tortós kockaház áll, előtte kis virágoskerttel és divatos kerítéssel.

Az 1960-as években - amint első képünk mutatja - még sok fehérre meszelt, végoromfalas ház sorakozott egymás mellett a Bajcsai utcában, de másutt is. Harmonikus arányukat, nemes formájukat a helyi népi építkezésre oly jellemző díszítésüket a közízlés irányította, mindenféle túlzástól mentesek voltak. A két kis padlásablak között néha kis fülkét képeztek ki, melyben Szűz Mária, Szent Flórián vagy más szentek szobrát helyezték el.

Legnagyobb kultusza talán Szent Flóriánnak, a tűzvészek ellen oltalmazó szentnek volt Kiskanizsán, ki nek tiszteletére 1867-ben szép kis klasszicista kápolnát emeltek a róla elnevezett téren. A belőle rég eltűnt szobor helyén a szentet ábrázoló festmény, Mária és Jézus szobra, egy feszület és sok virág látható. (Sajnos, e fogadalmi kápolna sem óvta meg Kiskanizsát az 1883. évi pusztító tűzvésztől.)



©
Czigány u. 17/a és b.

Az útkereszteződésekben álló fogadalmi kőkereszteket ma is szeretettel gondozzák az őket emeltető családok vagy az utcabeliek. (6. sz. fotó)

Kiskanizsa utcaképe ma ugyancsak változatos. Sátor- vagy manzárdtetős kockaházak váltogatják egymást az elvétve megmaradt, immár sárgára meszelt régiebb végoromfalas házakkal, ám ezek két kis homlokzati ablakát többnyire hármaskörös ablakosra cserélték már. (6. sz. fotó) „Utcafrontos”, „hosszúház” ma is csak kevés található. Ám egyre egyre több a kétszintes, lehetőleg előkertes családi ház, melyek változatosan hol nyeregtetővel, hol kontyos-csonkakontyos tetővel néznek az utca felé. Számos példásan szép arányú, népies hangulatot idéző található közöttük, mint pl. az általunk is bemutatott Bajcsai utca 24. alatti családi ház, melynek elődje szintén fehérre meszelt, végoromfalas épület volt. (7. sz. fotó)



®
Bajcsai u. 24.

(A szerző fotóival)

MÜLLER IMRE

FOGYATKOZÓ FALVAINK, FOGYATKOZÓ NÉPÜNK

Gondolatok a Zala megyei kistelepülésekről

Még ki lehet nyitni.
 És be lehet zárni.
 Még fel lehet kötni.
 És le lehet vágni.
 Még meg lehet szülni.
 És el lehet ásni.
 /PilinszkyJános: Infinitívus/

Magyarország lakossága 1980 óta folyamatosan csökken, az előregedési index évről-évre nő. Előre számítások szerint hazánk lakossága 2040-re 8.0-8.8 millióra csökken. Ezeket a változásokat másképp éli meg egy ország, a nép, másképp egy megye és a legkisebb közösségek, a települések lakója.

Magyarországon 7 olyan megye van (Borsod-Abaúj-Zemplén, Baranya, Somogy, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Vas és Zala) melyek településszerkezete tipikusan aprófalvas.

Zala megyében a kistelepülések száma nagyon magas. A településszerkezet kialakulásának elsősorban földrajzi, természeti okai vannak, azonban az elmúlt évtizedekben olyan változások következtek be, amelyek a jelentős népességfogyás miatt sok településnek már a létét is veszélyeztetik.

Az 1980-as évek elejétől bekövetkezett népességcsökkenés Zala megyében erőteljesebben érvényesült, mint a többi megyében. 1993-ban a születések száma tovább csökkent (10.3/ ezer lakos/, s ez a megyék közötti sorrendben a legalacsonyabb. Az ezer lakosra jutó halálozások száma 15,6 fő, tehát a természetes fogyás 5,3 fő, ezer lakosra számítva. A megyék közötti sorrendben a halálozási arány Zala megyében a legmagasabb.

1985-94 közötti 10 évben Zala megyében a természetes fogyásból adódó lakosság csökkenés 91 73 fő, ami megegyezik a 75 legkisebb település 1993 évi összes lélekszámával, illetve több mint a megye 4. legnagyobb városának, Lentiének a lakosságának (8890 fő)! Egyedül 1993-ban nagyobb volt a természetes fogyás, mint a megye 26 legkisebb településének a lélekszáma!

Az elmúlt évtizedekben az erőteljes városiasodás miatt a városok és falvak szerkezete között jelentős különbségek alakultak ki. Az alacsony születésszám miatt a lakosság előregedése a városokban is jelentős mértékben növekedett, a

falvakban viszont katasztrófálissá, sok kistelepülésen - feltételezhetően - visszafordíthatatlanná, megállíthatatlanná vált. Dolgozatomban néhány tényezőt emelek ki, melyeknek jelentős szerepe lehetett a jelenlegi helyzet kialakulásában.

1. Általános helyzetkép

Zala megye területe 3784,08 km², lakosainak száma: 301.067 (1993). A megye településeinek száma 257, ebből 7 város, a többi község. A városok közül kettőnek (Hévíz és Letenye) lakosainak száma nem haladja meg az ötezeret. Az öt városon kívül (Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Lenti, Keszthely, Zalaszentgrót) 5000 lakosnál nagyobb település nincs a megyében. A 257 településből 151 tartozik az 500 lakosnál kisebb lélekszámú települések közé, az alábbi megoszlásban.

-	-	24 fő	2 település
25	-	49 fő	8 település
50	-	99 fő	21 település
100	-	149 fő	19 település
150	-	199 fő	16 település
200	-	249 fő	18 település
250	-	299 fő	18 település
300	-	349 fő	10 település
350	-	399 fő	18 település
400	-	449 fő	8 település
450	-	499 fő	13 település

A felsorolt települések közül 1 960-ban még 59 település lélekszáma 500 fölött volt, illetve két településnek (Szentgyörgyvölgy, Babosdöbréte) 1000 fölött volt a lakosság száma.

A megye lakónépességének száma 1 949-1990 között az alábbiak szerint változott (1000 fő):

	1949	1960	1970	1980'	1990
Zala megye	305	316	304	317	305
Községek	218	211	182	165	145
Városok	87	105	122	152	160

x Keszthelyi járás visszacsatolásával

1 949-ben a megye lakosságának 71,5% a élt községekben és 28,5% városokban. 1990-ben mára lakosság 52,1 %-a élt városokban és 47,9%-a községekben.





A legerőteljesebb városiasodás a Nyugat-Dunántúlon Zala megyében zajlott le 1949 és 1990 között. Ez részben úgy következett be, hogy 1949-ben csak 3 város volt a megyében, 1990-ben pedig 6.

Meghatározóbb szerepet játszott azonban a falusi lakosság nagymértékű, városba költözése. Ennek következtében egyes települések lélekszáma nagy mértékben csökkent. 1960 óta - a vizsgált kistelepülések közül - 11 település a lakosság több mint 75%-át veszítette el. (Gosztola 88%, Iborfia 81%, Sénye 80%) 1960 és 1990 között a megye összes települését figyelembe véve, a vidék a lakosság 32,6%-át veszítette el a városok javára, illetve a megyéből való elvándorlás következtében. 1960 és 1993 között a vizsgált 151 kistelepülés viszont lakosságának közel a felét, 48,4%-át.

2. A népesség szerkezetének változása Zala megyében, és az ebből levonható következtetések

Az elmúlt évtizedekben lejátszódó nyugat dunántúli, az átlagosnál erőteljesebb urbanizációs folyamat jelentős szerepet játszott a mai helyzet kialakulásában.

Az 1960 és 1970 közötti időszakban a falvakból elsősorban a munkaképes korú (fiatal) lakosság vándorolt el; s ez nagy létszámú volt. Ennek lett a következménye az, hogy az 1960 és 1980 közötti időszakban a városok és falvak szerkezete alapvetően megváltozott. 1949-ben a városokban és falvakban a 14 évnél fiatalabbak és a 60 évnél idősebbek százalékos aránya még közel azonos. A falvakban és a városokban élő 14 évnél fiatalabbak aránya az 1960 és 1970 közötti időszakban azonosan csökkenő tendenciát mutat. Az alapvető változás az 1970-es években következett be, amikor a városokban jelentősen növekedett, míg a falvakban csökkent a 14 éven aluliak aránya.

Ebben jelentős szerepet játszott az, hogy az előző évtizedekben a nemző- és szülőképes korú lakosság költözött el a falvakból a városokba. Ugyanakkor márkánsan meghatározták ezt a folyamatot az akkor hozott kedvező szociálpolitikai intézkedések, illetve az, hogy az ún. „Ratkó-gyermekek” korosztálya szülő-, illetve nemzőképes korba került. Természetesen nem becsülhető le az ebben az időszakban született területfejlesztési koncepció hatása sem, aminek következtében - országosan - a falvak jelentős része súlyosan hátrányos helyzetbe jutott.

Az 1980-as években a falvakban kisebb, a városokban jelentősebb mértékű csökkenés következett be a 14 éven aluliak összlakosságon belüli arányában.

A 60 éven felüli lakosság aránya az előzőekhez képest más képet mutat. Az 1949-től 1960-ig terjedő időszakban a 60 éven felüliek aránya jelentősen növekedett a falvakban a városokhoz képest. Ez a

növekedés a legerőteljesebb az 1960 és 1970 közötti időszakban volt. Az 1970-es években a növekedés mérséklődött - a magas születésszám miatt - majd az 1980-as években ismét erőteljesebbé vált. A városokban az 1970-es évek csökkenése után a 80-as években erőteljes a növekedés.

1980-tól a szerkezet változását alapvetően új momentum határozza meg, nevezetesen a születésszám drasztikus csökkenése és a halálozások számának növekedése, következménye a lakosság fogyása.

1980-ban „csak” 39 fő volt a megyében a természetes fogyás, 1993-ban már 1631, ami megfelel Zala megye 26 legkisebb települése összes lakosának. Csapó Tamás munkájában a Nyugat-Dunántúl gazdasági és népesedési folyamataira legjelentősebb hatásúnak az 1947/48 fordulóján meginduló gazdasági, társadalmi - politikai irányváltást tartja. Ennek eredménye a szovjet típusú gazdasági és társadalmi berendezkedésre való átállás, a Nyugattól való teljes elfordulás. A „vasfüggöny” kiépülésével a népesség tradicionális gazdasági, kulturális és egyéb kapcsolatai megszakadtak. Az ipartelepítésből, iparfejlesztésből és ennek következtében az infrastruktúra kiépítéséből is kimaradt a térség, ezért természetesen szaporulata elvándorolt a munkahelyet és lakóhelyet kínáló, iparosodott térségekbe. A legjelentősebb népességvesztést az úgynevezett elmaradott térségek szenvedték el, pl. Dél-Nyugat Zala.

3. Az ötszáz főnél kisebb lélekszámú települések alakulása az elmúlt évtizedekben

A mai helyzet kialakulásának megértéséhez, illetve az ezt előidéző okokhoz jóval korábbi történéseket is figyelembe kell vennünk. A mai Zala megyének a Zalától Nyugatra lévő területe - elsősorban a földrajzi és természeti viszonyok miatt - a történelem folyamán mindig hátrányos helyzetű volt. Már az ókorban is csak ritkán lakták, egyes időszakokban, mint pl. a népvándorlaskor, jelentős részében lakatlan volt.

Az erősen szabdaltságot dombos terület völgyei akkor még mocsarasak, az erdőkkal sűrűn benőtt területet elkerülték a kereskedelem szempontjából alapvetően fontos távolsági utak. A talaj jelentős része kötött, agyagos, földművelésre kevésbé alkalmas.

A középkori városiasodási folyamat ezen a vidéken csak kisebb mezővárosok kialakulásához vezetett. Jelentősebb települések csak Dél-Zalában (Kanizsa) és a Balaton mentén (Keszthely) alakultak ki. A megye belső területein a kistelepülések jelentős része várjobbágyágból kialakult kismemesi település volt. Ezek lakói még a XIX. század első felében is elsősorban autarkias önellátó gazdálkodást folytattak. A kereskedelemre alig kapcsolódtak be.

A megye belső területeinek, Göcsejnek az elmaradottsága már a XIX. század



elején is közhelyszerű volt az egész országban. Ebben minden bizonnyal az is szerepet játszott, hogy ezen a területen - részben a kismemesi települések miatt - nem alakultak ki latifundiumok, így a nagybirtokrendszer nem tudta közvetíteni a jobbágyság számára a korszerűbb gazdálkodási módszereket.

A megfelelő infrastruktúra - elsősorban az utak, majd a múlt század második felében a vasút - hiánya miatt nem tudott kapcsolódni ez a terület az ország nagy részére jellemző általános gazdasági fellendülésbe. Nem véletlen, hogy a Déli Vasút 1861-es megnyitását követően az amúgy is népes Nagykanizsa fejlődése még inkább felgyorsult. Trianont követően azonban ennek a vidéknek a fejlődése is megtorpant, mert Nagykanizsa ellátóterületének, piacának nagy részét elvesztette. A kilábalást nehezítette a súlyos gazdasági válság is.

A II. világháborút követően az ország egész nyugati részére - mint ahogyan korábban leírtam - a fejlesztések visszafogása volt jellemző. Dolgozatomban a megye 151 kistelepülésének lakosságváltozását vizsgáltam 1960 és 1993 között. Megállapíthattam, hogy a legnagyobb mértékű lakosságfogyást a korábbi időszakban is a kistelepülésnek számító települések szenvedték el. Ennél meghatározóbb azonban, hogy a település a megye melyik részében helyezkedik el. Így pl. Szentgyörgyvölgynek 1960-ban még 1003 lakosa volt, 1993-ban már csak 480. Tömbökben a legnagyobb méretű fogyás az országhatár megyehatárokkal szomszédos területeken és a Göcsejt magába foglaló területen történt.

Felvetődik a kérdés, hogy voltak-e meghatározó okok, amelyek a települések elszorvadását ilyen mértékben és ezeken az összefüggő területeken befolyásolták, meghatározták. Nyilvánvalóan szerepet játszott ebben a II. világháború utáni hidegháborús politika, az ipartelepítés elmaradása, a termelőszövetkezetek szervezése, illetve a 70-es években érvényesített területfejlesztési politika is.

Úgy gondolom, hogy meghatározó szerepet játszott az infrastrukturális elmaradottság is. Természetesen tudomásul kell venni, hogy a történelmi elmaradottságon kívül a makropolitikai döntések is szerepet játszottak, ami miatt Zala megye települései - elsősorban kistelepülései - hátrányos helyzetbe kerültek nemcsak 1945 előtt, de az 1945-öt követő években is.

Az infrastrukturális ellátottságból a közlekedési lehetőségeket, a villamosenergiával és az egészséges ivóvízzel való ellátottságot tartom a legfontosabbnak. Alapvetően ezek határozzák meg az élet minőségét az adott településen, illetve jelentős szerepet játszanak a lakosság megtartásában.

3.1. Közlekedés (Közúti)

A megye települési- és közlekedési

hálózatát vizsgálva megállapítható, hogy - minimális kivételtől eltekintve - a fő közlekedési útvonalak mellett nem található 500 lakosnál kisebb település. A legjelentősebb kistelepülési tömbök az alábbi, lehatárolható területeken alakultak ki:

- a 86-os út és az ország-, illetve megyehatár közötti terület;
- a 76-os út, a 86-os út és a 75-ös út által határolt terület, Göcsej tájegység;
- a 75-ös út, a 7536-os út és az országhatár által határolt terület, Mura vidék.

Ezek a területeken található a megye kistelepüléseinek mintegy fele.

A korábbi helyzetet jól szemlélteti az alábbi adat: Zala megyében 1952-ig az állandó jellegű, portmentes burkolatú út hossza: 21,4 km!

Az első aszfaltút építése 1952-ben történik a 74-es út Zalaegerszeg-Bak szakaszán, 14 km hosszban. 1950-54 között épül a 7-es út betonburkolata Balatonszentgyörgy és Nagykanizsa között, nyilván nem gazdaságpolitikai, inkább katonapolitikai megfontolások miatt. 1954-ben épült a 74-es út Zalaegerszeg-Vasvár közötti szakasza aszfaltburkolattal, amely biztosította a megyeszékhely összeköttetését a 8-as úton keresztül a fővárossal.

Ennél sokkal rosszabb helyzetben voltak a zalai kistelepülések. 126 település csak 1977-ig kapott bekötőutat, de csak a 200 lakosnál nagyobb települések. Eddig az időpontig jelentős részük, illetve a kisebb települések még később is teljesen el voltak vágva a külvilágtól. A jelenleg 10 legkisebb zalai település közül csak 3 kapott bekötőutat eddig az időpontig. Itt jegyzem meg, hogy Gosztola és Iborfia a mai napig nincs bekötve az autóbusszos helyközi járatok hálózatába. A meglévő, illetve kiépített bekötőutak száma és a kiépítés időpontja az alábbiak szerint alakult.

Készítés éve		Bekötő út
-tői	-ig	db
1934	1945	12
1945	1949	18
1950	1955	14
1956	1960	5
1961	1965	10
1966	1970	30
1971	1977	33
Összesen:		122

Az érintett községek száma: 126 (51.720 lakossal)

A táblázatból leolvasható, hogy a 200 lakosnál nagyobb települések 3/5-öd része is csak a 60-as évek után lett bekapcsolva az országos közúthálózatba. Nyilvánvaló, hogy az utak hiánya miatt ezeket a falvakat nem lehetett bekötni az autóbussz-közlekedésbe, így a centrumok elérhetősége is korlátozott volt. Ugyancsak korlátozott volt az ország gazdasági életébe való bekapcsolódásuk is.



3.2. A villamosítás

A közlekedési lehetőségek után a villamosenergiával való ellátottságot tartom a legfontosabbnak, amely nemcsak civilizált életmód lehetőségét biztosítja, de meghatározza a termelőeszközök használhatóságát és azok színvonalát is.

A DÉDASZ kimutatása szerint - amely 6 megyére, Baranya, Somogy, Tolna, Zala, Fejér, és Veszprém megyére vonatkozik - 1945-ben a villamosított falvak számát tekintve Zala megye az utolsó helyen szerepel.

Önmagában s a megyék közötti összehasonlításban is megdöbbentő a kép, ha az arányokat nézzük.

Zala megyének 19 települése volt villamosítva 1945-ben, ami a települések mindössze 7%-át jelentette.

Elképesztően alacsony ez az arány nemcsak Fejér megye 89%-ához képest, de a hasonlóan aprófalvas Baranya megye 55%-ához képest is. Az arányokat figyelembe véve szembevetendő, hogy Zala megyében 1945 után is csak mérsékeltén indult meg a falvak villamosítása, és az is, hogy 1953-tól ismét stagnálás következett be. A vizsgált 151 kistélepülésből 1949-ben csak 3 községben (Alibánfa, Petőhenye, Mihályfa) volt villany.

A megye településeiből 51 településre csak 1960 után vezették be a villanyt. A megye falvainak villamosítása valójában csak 1963-ban fejeződött be. Az utolsó villamosított települések: Gosztola (23) Iborfia (30) Iklódbördöce (381) Kistolmács (193) Lendvadedes (45) Lickóvadamos (277) Maróc (139) és Zajk (292) (Zárójelben a települések 1993-as lélekszáma szerepel.)

3.3. A vízellátás

Az élet minőségének egyik legjelentősebb meghatározója az egészséges ivóvíz.

Az Észak-Zalai Vízf. Csatornamű és Fürdő Vállalat, valamint a Dél-Zalai Vízf. Csatornamű és Fürdő Vállalat működési területein lévő kistélepülések az alábbi időszakban kaptak egészséges ivóvizet:

-	1949	0
1950	1959	2
1960	1969	3
1970	1979	9
1980	1989	51
1990	-	79

Megállapítható, hogy a vizsgált 144 településből a 80-as évek végéig 130 nem rendelkezett vezeték ivóvízhálózattal. A kistélepülések közül a mai napig egyetlen egy sem rendelkezik szennyvízcsatornával. A fentiek egészségügyi vonatkozása egy másik dolgozat témája lehetne.

4. Jövőkép?

Dolgozafomban az infrastruktúra három olyan elemét vizsgáltam, aminek meghatározó szerepe van a település megtartóképességében. Nem foglalkoztam a 60-as években történt termelőszövetkezeti szervezések hatásaival, vagy a 70-es évek területfejlesztési koncepciójának a kistélepülésekre gyakorolt hatásával. (Vajon hogyan élte meg a „szerepkör nélküli település” jelzőt a kistélepülések lakossága? Csak azt tudjuk, hogyan reagált). Külön dolgot tárgya lehetne, hogy milyen hatással volt a népességre az iskolák körzetesítése, az orvosi és szociális ellátás, valamint a szolgáltatások központosítása.

Elgondolkodtató azonban, hogy hogyan élte meg az egyén, hogy születési helyként a megyében csak 3-4 település szerepelt? (Kivéve, ha „rendkívüli eseményként” jött a világra). Nem volt szülőfaluja, a születési anyakönyvi kivonat szerint sem. Hogyan élte meg, hogy az esetek döntő többségében nem a „szülőfalujában” járt óvodába és iskolába? Hogyan hatott ez a „szülőfalujához” való kötődésére, egyáltalán a szülőföldhöz való kötődésére?

Az 1960-as 70-es években a megye lakosságának alakulásában jelentős szerepet játszott az elvándorlás, amely egyes években ezres nagyságrendet is elért. A 70-es évek végére az elvándorlásból adódó lakosságcsökkenés jelentősen lassult, sőt egyes években bevándorlási többlet is keletkezett.

Az 1980-as évek elejétől a lakosság fogyásában jelentősebb szerepet kapott a természetes szaporodásból adódó fogyás.

Figyelemre méltó a vizsgált 151 településsel kapcsolatban az alábbi számsor:

	a lakosság fogyása%	a lakosság évenkénti fogyása %
1960-• 1970	18	1,8
1970 •• 1980	16	1,6
1980 •• 1990	20	2,0
1990 •• 1993	8	2,7

A táblázatból kiolvasható, hogy 1990 óta a lakosság évenkénti fogyása nagyobb, mint az előző évtizedekben bármikor, bár a fogyás már a 80-as évtizedben is erőteljesebb volt, mint az előző két évtizedben. Felgyorsult az aprófalvak elöregedése, illetve lakosságának csökkenése. Határozottan állítható, hogy az infrastruktúra fejlesztése késedelmesen történt, s ez a kistélepülések vonatkozásában súlyos következményekkel járt. Előregegett, majd nem kihalt falvak kaptak utat, villanyt, egészséges ivóvizet.

A jövőképpel kapcsolatban a legkézenfekvőbb kérdés-felvetés az, hogy az államnak - a központi hatalomnak - milyen módon kell beavatkoznia sorsukba. További - erőteljesebb - támogatást kell-e nyújtani és ezzel elviselhetőbbé tenni a kistélepülések lakóinak életét, vagy radikálisan csökkenteni a támogatásukat és ezzel siettetni a megszűnésüket, vagy közönyösen szemlélni további sorsukat. Úgy gondolom, hogy az államnak nemcsak addig kell gondoskodnia polgáraitól, amíg munkajelüket igénybe veszi, kötelessége megfelelő életkörülményeket biztosítani idős korban is.

A következő időszakban jelentős mértékben növelni kell a szociális gondoskodást, különösen a kistélepüléseken. Ennek egyik - néhány éve bevezetett - formája a falugondnoki rendszer is lehet, amely alkalmas arra, hogy az infrastrukturális, szociális és egyéb ellátottság hiányosságait pótolja.

Nagy felelősség jövőképet adni ezeknek a településeknek, de talán nem késő, mert

"Még ki lehet nyitni.
És be lehet zárni."



Felhasznált irodalom

1. Békefi István: Zalai utak, KPM Zalae-gerszegi Közúti Igazgatóság 1978.
2. Csapó Tamás: Az urbanizációs folyamat és sajátosságai a Nyugat-Dunántúlon (Kandidátusi értekezés) 1993.
3. 100 éves az áramszolgáltatás a Dél-Dunántúlon Dél-Dunántúli Áramszolgáltató Részvénytársaság Pécs, 1994. (Szerk. Szabó Antal)
4. Központi Statisztikai Hivatal: Zala Megyei Statisztikai Évkönyve 1960, 1970, 1980, 1990, 1993.

Fotók: PEZETTA UMBERTO

EGY PARASZTASSZONY EMLÉKEIBŐL

I. HERNYÉKI LÁNY VOLTAM

Szili Jánosról, életéről, dalkincséről szól az első könyvem. Az adatgyűjtés időszakában többször meglátogattam testvérét, özvegy Tompos Lajosné is, mert beszédesebb volt fivéréénél. Élveztem a szép ízes beszédét, s azt, amit mondott. Beszéd közben jött a dalolás, előkerültek a családi fényképek, sőt még tánca is kerekedett, ha azt kértem. Érdekes életút tárult fel előttem sok-sok tanulsággal (H.K.)

Heten voltunk testvérek, én a harmadik gyerek voltam. Szorgos család volt a mienk, ebbe nevelődtem. Édesanyánk megtanította a fonást, a szövést, a kenyérsütést, az ebédkészítést, a mosási, a kerti munkát, de tőle tanultuk meg a takarékoskodást. Édesapánk a földekkal, az állatokkal volt elfoglalva, de minket is mindenbe bekapcsolt. Akkor fiatalon még nem tudtam, hogy ennek mennyi hasznát veszem, de együtt jártam a férfiakkal dolgozni, szóval, szerettem a munkát. Később is a magamfajta parasztságosnak mindent kellett tudni, mindenhez kellett érteni. Mondta is párszor az apám, ezt a lányt kapálásban egy férfi se tudja megelőzni. Meg lehetett volna szakítani a munkában. Mikor kelt a Nap, már fölkelünk, este sötétedés után mentünk csak be vacsorázni. Igaz, utána sokszor az ágyba vezetett az útunk. Csak vasárnap volt más a helyzet. Akkor elmentünk templomba. Tudja, mink Pákára jártunk. Rúgtuk a port a csömödéri úton. Kezünkben a cipő - amikor az is volt -, aztán semmi sem volt az az öt-hat kilométer odáig. Persze, ha szorított a munka, vasárnap reggel, vagy délután, azért elvégeztünk vele. Télen az más volt. Akkor nem jártunk ki a földekre, de aki akart, az talált munkát magának. A szövés, fonás, tollfosztás az mindennapos volt faluhelyen. Akkor az istállóba se mentünk ki mi, asszonyok. Nyáron is apánk jobban a Lacit hagyta otthon, hogy ő végezze el az istállóban a munkát. Ő volt a legfiatalabb. A háború alatt emlékszem rá, mikor a Jancsi a fronton volt, édesapámmal meg a Ferinkkel mi mentünk a földekre. Megkaszáltam ezekkel a férfiakkal. Megdicsért az apám, ez még nagyobb erőt adott. A Reszkánk az nem szeretett kaszálni. Közben mondtam neki úgy bolondságból, lehet, hogy neked több eszed van Reszkánk.

Higgye el, az aratás, a kaszálás nagyon kiveszi ám az erőt az emberből. Sokszor még sötétben elindultunk a csömödéri rétre. Mire legyalogoltuk azt az öt-hat kilométert, arra kezdett világosodni. Vítettük a kaszát a vállunkon. Laci meg akkor jött utánunk, mikor az istállóban végzett. Az hozta a reggelinket. Utána ő is közénk állt. Higgye el, nem bántam meg, hogy hozzászoktattak a kaszáláshoz, mert mikor megözvegyültem, nekem kellett minden munkát elvégezni. Emlékszem, két helyen szoktam lóheret vetni, egyiket kiadtam kaszálásra, a másíkról meg én kaszáltam az állatoknak. Egyszer nagyon bő lóherünk volt. Elmentem kaszálni. Örültem, hogy milyen szép tábla, milyen zöld a takarmány. Nekiállok, vágok egyetketőt, aztán nagy szúrást éreztem. Megnyugodtam egy kicsit, aztán újra nekiálltam. Megint szúr. Nagyon bántott. Itt a munka, kell az állatoknak a takarmány, én meg itt nyögök. Eljöttem haza. Bementem a Lacihoz. Mindjárt mondja:

- Mi a bajod? Mér bőgsz?
- Hát hogyne rínék? Itt a szép lóherem, de nem tudok kaszálni, mert nagyon szúr valami.
- Menj el haza, majd én lekaszálok - mondta.

Hívta a Ferit is és levágták. Sokszor segítettünk egymáson. Főként, hogyha olyan fogdmeg munka volt, összefogtunk. Aratáskor a Durgó Gáborral szoktam elmenni mikor már özvegy voltam. Azzal jól kijöttem. A Gábor vágta, vagy én, a Böskével mi meg szedtük a markot utána, kötelet terítettünk, sokszor kötöztünk. Nem egyszer előfordult, hogy én kaszáltam, hogy a Gábor is pihenjen egy kicsit, akkor ő kötözött. A képezést azt együtt csináltuk. Elhívtam ám a lányaimat is segíteni. Mikor már nagyobbak voltak, sokat jelentett, hogy ott voltak.

Máskor is hívtam a Gábort segíteni, meg ő is engem. Egyszer, amikor ott főtt laktak ahol a Saláták, a Gábor meg a Pali bátyám eljártak az erdőbe dolgozni. Az otthoni munka ilyenkor az asszonyokra szállt. Nagy sár volt a baluban. Egy-két kút volt akkor még csak az egész faluban, onnan hordta mindenki a vizet a konyhára is meg az állatoknak is. Mondtam az ángyomnak mikor cipelte a nagy vödöröt, hogy majd segíték. Hát most el is fogadom, mert nem valami jól vagyok - mondta.

Hernyéki lány voltam, itt nevelkedtem. Az uram is idevalósi volt. Ahol a Zita lakik, az volt a házuk, de leégett. Az uram is hamar itthagyt. Huszonkilencben meghalt. Mindig szokta mondani, ha a malomba megy, akkor megfürdik. Szombaton este elment a Gálosék Naca nénihez, hogy hétfőn korán megy, az ő gabonáját is elviszi. A telek végén volt egy kis lóherünk, még kaszált egy ruhára valót a disznóknak. Mikor felültek a szekérré, az Isten tudja milyen érzésem volt, azt mondtam nekik: Isten velük! Szerencsés utat! Erre az uram odaszól a Naca néninek: Mi baj lehetne? Megyünk csak Isten hírével. A malomnál megfürdött és szívgörcsöt kapott, bent maradt a vízben. Hát ennyi egy élet. Életerős ember volt. Egyedül maradtam a három lányommal. Eddig sem volt jó világom, de most rámszakadt minden. Nagyon sokat kellett dolgoznom, még többet szenvednem, meg kellett becsülni magamat, gyerekeimet föl kellett nevelnem. Fönntartottam a birtokot, állatokat tartottam, otthon a lakás, a gyerekek. Nem akartam semmit elhagyni. A több föld többet hoz. Igásállat is kellett, meg tej is. Takarékoskodtam, hogy a lányaim ne érezzék, hogy apa nélkül nevelkednek. Azt se szerettem volna meghallani, hogy elpazaroltam, amink volt. A Zita kapott egy tehenet, a Verus is egy tinót. Mindegyik kapott egy szekrényt, apróságokat, ruhát, ágyneműt, baromfit, húst. De ezek, hallja, nem sokba veszik ám ezt. Ezek már mások. Az Isten tudja miől van ez, a maiak nem olyanok, mint mink voltunk. A Zita meg a Verus idekerült a faluba, az Ernő idénősült hozzánk. Kelltt is férfi a házhoz.

Most már öreg vagyok. Kapok egy kis nyugdíjat, itthon el teszek-veszek. Szedtem össze tavaly gyümölcsöt, kifőztem és lett huszonhárom liter pálinkám. Itthon fogtam belőle tíz litert. A minap éppen a Béla unokám kérdi, hogy ki issza meg ezt a sok pálinkát? Majd aki megmarad - mondom neki. Felét odaadtam neki. Tudom, nem nagyon van oda érte, én se iszok belőle, inkább egy kis bort. Tudja, milyen jól esik naponta egy kicsi? Talán ez is élet. Lejegyezte: Horváth Károly

KÓSA ANNUS BALLADÁJA

1. Zalabaksán Kósa Ferenc házánál,
Kinek nem volt több gyermeke lányánál •
Óvták is őt még a széltől is szegényt,
Munka miatt fölfogadtak egy legényt,
2. A dologgal hogy könnyebben bírjanak.
Persze, hogy ők azt mondták az ifjúnak,
Hogyha beáll őhözájuk cselédnek,
Hozzámegy az Annuska feleségnek.
3. Két évig a legény szép csendesen várt,
Harmadikban megkérte az Annuskát,
Hogy amint megmondták, hát teljesítsék,
Mert ők Annussal egymást megszerették.
4. De rászólt a lány anyja a legényre:
„Mit sem adok én az ilyen beszédre!
Nem adom akárkinek a lányomat,
Inkább hagyd el azonnal a házamat!”
5. Mivel ők forrón megszerették egymást,
ezért már nem akarták az elválást:
„Inkább megyünk mindketten a halálba,
De nem élünk elváltan a világba.
6. Ha a földön egymásé nem lehetünk,
Akkor jobb, ha lenn a sírban pihenünk-
Inkább csendben elmegyünk e világból,
Minthogy végleg elszakadjunk egymástól.
7. Utolsó vasárnap is az Annuska,
Elment szépen a csesztregi templomba,
Így sóhajtott fel a magas keresztre:
„Tekints uram a két szerencsétlenre!”
- Délután kimentek a temetőbe,
Feltekintettek a magas nagy égre,
Elbúcsúztak a világtól, mindentől:
„Ma estére megválnak az élettől.”
9. Hazamentek, beültek a szobába.
Szép csendesen megszólalt az Annuska:
„Itt a szívem, eressz bele egy golyót,
Holtom után sem mondok rád mást, csak jót!”
10. Ekkor ráfogta a fegyvert Annusra,
Remegő kézzel a ravaszt meghúzta,
Fegyver dörrént, piroslott Annus vére,
Az ártatlan lelke felszállt az égbe.
11. És a fegyvert maga felé fordítja,
Egy durranás saját életét oltja,
Végső szava: „Megyek kedves utánad,
Hisz a földön többé már ügyse látlak.
12. A szülők beszaladtak a lövésre,
Elborzadva néztek a sok vérzésre:
„Ő, nagy isten, hát ezt érdemeltem meg,
Hogy a lányom gyilkossággal haljon meg!”
13. Két koporsót kitétték az udvarra,
A gyászoló édesanya siratja,
„Ne sírj anyám, ne sirassál engemet!
Mért nem adtál a kedves szeretőmnek?”
14. „Ifjak, lányok rólunk most tanuljatok,
Szívetekre, mindig jó! vigyázzatok!
Addig hűen ne szeressétek egymást,
Míg az oltár előtt nem kaptok áldást!”
15. „Lánypajtásim fehérbe öltözzetek,
Fejetekre szép koszorút tegyetek,
Kísérjétek az utolsó utamra,
Két szerelmezt tegyétek le a sírba!”
16. Búsan szól a zalabaksai harang,
Húzta aztat gyönyörű szép hat galamb,
Azok húzzák a szomorú verseket,
Most temetik el a szerelmeseket.
17. Végig megyek a baksai Gyöngy utcán,
Betekintek az Annuska ablakán,
Édesanyja igazítja az ágát,
Könnyes szemmel söpri fel a szobáját.

LACKNER LÁSZLÓ

KETTŐS SZERELMI TRAGÉDIA A SZÁZADELŐN ZALABAKSÁN

Egy késői zalai ballada születése

Gyakran adódik, hogy Zalabaksán kell átutaznom. Ilyenkor különös érzés fog el, ha a falutól több száz méterre, a zöldkerítéssel körül ölelt temető síremlékei felbukkannak, vagy ha a fő útról nyíló kanyargós Kossuth utcára nézek. Van az országot szélteben-hosszában megjárt balladák, amelyek előtörténete, keletkezési helye ma már kibogozhatatlan, de Kósa Annus balladájának megszületését elvitathatatlanul egy zalabaksai tragikus esemény inspirálta, itt keletkezett ezen a lapályos, Hetés-Göcsej-széli vidéken.

Először, a hatvanas évek közepén Pákán, zalai népművészeti csoportok találkozásán hallottam a megkapó, tizenhét versszakos balladát, amit emlékezetem szerint a pórszombati énekkar adott elő. Akkor maradt bennem az elfojtott kíváncsiság, ami időnként el-elgondolkodtatott, azért is, mert Lentiben éltem, és közel volt Zalabaksa.

A hatvanas évek elejétől országos hírnevet szerzett amatőr filmklub működött Lentiben, amelynek tagja, majd vezetője lettem. 1968-ban érelődött meg bennem az ötlet, hogy filmet kellene készíteni Kósa Annus balladájából. Félig-meddig már elkészült a forgatókönyv, amikor Balogh József, a művelődési ház akkori igazgatója megkeresett, hogy a Járási Tanácsban szeretnék, ha a tanácsköztársaság megalakulásának ötvenedik évfordulójára készítenénk egy filmet, a célra kapnánk húszezer forintot. - Kósa Annus balladája - vágtam rá, de az igazgató kétkedve nézett rám: - Ennek mi köze a tanácsköztársasághoz? - Villámként zúgott át rajtam valami, és már mondtam is: - A fiúnak azért volt pisztolya, mert büjkáló vöröskatoná lehetett. - Az igazgató nem kérte, hogy bizonyítsam, csak rábólintott: - Rendben. Csináljátok. - Így kezdtem utánajárni a történeteknek.

A frissen vakolt, tornácós házat gyorsan megtaláltam, előtte nagy, gondozott veteményes kert terült el, körülötte gyömölcsfák.

Mosolygós, hatvan év körüli asszonyra nyitottam konyhaajtót. Pillanatok alatt úgy tárulkozott ki, mintha várt volna, közben megállás nélkül gyúrta a tésztát.

- El sem tudja képzelni hányan jártak itt a rádiótól, a tévétől, meg a jóég tudja honnét... Na, szóval itt - bökö a gáztűzhelyre -, ennek a helyén egy asztal állott, emellett üldögélt Annuska. A fiú meg eminnét lőtt rá a kamra ajtóból. A lány előre bukott, le a kőre, és nem mozdult, patakzott a vér, azt mondják tiszta, de tiszta vér lett itt minden. Aztán ahogy a fiú látta, hogy Annuskának vége, magába eresztett két golyót, ő is elvágódott, ide a lány mellé, és azonnal meghalt. Szíven lőtte magát. Utcáról, szomszédokból berohantak az emberek, elszörnyülködtek a látványtól, és akkor Annuska még mozdult egyet, gyorsan föltették az ágyra, de hamarosan ő is lehúnyta örökre a szemét.

- Azt mondta valaki, hogy a golyó helye meglátszik a falban?
- Négy-öt éve még megvolt, de bevakoltattuk. Valahol itt, látja?
- Miért haltak meg?

- Hát, a lány módosabb parasztlánynak számított, a fiú meg csak egy jöttment cseléd volt. A szülők tehetős férjet szántak a lánynak, ezek meg csak egy máséi akartak lenni. Hát, így történt.

- Mesélne róla kicsit részletesebben?

- Ezerkilencszázhusz elején jött Pali a faluba, munkát keresett. Kósa sokat betegeskedett, nagy volt a gazdaság, hát fölfogadták. Együtt dolgoztak Gyulával, Annuska öccsével, de az a szerencsétlen vézna, beteges fiú volt, a Pali helyette is húzta az igát. A jó kötésű, jó vágású, erős gyerek az öreg Kósának gyorsan megtetszett, végleg fölfogták. Hamarosan házépítésbe fogtak, akkor készült el az az épület, a Pali ott is úgy serénykedett, hogy a kőműves el akarta vinni magával állandó segédnek. Na, mire év vége lett, a Palinak odaígérték Annuskát, két



Kósa Anna fényképe (a novai Helytörténeti Gyűjtemény tulajdona)



Az egykori Kósa-ház



Kósa Anna és Gyula síremléke

BALLADA SZÜLETETT



Ma is rendszeresen találunk friss koszorút, virágot Annuska sírján.

ZALAI GYŰJTEMÉNY

10.



VAJDA JÓZSEF

HALLOTTAD.E HÍRÉT ZALAEGRSZEGNEK?

333 zalai népdal



A szerző rendezte a balladából készített filmet, 1969-ben

gyenge férfi mellé kell egy egészséges, erős férfi, gondolták. No, akkor tél közepén váratlanul meghalt a Gyula gyerek, elvitte a tüdőbaj, a gyász miatt, ugye, nem lehetett előhozni a házasságot. Közben aztán persze a Kósáné elkezdett gondolkodni: Egyke lett a lány, módos férjet is kaphat neki, így aztán halogatni kezdték az eljegyzés napját. Képzelteti, a Bíó Palinak az anyja Göntérházáról gyalog elhozta a fején, körbecben az eljegyzési süteményeket, erre azt mondták neki, hogy most nem lehet megtartani, mert sok a munka. Másodszori időpontban is eljött az a szegény asszony, igaz akkor óvatosságból a kosarát az egyik faluszéli házban hagyta, akkor meg azt találták ki, hogy beteg a ló. Később aztán nyíltan kimondták a szülők, hogy nem lesz esküvő. Az asszony volt a kegyetlen, ő nem akarta, hogy egybekeljenek.

*

Sokszor feldolgozott, ismerős történet ez, a világirodalom átfoghatatlan tengerében számtalan variációban fellelhetjük a képletet. Ha csak egy jól megírt történettel állnék szemben, ahol a szereplők helyébe bárkit beleképzelhetek, talán meghatódom, magamban cipelem órákig, napokig, de lassan túl lépek rajta! De így, a tragédia helyszínén járva-keíve, az egykori korpuszok között botladozva, felerősödnek a ballada kíméletlen sorai, sivító hangjai, síró kiáltásai, s az ember véréig hatol az elfogadhatatlan tragédia. Mennyire meg tud ragadni az egyszer megtörtént szörnyűség tárgyi közelsége, konkrétsága! Mennyivel erőteljesebb, mint a bárhol megtörténhetett, vagy történhetne elvont általánosság!

*

A zalabaksai nép 1920-tól a csesztregi templomba járt át, mivel sajátja villámcsapás következtében leégett. Ott vezették a halotti anyakönyvet is, amelyben az 1921. esztendő június hónapjának 26. napjáról, az 57. sorban az alábbi adatokat, sorokat jegyezték be:

„Név: Anna, Kósa Ferenc földműves és Sohár Fáni leánya,

Kora: 21 éves

Halál oka: gyilkosság

Észrevétel: Bíró Pál ifjú, mint gazdasági cseléd, a szülők házassági ellenkezése miatt szerelmi drámából a leányt, majd önmagát revolverrel agyonlőtte. A járási tisztiorvos bizonyítványa szerint Bíró Pál, Kósa Anna megölését, és saját életének kioltását pillanatnyi elmezavarban követte el, és tettéért beszámítható nem volt. Közös sírban nyugosznak.”

Az utolsó mondatot később, más tintával áthúzták.

Belépek a temetőbe. Gondozott kis falusi sírkert, ahol a régi sírokon is nyílnak már a tavasz első, becses virágai: a pünkösdi róza, az írisz, a bazsarózsa. Három idősebb néni látok hajlongani a kövek között; kapálnak, tépik a gázt, tesznek-vesznek.

Gyorsan ráakadok a rideg, rozsdás vaskerítéssel körülfogott műkö kriptára, amely fölött fejfaként egy magas derékba tört klasszicista kőoszlop áll, rajta vésett betűk: Kása Gyula, Kósa Anna. A felirat megtompult, az emlékmű tövével magasra csapó fű és lósóska.

Idősebb asszony áll meg mellettem, lehel már nyolcvan éves. Szóba elegyedünk.

- Akkor egymás mellé temették őket, valahol itt a temető elején - csap a kezével jobbra. - Így akarta a falu, és a szülők nem mertek ellenkezni, mert tudták, hogy rettenetesen hibáztak. Szép, külön árkolt sírjaik voltak, amit aztán a nép éjjel összekapált, másnap a Kósáné szétkapálta őket. Ez így ment hónapokon által, míg meg nem csináltatták ezt a kriptát, és ide át nem hozatták Annuskát, a Gyula gyerek mellé, a családi sírhelyre. Erre a nép - bosszúból-e, vagy mi - sutogni kezdte, hogy elcsérélték a koporsókat, és hogy a Bíró Pali feszeleg a családi sírboltban. Az asszonyt nem hagyta békén a kétség, hónapokig engedély után szaladgált, aztán felnyitatta a sírt. Persze, hogy Annuska feküdt benne. Akkor meg azért beszélte ki őket a nép, hogy még a sírban sem hagyják békén pihenni a lányukat.

- Maga is ott volt a temetésen? - kérdezem.

- Ilt-e? Az egész falu, de még a szomszéd községek is ide tódultak, azóta sem volt itt annyi nép hallja, pedig temettek ide orvost, szolgabíró, az ég tudja kiféle méltóságokat, mert tudja, egyidőben járási székhely is voltunk.

- Hol van a fiú sírja?

- Hát, arra szérül - int egy elparlagosodott, füves rész felé, ahol az öreg s rök hátát teljesen elsímította az idő. - Tudja nagyon sokáig gondozták a népek Bő ró Pali sírját, de ahogy eljárt az idő, és kihaltak a régiek, elveszeti az emlékezés.

- És a balladát tudja-e?

- Tudom, hogyan tudnám - vág egy nagyot a karjával. - Tollfosztóban, kucorichántásra ha összejöttünk mindig elénekeltük. Otthon az éjjeliszekrény fiókjában, a Bibliámban őrzöm a verseket, bármikor el tudnám danolni.

Jómagam több tizenhét strófás szöveg-változatot is találtam, de volt olyan is amelyik csak tizenöt versszakból állt. Érdekes, hogy egy falun belül is, egyik-másik mennyire eltért a többitől.

*

A film elkészült, díjakat nyertünk vele, de én csak 1980-ban találkoztam újra a balladával, amikor kezembe került Vajda József Hallottade hírét Zalaegerszegnek? című, a Zalai Gyűjtemény közművelődési kiadványsorozatában megjelent könyve, amely 333 zalai népdalt tartalmaz - nagyobb részt saját gyűjtésből. Az utolsó oldalakon ismerteti a balladát. (Adatközlő: Harkány Lajosné, Nova, 1952.)

A nyugdíjas tanár így emlékezik a kincstalálás izgalmas pillanatára:

- Ezerkilencszázötvenről Nován tanítottam, s egy év múltán itt kezdtem el a rendszeres népdalgyűjtést. Egy alkalommal a gyerekeket megkértem, kérdezzék meg a szüleiket, nagyszüleiket ismernek-e népdalokat, majd írják le azok szövegét, és hozzák el az iskolába. Az egyik kislány, többé-kevésbé ismerős dallammal ismeretlen, és nagyon izgalmas strófákat hozott. Még aznap felkerestem a családot, és Harkány Lajosné elénekelte nekem a tizenhét versszakos balladát. Óriási izgalom fogott el, mert Zala megye népi balladakincse bizony ugyancsak szegényes. Lejegyeztem, nyilvánosságra hoztam, hamarosan műsorára tűzte a rádió, adatközlőm előadásában. Aztán 1959-ben a Cserta partján című népdalgyűjteményemben publikáltam. - Később ismét bemutatták a rádióban, és akkor egy kis műsort is kerekítettek köré. Megszólaltattak egy idős asszonyt, aki osztálytársa volt Annának, ő úgy tudta, hogy egy pórszombati asszony írta a verset.

- Ha ez igaz, akkor felmerül a kérdés: népballada ez valójában?

A ravaszosan mosolygó népzene-kutató, mintha várta volna a kétkedő szavakat.

- Minden népdal úgy született, hogy először valahol, valaki leírta valamit. Énekelgetni kezdték, próbálgatták, elvettek belőle, tettek hozzá, formálgatták, átírogatták, míg egyszer csak kialakult egy többé-kevésbé állandósult változat. Itt is így történetelt. Mondjuk, az a bizonyos pórszombati asszony elkezdte írni, aztán mások átvették, és elindult a folyamai. Én később olyat is hallottam, hogy egy zalabaksai személy írta meg először. Tény - és ez úgy gondolom bizonyító erejű - több variáció is közkézen forgott, és még ma is felkutathatók lennének eddig ismeretlen formulák. A nép több mint fél évszázadon át énekelte, tehát a vers, és a dallam a nép ajkán bejárta a balladává válás ki kristályosító folyamatát. Érdekes, és ez is azt bizonyítja, amit mondtam, hogy a szöveg tartalmaz régebbi, ismertebb balladából átemelt sorokat; dallamának több motívuma pedig helyi népdalokból származik. Ez ebben az esetben nem számít plágiumnak, a nép kölcsönvehet önmagától. Számos példát lehelne fölhozni ennek a gyakorlatnak az igazolására.

Törődött papírlapot teszek elébe, az alján szálkás betűkkel gondosan odakanyarított keltezés: Zalabaksa, 1932. június 10. Beleolvas, majd szinte felkiált. - Itt van, nil Alapvetően eltér az eddig fellelt változatoktól, a versszakok száma is kevesebb.

- Ismeri őt? - teszem elé a szép fiatal lány portréját.

- Ő volt Kósa Annuska - nyúl érte, és telt ujjával érzékletesen emeli fel az asztalról a fotót. - Szép lány volt. Nagyon szép... és milyen gyermekien liszta a tekintete.

- Hogyan került a fotó eredetije a Novai Helytörténeti Gyűjteménybe?

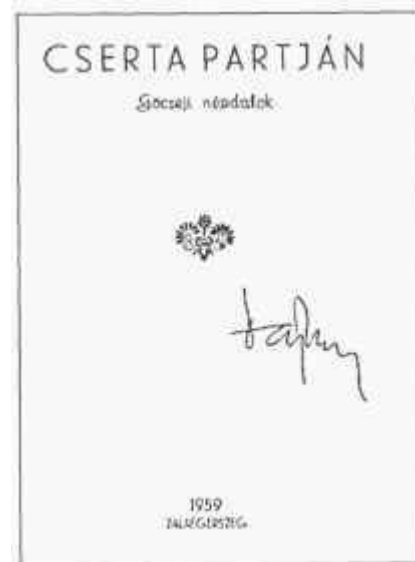
- Vaska Miklós helyi iskolaigazgató, valamikor az ötvenes években fogott hozzá a kis helyi múzeum megszerzéséhez. Az Alsóhegyen is jártak, hogy régi eszközöket gyűjtsenek össze, itt említette neki valaki, hogy szekrényének a tetjén van Annuska fényképe. Előtte néhány hete hallották a rádióban a balladát.

- Hogy kerülhetett a kép a novai hegyre?

- Miután Kósák eltemették mindkét gyereküket az anya megőrült, és hamarosan meg is halt. Az özvegyen maradt Kósa Ferenc - menekülve az iszonyatos történet emlékeitől - elvett feleségül egy alsóhegyi asszonyt. Zalabaksán mindent eladott, és az új feleséghez költözött. A háború utáni években aztán ő is meghalt.



Vajda József népzene kutató



A SZERZŐ FOTÓIVAL

MÓZSI FERENC: VERSVISSZAFOJTVA



A kötet a költő válogatott verseit tartalmazza hat fejezetbe sorolva: Sodrásban, Feltételes módban, Kölcsönlopott, Prés alatt, Elképedés kétkedésre és Mirelit menüett gondolkára. A könyv meglehetősen egységes formai és tartalomkidolgozási szempontból is. Ezt az egységességet ellentétezi a kötet címe, ugyanis a költő egyáltalán nem abban az állapotban van, amelyre a *versvisszafojtva* igenév kötet cím gyanánt utal. Mondhatni: egyáltalán nem fojtja magába a lírai ént azokat az egyéni pszichikai tartalmakat, amelyek a versszövegekben megjelennek, hiszen akkor nem lennének maguk a versek. Esetleg még a költő élethelyzete lehet olyan - többé-kevésbé kiragadva és kiszakadva a magyarországi életből és irodalomból -, amelyre jellemző állapot lehet,

hogyan visszafojtja a verseket. Ezt azonban maga a kötet cáfolja. Inkább a lélekzetet visszafojtó állapot mindennapisága fordul át egy líraibb kifejezőmódba, innen a „versvisszafojtva”-levés költői érzete, amely nyilvánvalóan összefügg azzal is, hogy nem (volt) könnyű kapcsolódási ponttal lennie a világban: „Családi mentsváram / Harmóniám otthonom / Idillikus magyarságom / Cukrozott honvágyam / Akaratom küzdőpontja / Gonddal épít-ényem / Onnan oda-térhetésem” (Chicago, 52)

A versekből azután kiolvasható, mi minden eredményezte azt, hogy családi mentsvárként szerepeljen az amerikai nagyváros. Az önmaga által szocializmusnak nevezett rendszer az imént mondott „mi minden” oka és alapja. E rendszerben „odajött hozzám a Nagy Normás / és Piros Könyvecskével csiklandozta / szocialista Öntudatom” (Senki és emmi, 16). Más helyeken a szocializmus általánosabb, nem a költői énhez kapcsolt leírása, megírása is megvan (Cenzúradír, 116-7; Cseresznyézés, 139-42). Az utóbbi egy többes szám első személyben elmondott vers, amelynek tárgyi elemei - a szocialista realizmusnak (nem ideológiailag) megfelelően - a „VIM” tisztítóportól kezdve az „esti akadémiák”-ig terjednek bizonyítandó a történeti hűséget, az összefűzés gondolatisága pedig az a zavaros nemzet(?) , nép(?) - lélektani helyzet: „hogyan a játékban / ott csaljunk ahol lehet / / volt kitől tanulnunk a kollektív merszet” (141). A Felfelé a Dunán (131-4) szintén az ún. szocializmus életképszerű rajza némi irónia segítségével: „csorogtunk felfelé a Dunán / a hajón melyet tévészcsé tehének vontattak” (131). A közelmúltban a szocializmus lírai témaként (is) földolgozva van jelen például Aczél Géza verseskötetében. Érdekes és nem minden haszon nélkül való feladat lesz e kétféle látásmódnak - a külszázági s a hazai költőkének -

feldolgozása és összevetése. - A történelemmé vált korszak rajza van a Mai történelem - 73. é. mű versben is (1 35-8), amely számos mozaikból állítja egybe a nemzetközi életképet: „Moszkvában újabb perek mérleghinta-emberek”, érted ezt Szaharov atomok kitagadott atyja / bírod még Szolzsenyicin”, „a White Houseban Water-gate-szakadás”, „a Varsói tagállamokban közös hadgyakorlat” é. í. t. Meglehetősen pesszimista és ugyanakkor eléggé kis-és nyárspolgári fölfogás bontakozik ki: „modern demagógok etetik az elit plebszet / milyen jók az eszmék izmusok népek boldítói” (1 37). Némely eszmék semmivé válása persze (keserű) történelmi tapasztalat (is lehet), ám valaminő kiállítás, ha nem is Madách Imre-i, az értékek, eszmék mellett hiányzik. Furcsamód ezzel az értékvesztett állapotrajzzal párhuzamban megjelenik a szűkebb pátria történéseinek és történelmének hasonló, (kispolgári) szemlélete: „két világ veszett háborúja / nemzeti veszteséglistára tette / történelmünket” (Hősök nélkül, 1 23), illetőleg: „mindig rossz patikában / kivívtuk kiváltani a gyógyírt” (uo.). Ez a - nevezzük így: - „mindig rossz oldalon álltunk” - szemlélet voltaképpen a történelmi (és emberi) felelősség elől való kitérés következménye, s az eszmenélküliség is.

Nehezen érthető az az ellentmondás, amely a fenti felfogás(ok) és a között a küldetéstudatot kibontó versek között van, amelyekre számos példa akad. Ugyanis a küldetéstudat némiképpen visszafogás (vagy visszafojtás?) nélkül jelenik meg: „nem könnyű / egy nemzet hullámhosszára állni”, „a legcsodálatosabb / egy kis nép titkosadóján o: titkos adóján / a Világmindenséghez szólni” (Nem könnyű, 53). A költő én vallja, hogy üzenettel van megbízva (Mese a bakancsba bújtatott üdefogyott lovakról és a dicshintóról, 59). Ez az üzenet azonban - hozzáértve szövegnyelvészeti, pontosabban pragmatikai vonatkozását- jobbára az ún. poétikai funkcióban mutatkozik, hogy Roman Jakobsonnal szóljunk, a szelekció és a kombináció elrendezési módoként a közleményre mint olyanra való beállást, a nyelv poétikai funkcióját valósítják meg. Mózsi Ferenc költői nyelvében is innen van (vagy lehet), hogy versei „a kombinációs lehetőségek / variáció-halmazában” (Finnegan ébresztése, 105) mozognak, sőt - kissé illetlenül szólva - ficánkolnak, dehát ő maga írja: „paripám kicsaptam a líra-legelőre” (Mese [...], i. h.).

A verseskönyvnek eléggé nagy része foglalkozik a lírával, a verssel, pontosabban a költői én kinyilatkoztatja a kettőjük közötti viszonyt - ahogyan ő látja: „verseire támaszkodik az árva” (Visszafordultam volna, 12). E versre támaszkodásnak erős vonulata van, talán túlságosan is, hiszen az egyes elemek és hatások a kötetben összegződnek, s egyensúlyvesztést okoz(hat)nak. „Felfalnak verseim” (Saturation, 23) - olvassuk, ám ugyanakkor: „radírral a kezemben / komolyan [?] végzem témáim felmérését” (Nincs visszakozz, 28). Mindezzel valamelyest ellentétben „folytatnám / verseim helyzetből adódó / kitalálhatóságát” (Ha megvárhatnálak, 40), továbbá: „remekbe szabott rímek / roskadnak össze” (Versheggesztés, 62; Kétezer éve, 50; Halak a vízben, 65 stb.). Óhatatlanul József Attila jut az olvasó eszébe: „Költő vagyok - mit érdekelne / engem a költészet maga?” (Ars poetica. In: Összes versei. Kritikai kiadás. Budapest, 1984. II., 343). S ugyanekkor Mózsi Ferenc verseiben megjelenik egy erős lírai öntudatot jelző vonulat, amely megint nem éppen segítője az olvasónak abban, hogy azonosulni tudjon a szerzővel: „faj-súlyomnál / fogva / nehéz verseket kell írnom / nehogy elfújjon a kritika szele” („Specific Gravity, 73) - olvasható a deklaráció. Más helyeken azonban pontos látleletet ad magáról a költői én, s ezáltal valamelyest bele lehet látni abba a problémakörbe, amelyből talán a gyakori önértékelési és önlírával foglalkozási tünet ered: „még mindig / nem vagyok elég alázatos / az Irgalom Imáira / az Alkotással szemben // irigy igéim / nem hajlanak / az Irgalom Imáira // a szavak szerzetesi jámborságra intenek / a jószándék megvan” (Pour humilité, 81). Az önértékelési válságból kivezető utat keres a költő, mondja is, hogy a „Véletlen diplomáját nyitogatom” (Csak a véletlen, 97). A hit, illetőleg az imaforma mutat verseiben a megoldás felé: „Istenem / itt fázunk lábaidnál / add / hogy legalább / erre az Ünnepra / álmatlan vágyaim / alkalmi angyalai lehessünk” (Karácsonyi ima, 1 10), vö. még: Reggeli ima, 103; Priére, 93; Uram, 104.

Ezekben a versekben feledteti a lírai hitel, a tartalom a verskészítő technikát, a költőiséget kimódoltan megvalósító szövegtechnikai eljárások csökönyösen ismétlődő egyhangúságát.

Van Mózsai Ferencnek más témaköre is, amelyben hitele van a költői előadásmódnak; feltétlenül idetartoznak a hazával foglalkozó versek, amelyeknek egy része már szóba került. Más részüket őrzik a szülőföldet, az ottani életet és tájat: „bús barna fákkal zöld zalai táj / letarolt rétek marhacsorda nyála poros utakon” (Nem lehet felejtetni, 129). Némelykor csupán egy jelző árulkodik a haza utáni vágyról (még más közegben is): „hontalan hangulat hexameterreit lóbálom” (109), „hontalan hasonlatok lehúznak” (119); többször tematikus kiépítettségű e téma: *Ars poetica* helyett, 118; Európából Amerikába, 160. S természetesen idevonható a (hazai) magyar lírahoz, műveltséghez tartozást felszínre hozó versek és versrészletek sora, költők és művészek említése: Nagy László (Jöjjenek harangjaid, 68), Nemes Nagy Ágnes (Nehéz a szó, 69), Latinovics Zoltán (Alkalmasint, 76). Az emigrációs irodalom alakjai is fölűnnek, így Faludy György (*Ars poetica* helyett). Számos egyéb utalás révén szervül még a nemzeti műveltséghez a költőnek a tárgyi, tematikus világa. Van illúzió Mikes Kelemenre (Bujdosó, 115), József Attilára (Közös(s)ég alatt, 173), Kölcseyre (Borotválatlan, 158-9) és másokra is (Éjszaka, 71-2). - Többször ír a költő az 1956. évi forradalomról (Ötvenhat sor, 127-8; Hősök nélkül), azonban nem mindig érezni az élmény földolgozottságát - nincs ebben egyedül! - inkább bizonyos közgondolkodásról tesz tanúságot, hasonlóképp a magyar történelem fentebb említett vonatkozásaihoz: „és Szabadság-szobrok árnyékában / a világ szégyenkezik” (128).

James Joyce / három hátizsákra való / századnyi szavait tárolom / a hátamon / púposan is nehéz elviselni / a társadalomra támaszkodó / kötelek-eket / a kombinációs lehetőségek / variáció-halmazában” (Finnegan ébresztése) - ez a részben már idézett versdarab jól mutatja és magyarázza Mózsai Ferenc lírájának lényegi vonását. Az intellectus (a latin szó talán érzékelteti a szó eredeti jelentését) felmérte az élet hosszúsági és szélességi köreit, s bemérte azokat a pontokat, amelyeknek variációhalmazában a kombinációs lehetőségekkel élni kíván (és élni tud). Ezzel kapcsolatban s a versek tematikus áttekintése után feltétlenül szólni kell a költő nyelvhasználatának illetően vonatkozásairól. A versek többségében meglehetősen sűrűn, kisebb részében ritkábban szójátékok és betűjátékok, helyesírási és tipográfiai megoldással létrehozott trouville-ok, egyéni szóképzések, metanyelvszerű használati formák találhatók. Néhány példa mutatóba: „por nyós utakon szán- / a-kozom Feléd / hör-kor- / csolyával hasítok léket” (7), „pácolódom a (z) abált leben” (23), „az árva billentyűk elbartóktalanodnak” (64), „És akkor kodálytalanítottságunkból okulásul / ránkbartókodott” (181), „Kodályul az ég alja” (159), „korog a reagan tép” (159), „le írom a szót / egye sült eLÉGedetlenSÉG” (171). Bizonyára lehet ebben a jelenségben posztmodern tulajdonságot látni, dekonstrukciót mint irodalomtudományi jelenségbeütést gyanítani az egyéni alkat sajátossága mellett. S hogy mégis korjelenségnek hódol (behódol?) a költő, azt némiképp Makkai Ádám lírája is közvetve bizonyítja. Ő is Chicagóban élő költő, a Jupiter szeme című összegyűjtött és válogatott verseit valamennyire leegyszerűsítve ez jellemzi: „Antantínusz / szórakatínusz / te vagy a fogó, / TRANSLATIVUS” Nyilván az itthoni líra nem egy alakulata is számos idekapcsolható jelenséget mutat, két különböző sarokpontról kiragadott példa lehetne Tandori Dezső: *Koppar Köldüs*. Budapest, 1991. és Baán Tibor: *Madárház*. Zalaegerszeg, 1955. Ami miatt mégis Makkai Ádám lírája kínálkozott mint bizonyos útirány jelzője szembe- vagy párhuzamba állításra, azt érdemes Mózsai Ferencről is idézni, hiszen a líraszemléleti rokonság eredete így nyilvánvalóbb: „v/égtelen kében barnállik / bujjbánatom / kukuccs / hippo ragacs / kiszámoltalak” (Átszállnék még, 177). A gyermekmondóka elhelyezése a „kombinációs lehetőségek / varuáció-halmazában” - nos: ez talán az elveszített és még meg nem talált élet és élettér hiányának jelképe is lehet. /Framo Publishing, Chicago. 1990. 192 oldal /

A NYOMORÚSÁG ÁRADÓ FOLYAMATA

Ficsku Pál: A videodisznók esete és más történetek

A televízió a tudatlan, tanulatlan embert a számára feldolgozhatatlan információáradattal csak még jobban összezavarja; csupán az értelmesebbje tud tanulni belőle, kiszűrni a számára hasznosítható, új ismereteket. - Ficsku Pál könyve igazolja ennek a nemrégiben közzétett, fentiekben összegzett felmérésnek az eredményét.

Az elsőkötetes író novelláinak szereplői - legyenek azok akár az „elektronikus falu”, a bolondos, mesebeli Rátót mai párjának emberlakói a kocsmárostól a kondáson és a tisztelendő úron át a „parafenomena” nagymamáig, akár disznók, bocsánat! gyesznók - az előbbiekből kerülnek ki: egyszerű, tudatlan, falusi lények, mint kis hazánk lakóinak többsége. A fiatal író nemcsak lemerészkedik az „élet aljára”, hanem láthatóan benne él, mindent tud róla. Ha akarna, tudna írni száraz szociográfiát a mai magyar faluról, de az az általa választott, szürreális felé hajló groteszk írásmód, amelyben természetesen a beszélő állatok, az önfeledten körhintázó sekrestyés, a terroristanő szappanszobrai, hitelesebb képet ad a XX. század végi, összekuszálódott értékrendről, mint a dokumentumirodalom számoszlopai. Gyulai Csaba szerint Ficsku novelláinak „középpontjában a média által roncsolt személyiség áll”. A médiát viszont olyan jelentősnek és eredményesnek ítélik meg a falu lakói, hogy jótékony és nem utolsósorban hizlaló hatásában reménykedve, még a disznóólba is tévékészülékeket helyeznek. Igaz, a nagyszerű találmány fordítva sül el.

Valóban, olyan emberek és olyan állatok, akik Fukujama Francis japán történefilozófus világhírűvé vált elméletéből - mit *A történelem vége és az utolsó ember* leegyszerűsítő értelmezésre csábító, a liberális demokráciát az emberiség ideológiai fejlődése végpontjának bár legitim kormányzati formának tartó könyvében fejt ki (Európa Könyvkiadó, 1994.) - egy tévé-műsor nyomán csak annyit vélnek érteni, hogy egy Fukuyama nevű főszer (sic!) szerint a történelemnek vége, nincs többé haladás. És megeshet a kettős csoda: azok a bizonyos gyesznók beszélni kezdenek, és azt a következtetést vonják le a látottakból-hallottakból, hogyha a történelemnek vége, ha nincs fejlődés, abba kell hagyni a hízást, s ők bizony nem esznek több moslékot. Mindez tehát alkalom a lázadásra, és a vegetáló életforma elutasításával - ami a végítélet szülte, másfajta epikureizmus hirdetésével párosul („csak úgy hadd ejtőzhessenek az árnyékban”) - némiképpen különbbé teszi őket az embereknél. Legalább is az olyanoknál, mint a visszavonult exterrorista pár - Andreas Bieder és Ulrike Meier - akik azt vallják: „semmi nagy célunk nem volt «ezen» a világon, persze a *levésen* (kiemelés tőlem - G. K.) kívül.” Ficsku figuráinak többsége így él, már elsajátította a „tökéletes lassú élés titkát” - de az író óvakodik attól, hogy ezért elítélje, megvesse őket. Embereknek láttatja őket, olykor megmosolyogtató, gyarló, de mindenkor megértésre, részvételre méltó embereknek, akiknek joguk van az élethez, bámi-lyen is az, s akik csodálatra méltó módon a legnagyobb testi-lelki nyomorúság közepette is ragaszkodni tudnak hozzá, amit vissza-visszatérő motívumként - talán Ferenc József elhíresült mondata nyomán - olyannak képesek látni, ahol: „minden nagyon jó”. Ebben ugyan benne van az ilyesfajta boldogság szívszorító lapossága, de győzelem is az emberi megalázottság fölött. A legmegrázóbb példa erre a lábatlan, vak öregasszonyról, Gokartos Giziről szóló írás, [*Csak úgy bejárok nézni, szagolni*],



amelyben e vegetáló, roncs lény halála előtti(nek vélt) utolsó gondolata: „Azért jó volt élni”, s amikor mégis életben marad, akkor is képes azt hinni, hogy „azért jó élni, nagyon jó élni”. De mégsem ez a legcsodálatosabb ebben a remek novellában, hanem az, hogy léteznek emberek a piacon - talán ezen a földön is?! - akiknek hiányozni tud a megszokott, régi helyéről eltűnt Gokartos Gizi, s akik utána erednek, hogy megkeressék. Ha másért nem, azért biztosan, hogy érdemes élni.

(ami egy regényből kimaradt) - olvassuk, s jelzi az alcím, hogy Ficsku novelláfüzére egy majdan megírandó regény, *Az elektronikus falu* előtörténete, mintegy előtanulmánya. Így aztán érthető, hogy a vékony könyvecske 13 történetének motívumai Möbius-szalagként vissza-visszatérnek, önmagukba kanyarodnak. Az írásokban hol fő-, hol mellékszereplőként bukkan fel a félkegyelműnek tartott Kerkóyani, a falu „értelmiségije”; a plébániára parabolaantennát szerelő Sebestyén atya, a természetgyógyász nagymama, a „milliomos” szultán, a kocsmáros Cégély Vendel, a feltaláló Hollauer Pista, valamint Sonkolyos Gergely, Bögyös Gitta, Paplanyos Tódor (micsoda találó nevek!) no és maga az író, „Ficsku Pali bácsi”, aki nem előkelő kívülállóként, nem elefántcsonttornyból szemlélődve számol be a falu életéről, hanem - önmagát sem kímélve - olyan valakiként, aki együtt él a többiekkel, együtt iszik velük (az egész könyv fölött mintha pálinkagőz szállna, hiszen még az ún. *szentember* is vedel), aláveti magát nagyanja távgyógyászati mesterkedéseinek, ha csak egy pillanatra is, de hatása alá kerülve és hívévé szegődve, elmegy őzre löni az orvadász bácsikájával, nem várva meg a kilövési tilalom végét, „amikor a vadászok elindulhatnak végre szabadon ölni.” Ficsku önmagát kegyetlen őszinteséggel olyan önpusztító értelmiséginek ábrázolja - ebben Hajnóczy Péter rokona, de Oblomové és a többi felesleges emberé is - és így ír: „Érzem a bőrömon át áradó bűzt, mintha valóban szét akarnék repedni, s áramlana ki belőlem a bűn. Ma is sokat ittam. Ma se csináltam semmit. Ma is csak álmodoztam.”

Ez a bácsi fiatal ember: novelláinak írása idején 25-27 éves volt, még most sincs harminc. Mély élet és emberismeretén ne csodálkozzunk: Csehov 27 évesen írta az *Unalmas történet* című remekét a haldokló öreg professzorról. Tudjuk, hogy ilyen. Ficsku mégsem a nagy orosz novellista utóda, bár iróniája vele is rokonítja, inkább Mikszáthé és Móriczé, a kortársak közül Tar Sándoré és Hrabalé. Magával ragadó, lendületes tílusa, hömpölygő szövege, mondhatni a nyomorúság folyama, említett kollégáihoz hasonlítható, rendkívüli íráskészségre vall. Vagy más műfajra utalva, kinek ne jutna eszébe az elektronikus faluról Hrabal rendezője, Menzel *Az én kis falummal* vagy a *Tűz van, babáml* felejthetetlen epizódjával: a kitüntetésre (végül is hiába) váró kisöreg képével - akit a nagy ünnepségig leültetnek és leitatnak - a Szultánról szóló groteszk elbeszélést olvasva? (A férfi, aki napi huszonöt-harmincezret keresett). Senki ne gyanítson epigonizmust: csupán ez is, az is Közép-, Kelet-Európa.

Hétköznapiság és költőiség sajátos keveredése jellemzi Ficsku stílusát. Egyetlen igazi szerelmes novellájában, *A kocsonyában* a kérdezőbiztos fiút és a pénztáros Matildot a számok és árak iránti közös vonódás köti össze, így aztán nem csoda, hogy: „Együtt vágta neki minden este a végtelen végessé tételéhez.” Ez a Költészet és valóság egybeforrása - Aragon tanulmánykötetének címével élve. Sokszor finom félmondatai jelzik a meglett íróra valló emberismeretet. Egyik epizód szereplőjéről például csak ennyit jegyez meg: „a bírónők keménységét és magányát viselő nő”.

Ficsku - szerencsére - nem politizál. Mégis ki kell emelni *Sanyi bácsi, Lenin és a tökmag* című bájos írását, mely arról tanúskodik, hogy nem is a gyermekként már átélt hetvenes-nyolcvanas évek alapos ismerője, de úgy ír mintha a hatvanas évek „mély Kádár-korszaka” Rakéta-porszívó-őrületének minden abszurditását a saját bőrén tapasztalta volna. Csak egy vérbeli író képes ilyen varázslatra. Csak köszönet illetheti a Seneca Kiadót, hogy vállalkozott írásainak kötetbe gyűjtésére. (SENECA, 1995.)

GIMES KATALIN

EGY AKARNOK KRÓNIKÁS

Térey János: A valóságos Varsó

Mióta költőnek lenni nem társadalmi szerep, a tevékenységét övező furcsálkodás minden versírót rákényszerít, hogy foglalatoságának értelmére rákérdezzen. (Kivételek ez alól csak a gyanútlan dilettánsok és azok, akik ebben a kérdésben beérik a saját irodalmi szubkultúrájukban éppen divatozó, s egyúttal magát a szubkultúrát is definiáló nézetekkel.) Hogy a probléma nem mai keletű, az is bizonyítja, hogy az írott költészet hagyományos formáinak, szerepének és értelmének egyidejű megkérdőjeleződését konstatáló honi generációk már jó ideje elkezdték kutatni a hagyományos nyugatos versépítkezés alternatíváit. Az ebből a keresésből lassanként kiformalódó aktuális kordivat szerint a vers képzőművészeti alkotáshoz hasonló műtárgy, konceptuális konstrukció.

A köznapok fájdalmaival és feszültségeivel terhes, sokat kockáztató verstípus közben egyre inkább kiszorul az írott költészetből. Dalszövegek formájában terjed, és ezek százszorta népszerűbbek a folyóiratokban megjelenő alkotásoknál. Olyanok tudnak fejből idézni hosszú dalszövegeket, akiknek egyébként eszükbe sem jut verset olvasni. Nekik az a költészet.

A csábítás, hogy az írott vers kiváltságainak és presztízsének védelme végett az értők különféle körei számára készült és bemutatott bravúros tornagyakorlattá alakuljon, egyre erősebb. Ezeket a törekvéseket bizonyos, a posztmodernnel kapcsolatban elkerülhetetlenül fellépő félreértések is támogatják. Amit posztmodernnek neveznek, gyakran csak az önkény szabadságát felfedező, majd hirdető modernitás másodvirágzása.

A konstruált „irodalmi” vers óhatatlanul az epika felé sodródik. Ritkák már benne a borzongató, felizzó sorok, inkább hűvös-fanyar, kockázatnélküli találatokkal örvendeztetni meg az olvasó intellektusát.

„Varsó neve veszélyes varázsige.”, inti olvasóit Térey János kötete hátoldalán. „Aki kimondja, belép abba a városba, ahol én vagyok az egyetlen háziúr.” Tudjuk, Varsó óvárosát a II. világháborúban a németek porig rombolták (Ld. pl. a sárga Varsóról szóló sorokat *A védőnő és védenca* c. versben.) A háborút követően a történelmi épülettömböket az első kőtől az utolsóig újra fel kellett építeni. A *valóságos Varsó* ez a rekonstrukció. Térey a „bádogszín egű legénykor” helyszíneit megidéző „regényes bédekkerében” emléknymokból rekonstruált kísértetvárost épít.

A kötet anyaga, bár nincsen ciklusokra bontva, valamelyest mégis tagozódik, laza időredet követ. Ambíciók, gyerek- és ifjúkori küzdelmek a meghódítani kívánt világgal, Kelet-Európa korhadozó díszletei, Varsó utcái, atmoszférája, lányok emléke, betegségek és szorongatások.

A kötet, önnön artisztikus műfajmegjelölése szerint „panaszkönyv”. Mégis: a csakis - panaszból van benne a legkevesebb. Térey a leplezetlen és védtelen lírai alapállás közhelyes érzégsbe fulladásának veszélyét ugyanis sok nemzedéktársához hasonlóan a fikció bevonásával igyekszik kikerülni. Homályos körvonaltú alakmásokat, historikus szereplehetőségeket kreál: életének eseményeit „hős korok” kultúrtörténeti



relikviáival (hadnagyok, obsitosok, szanitécek, kopók, Róma), vagy félig absztrakt, félig konkrét személytelen entitások (pl. Édes Cég, Szemfényvesztők, Vidám Fiúk, Nyugati Part) bevonásával ábrázolja, melyek pontos jelentése ugyan bizonytalan, ám mégis ismerősen baljóslatú (mint pl. Pynchon regényeiben). A szerepjátszás azonban szerepjátszás marad. Az olyan hangütést, mint pl. „Ki celebrál misét közületek a fiatalúrért, / ezért a jenkiért, aki daccal lép elétek / és önkezétől esik hamar el” [*Jézus szegényei*], Kassáknál, egészen más környezetben, evidensnek érezzük, „elhiszük”, a mindig stilizáló Téreynél nem.(-) „kra-kéler leszek és fölpofozok / egy deres kávécsarnok huzatos karzatán”, írja másutt [*Az adventi düh*]. Ez például bármilyen lendületes sor, mégsem lehet komolyan venni. Az állandó stilizáció veszélye, hogy lejáratódik, üres forma lesz belőle: Térey e tekintetben bizony borotvaélen táncol.

· **Termann hadnagy**”, a tehetséges és akarnok versíró korán megfogadta, hogy Nagymesterré válik. Felkészül, megküzd érte, hogy költőnek mondhassa magát. Nem alkuszik. Tehetségét kultiválni fogja. Saját erejéből fog verseket írni. Ha ezt akarta, hát sikerült.

A kötet többek közt épp a „hátországi”, (értsd: egyrészt Varsóban magyar, másrészt Pesten vidéki) szerző becsvágyának története, aki meg akar mérkőzni a legnagyobbakkal, aki hite szerint „a méltók egyike”. Ezt a becsvágyat a kötetben igazán csak *A tökéletes Kópia* maga-másolata fölött töprengő elbeszélője képes kívülről szemlélni. Nos, ami az ambíciót illeti, Térey noha eltökélt, makacs költő, mégsem közlendője súlyától fulladozó poeta natus, nem médium, akinek golyóstollát magasabb erők vezetik. A jó vers megcsinálható és megcsinálendő - ez önmagában véve rokonszenves igényesség. Hogy *mire való megcsinálni?* Térey erre a kérdésre is csak stilizál választ ad. Egy ifjonti erejét maga választotta terepén latba vetni szándékozó, éles szemű, ám bizonyos értelemben gyanútlan fiatalember választát.

Átlélését Térey, kortársaihoz hasonlóan, lehűti (ld. erl. *A jó agár és a vad*. c. verset): szemlélete közel áll a világtól távolodni igyekvő, kívülálló prózaíróéhoz. A médium szerepét kínosnak érzi. Hajlik a fikcióra. Szavait nem annyira meg-, mint inkább kitalálja. Nála a közlés forrását a gondos és gazdag kidolgozás, a sűrítés helyettesíti. Nem hagyja, hogy ismeretlen erők alakítsák a verset. Hogyisne! Majd ő megírja! Ha egyszer „akarnok, néma múzsája” így kívánja...

A valóságos Varsó darabjaiban ezért kevés a hagyományos líra: ezek alapvetően epikus indíttatású jelenetek, tömör, sokszor igen találó helyzetelemzésekbeől kisarjadó történetcsírák és novellakomprimátumok, melyeket csak az egyébként ritka szépen lüktető metrum emel verssé. Bravúros teljesítményéért, mint minden formaművész, Térey is áldozatot hoz. Ez a stilizáció kényszere. Tudjuk, emberek az angyalok nyelvét hibátlanul nem beszélhetik: lukas ihletét foltozza mindegyikönk. Az eredetiségre törekvő Térey a közhegyek helyett inkább a kimódoltságot választja. Kérdés, persze, megéri-e, ha a tökéletesen hullámozó ritmikus forma sokszor úgy áll a tartalmilag szikár versen, mint kékharisnyán a nagyestélyi.

Hiszen Térey epikus alapállásából következően *A valóságos Varsóban* nyoma sincs látomásos-szurrealista képtobzódásnak. Ha zsúfoltságot érzünk, annak oka más: az utalások, sejtetések, hatásos fordulatok, pózok, allűrök és szerepjátékok kínálta lehetőségek gátlástalan kihasználása. Ahol képességei épp nem csábítják fárasztó mellékutakra, s ezért gazdaságosabban bánik anyagával, ott mondandójának súlya és érvénye van (pl. *Üdvözölni a rendet*). A kötet vége felé, ahol nem torlódnak össze a különböző stilizációs síkokra transzponált történetelemek, ott az elbeszélő epikus mindentudásából is enged, s gondosan kimunkált finom iróniával szemléli önmagát: „zsombékra vagy pagonyba hullajtva a magunkfajta elvész” [*Hügeia, egyedül*]. A versek, bár megőrzik sajátos, novellisztikus képi világukat, lírai elemekkel gazdagodnak [*Ulica Orla*]. A stilizáció, noha megmarad annak, ami, néhol már leveti rokokó jellegét (pl. *A sirokkó ünneplésében*), bizonyítva, hogy a kellően súlyos megrendülés elsöpörheti a művészetet - s ha így történik, az üdvös egyszerűsödés. (SENECA-1 995.)

ÁCS JÓZSEF

„UGYE MAJD MINDEN SIKERÜL VÉLETEK...”

Czegő Zoltán: Lelkek világhuzatban

Czegő Zoltán költészete az idők során alig változott. Mégsem könnyű meghatározni. Erdélyi vidékeken és a magyar fővárosban írta verseit, tanárként, majd újságíróként, áttelepült álláskeresőként - és vagy negyven esztendeje! Nagy idő az, és ijeszítően változatos. Már-már meghatározható, megdöbbenítő is, hogy Czegő Zoltán eközben a költészet háborgásait, divatjait hagyta elmúlni maga fölött. Mintha egyetlen, mozdulatlan eszményhez kötötte volna magát az első verssorával. Eszményt, hitet pedig nem lehet elvitatni, a hűséget tisztelni illik.

Régóta mondja ugyanazt, konokul és lágyan. Témái leltározhatók. Műfogásai úgyszintén. Egyik lista sem lenne túlságosan hosszú. Számba vehetők felidézett tájai, szerelmei, csalódásai és vágyakozásai - ő maga alig-alig. Hiszen nem témákról, tárgyokról van szó. Hanem talán a *költészet állapotáról*, amelybe ezek által eljutni kíván, s melyet kiélvezni kevés számára az idő, a szó.

Czegő Zoltán verseiben mindig is volt s maradt egyfajta sóvárgás. Barátokra, szerelmekre (de: „csatlakoztam ha csatlakoztam”), szülőföldre, ifjúságra (de: „én történelem ég és föld között”). El is búcsúzik mindezekről, mindannyiszor /„az általános félszben őrlöm fel magam”/. Érzékenységét rejt, miközben sajgón élvez, s mert élvez, hetykén elfödi /de: „czegőzoltánkodik bennem a vers”/, vagy travesztiákban másokra hárítja, költők álruhájában jelentkezik, vagy költőknek ajánlja /ugyancsak önmagát/. Ez a kettősség stilisztikailag is tetten érhető.

„Már tudta, hogy porrá leszünk De addig
addig legyünk magunk És én Petőfi Sándor”

Amennyiben Petőfi „beszél” ebben a versben Czegő szavaival: azt mondja, legyünk önmagunk, amíg fart még időnk. De a felszólítás azt is jelentheti: Petőfi Sándor, vagyis költő akarok lenni én, Czegő. A nyelvtani kettősség, bizonytalanság egy *harmadik* jelentést, értelmet, vágyat sugall. Ezért lehet *A költő születése* a vers címe. És Petőfi csupán jelkép, vagy vers-kellék: a magyar költő maga.

Ilyen módon, kettőségek árán akar eljutni Czegő Zoltán a költészetbe. Emberi állapotnak vélheti - és többnek annál. Valamely más tartomány az, amelyért küzd és sóvárog, mint csillagász, akinek egy szál távcsöve van, a Marsra-jutáshoz. Tudja, hogy része - mása? - a teljes világnak, de azt *mégis* csak megközelíteni lehet, elérni nem.

Könnyű volna kijelenteni: az utazás a fontos, nem a megérkezés. Czegő Zoltánban van is ilyen romantikus hajlandóság efféle közhely kimondására. De *hazavágyódás* is van. Ez a vágy földközeli, és némileg képtelen: oda vágyik, ahol van. Otthont, szerelmet, családot akar / megérkezést tehát /, polgári létet, talán nyugalmat is. Eközben mindegyre elköszön családtól, kedvestől, kapufélfától. Talán mert nem elégítik ki ama másik tartomány - állapot - igényeit, talán mert ha megfelelnek azoknak: megszűnnének. Nem lehetne verseket, hasonlatokat írni. Önmagát, hivatását oltalmazza Czegő Zoltán azzal, hogy vállalja és megszenvedi ezt a lehetetlen kettősséget.

Jellemző, hogy hasonlatai sem nyílnak túlságosan tágira. Önkörén keresi ama költészeti állapotot, a bizonyosságát. Az „ég”, a „csillag” s egyéb transzcendenciát sugalló elem: kellék csak, versbeli. Hagyományos, elérhető és *használható*. „Közkincs”. A költő dolga pedig ebben a felfogásban talán az, hogy átélje a köznapi dolgok, helyzetek mellett a költészet dolgait, helyzeteit és így saját személyében egy körbe összevonja őket. Nem valószínű, hogy a „megismerés” vagy a világ „antropomorfizálásának” vágya, még kevésbé a szándéka hajtja, amikor ezt teszi. Czegő Zoltán nem a „felfedező” fajtájából való - ő utazó. Vall, tanúságot tesz: egy köznapi világról és a versről magáról. Nem a lehetségesről beszél, hanem az átélhetőről, gyakran éppen a múltból. Erőfeszítése arra irányul, hogy



képessé tegye magát az átélésre, az utazásra, a vallomásra. De azt /is/ a vers által. Tiszta akar lenni, hogy ezt megtehesse, méltóvá váljon.

Ez benne a nagyon-nagyon emberi, ugyanakkor szövegszerűen is érthető. Ilyen értelemben a vers csak eszköz: az esemény a költészet, mint állapot. Nem a rímek, a ritmusok, a „műviség” vagy a műesség a lényeges számára; az mintegy adott, kidolgozták jó és tisztelt, idézett elődök, vagy akár kortársak. Neki abba az állapotba kell eljutnia. Költőien szólva: önmagához. De miképpen, minek árán?

*„Lassan a semmire esküszöm föl
bebútorozom a nem-valót.”*

Az itteni, a „valós” világ csupa tárgy: bútorok, pizsamák, fák, hegyek, üvegek. És persze, frusztrációk, csalódások, romlások és felépülések. Vagyis szerelmek, barátok, szülők. A föld maga, amelyen ezek élnek s mely alatt pi-
hennek, s melyet Czegő Zoltán is a költői mítosza révén tud megfogalmazni, fellebegtetni abba az eszméyi tartományba, ahol már minden csak öröm, fájdalom. Egyszerű és elvont, mégis átélhető.

Az átéléshez, az „eljutáshoz” pedig felfokozott, lelkesült állapotban vezet az út. Ez a módja. Czegő Zoltán versei, melyekben fontosnak tartva gyakran megszületésük körülményeit is leírja, majd mindig „tágulnak”, egyre izgatottabbak, érzékenyebbek, egyre lázasabbak, következőképpen egyre metaforikusabbak, elvonatottabbak. Amíg eljutnak - hova is?

Nem lehet véletlen az sem, hogy gyakran használ infinitívuszokat, határozatlan, „nyitott” igéket: menni, nőni, összeállni, érkezni... A vágyakozás szavai ezek. Néhol parancsszavak. Ez a parancs azonban kétséges, talán szkeptikus (ha van ilyen). És mindezek alján, mögött ott a némileg meglepő állítás: „Iggennel kezdtem minden versemet.” (Múlt időben, igaz.)

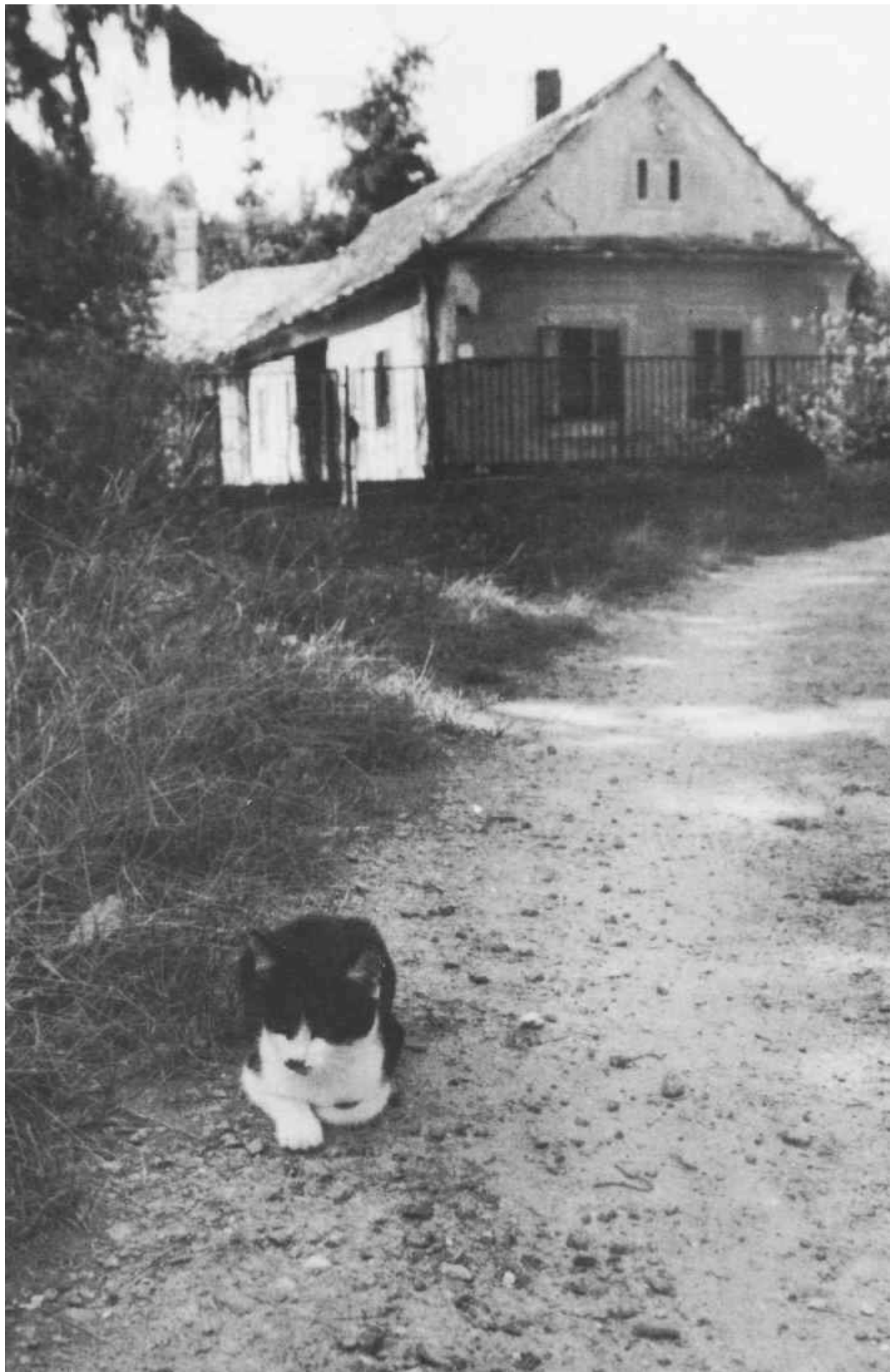
Lehetséges, hogy Szegő Zoltán, visszatekintve, az igent hallja ki saját verseiből. De ez mégiscsak azt jelenti - kötetének bizonyossága szerint -, hogy az *igen* nála sosem helyeslés vagy beleegyezés volt, és valódi jelentése az: nem jutott el a *nem-ig*. Lázadozása, hetykesége, búsongása nem tagadás, még csak nem is lemondás. Nagy szó ez manapság. (Zrínyi Kiadó, 1995.) Csiki László



SZERZŐINK:

Ács József (1965) költő - Budapest
Baán Tibor (1946) költő, kritikus - Budapest
Berentés Tamás (1926) nyug. honv. örgy. - Nagykanizsa
Büky László (1941) nyelvész - Szeged
Csapó Ida (1952) újságíró, tanár - Zalaegerszeg
Csernák Árpád író - Kaposvár
Csiki László (1944) író, költő, műfordító - Budapest
Czegő Zoltán (1938) költő - Budapest
Galambosi László (1928) költő - Pécs
Gimes Katalin (1954) irodalmi szerkesztő - Budapest
Halász Gyula (1956) dzsessz-kutató - Nagykanizsa
Horváth Károly (1933) népművelő - Lenti
Jánossy István (1919) költő, műfordító - Budapest

Kemenes Géfin László (1932) költő - Montréal, Kanada
Kerecsényi Edit (1922) néprajzkutató - Nagykanizsa
Keresztúry Dezső (1904) költő, irodalomtörténész - Budapest
Kiss Dénes (1936) költő - Budapest
Lackner László (1943) író - Zalaegerszeg
Lendvai Béla (1969) újságíró - Nagykanizsa
Lőrinczy Huba (1940) irodalomtörténész, kritikus - Szombathely
Méhes Károly (1965) költő, író - Pécs
Mócsi Ferenc (1947) költő - Chicago, USA
Müller Imre (1943) mérnök-tanár - Zalaegerszeg
Oláh János (1942) költő, író - Budapest
Szeles József (1956) költő - Keszthely
Tar Ferenc (1955) történész - Keszthely



PANNON LÁTKÖR

Kulturális folyóirat



KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL:

András Sándor, Bíró József, Cukor György, Ébert Tibor, Fa Ede, Fülöp Gábor, Kelemen Lajos, Nagy Gáspár, Németh J. Attila, Polner Zoltán versei – Balogh Robert, Bayer Béla és Gere István prózája – Fodor András és Sobor Antal naplója – Baán Tibor, Bertók László, Büky László és Dienes Ottó esszéi – Beszélgetés András Sándorral – Berentés Tamás háborús naplója – Cséby Géza, Laczkó András, Miklósi Sikes Csaba, Müller Róbert és Tamás Miklós a Balatonról – Ökológia és turizmus a Balatonnál c. konferencia Keszthelyen – Somogyi Győző grafikusművész portréja – Kritikák, fotógaléria

1996

Ára: 95 Ft.